

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

Загребельний Олександр Володимирович

УДК 327.5

ОСОБЛИВОСТІ ВРЕГУЛЮВАННЯ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ
КОНФЛІКТІВ

Спеціальність 23.00.02 – Політичні інститути та процеси

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Науковий керівник
Батрименко Олег Володимирович
доктор політичних наук, доцент

КИЇВ 2016

З М І С Т

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ.....	9
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОЗ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ СУЧАСНОСТІ.....	66
РОЗДІЛ 3. СПОСОБИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ.....	123
ВИСНОВКИ.....	180
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	183

ВСТУП

Актуальність обраної теми. Воєнно-політична ситуація у світі на початку XXI століття формується під впливом динамічних змін, що відбуваються у системі міжнародних відносин, і визначається як активізацією інтеграційних процесів на глобальному та регіональному рівнях, так і зростанням суперництва між світовими і регіональними центрами сили за збереження та посилення свого впливу на перебіг розвитку цих відносин. Сучасний світ характеризується значною нестабільністю, одним із проявів якої є воєнні конфлікти в різних формах, починаючи від незначних зіткнень напіввійськових формувань і закінчуючи досить масштабними бойовими діями, що охоплюють значні території. Все частіше світова спільнота стикається з новими, нетрадиційними формами війн та конфліктів, які стали постійним атрибутом сучасного етапу розвитку міжнародних відносин. У багатьох регіонах світу посилюється міждержавне суперництво на регіональному і місцевому рівнях, що зумовлює зростання небезпеки виникнення значної кількості політичних конфліктів, більшість з яких набули форми збройного протистояння. Локальні війни і воєнні конфлікти різного масштабу та інтенсивності, що стали постійною формою силового вирішення політичних, територіальних, етнонаціональних, релігійних, економічних та інших протиріч, становлять одну з основних загроз як для національної, так і для міжнародної безпеки.

Сучасні конфлікти ускладнюються наявністю та активною діяльністю терористичних організацій. Взаємодія різних терористичних угруповань у поєднанні з реальною можливістю застосування в терактах зброї масового ураження перетворює воєнно-політичні конфлікти на чинник нестабільності в національному, регіональному та глобальному вимірах.

Україна розташована у центрі пострадянського регіону нестабільності, підвищеного рівня конфліктності та сьогодні переживає найскладніші часи свого існування як незалежної держави. Вкрай важливим для України є

проблема врегулювання воєнно-політичного конфлікту на Сході України, що особливо актуалізує тему даного дослідження.

Разом з тим, як у зарубіжній, так і у вітчизняній науці спостерігається дефіцит ґрунтовних концептуальних розробок дослідження способів врегулювання сучасних воєнно-політичних конфліктів, які останнім часом зазнали суттєвих змін, набувши нетрадиційного асиметричного характеру, що потребує подальшої розробки понятійного апарату, типології, доповнень і уточнень в описі їх структурно-функціональних характеристик для пошуку ефективних методів діагнозу, прогнозу та оптимізації способів їхнього врегулювання. Тому дане дослідження сприятиме пошуку ефективних науково обґрунтованих способів запобігання даним конфліктам або локалізації і припинення на більш пізніх етапах їхнього розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана в межах комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка „Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації” та науково-дослідної теми філософського факультету 11 БФ 041-01 „Філософсько-світоглядні та політологічні аспекти гуманітарного розвитку сучасного суспільства”.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розкриття сутності та з'ясування особливостей сучасних воєнно-політичних конфліктів і виявлення на цій основі ефективних способів їхнього врегулювання. Досягненню цієї мети підпорядковане розв'язання низки дослідницьких задач. Зокрема необхідно:

- розкрити сутність воєнно-політичного конфлікту як суспільного феномену;
- визначити характерні особливості воєнно-політичних конфліктів сучасності;
- виокремити ефективні методи діагнозу сучасних воєнно-політичних конфліктів;

- виявити оптимальне поєднання силових та несилових способів врегулювання сучасних воєнно-політичних конфліктів;
- з'ясувати принципи, які можуть слугувати основою для вироблення стратегії реагування України на сучасні воєнно-політичні конфлікти.

Об'єктом дослідження є воєнно-політичний конфлікт як суспільний феномен.

Предметом дослідження особливості врегулювання воєнно-політичних конфліктів сучасності.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою аналізу такого складного суспільного феномену як воєнно-політичний конфлікт є низка як загально-наукових, так і спеціально-наукових методів пізнання. Метод сходження від абстрактного до конкретного дозволив з'ясувати сутність воєнно-політичного конфлікту. Системний, структурно-функціональний, порівняльний методи дали можливість визначити поняття „воєнно-політичний конфлікт”, виявити й розглянути структурні елементи, особливості сучасних воєнно-політичних конфліктів. Метод моделювання сприяв вдосконаленню аналізу сучасних воєнно-політичних конфліктів з метою ефективного прогнозування й оптимізації способів їхнього врегулювання.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційне дослідження є однією з перших в Україні робіт, де здійснюється системний аналіз сучасних воєнно-політичних конфліктів та способів їхнього врегулювання. У цьому контексті сформульовано наступні результати дослідження, які характеризуються науковою новизною і виносяться на захист:

- узагальнено існуючі підходи до тлумачення таких родових понять як „воєнний конфлікт”, „війна”, „збройний конфлікт”, „міжнародний збройний конфлікт” на підставі чого запропоноване авторське визначення „воєнно-політичного конфлікту” як зіткнення політичних інтересів суб'єктів політики з використанням воєнної сили;

- уточнено, що сучасні воєнно-політичні конфлікти важко піддаються управлінню, характеризуються різкими переходами від деескалації до ескалації, відносною локальністю, асиметричністю та слабкою інституціоналізацією, все частіше прямими учасниками воєнно-політичних конфліктів виступають не тільки держави в єдності їхніх інститутів, а різні соціальні спільноти, політичні, економічні, кримінальні та терористичні організації, відбувається їхня інтернаціоналізація, зростає коло держав, національних інтересів яких вони торкаються, що може підірвати стабільність всієї міжнародної системи безпеки;

- на новому науковому рівні обгрунтовано, що для одержання найбільш точних даних діагноз воєнно-політичних конфліктів необхідно проводити на двох рівнях: використовуючи інтуїтивні методи й експертні оцінки, а також застосовуючи методи кількісного аналізу й ігрове моделювання. Доповнено основні статичні й динамічні параметри діагнозу сучасних воєнно-політичних конфліктів. Запропоновано для кожного з параметрів необхідний набір характеристик, за якими можна оцінити вплив змін параметрів на перебіг воєнно-політичного конфлікту. Встановлено, що як оперативний показник спостереження за зміною стану воєнно-політичного конфлікту доцільніше всього брати потенціал конфліктної ситуації, адже він володіє майже безінерційним реагуванням на будь-які дії конфліктуючих сторін, можливістю безпосереднього виміру та широким спектром інформаційних потоків;

- набуло подальшого обгрунтування твердження про доцільність застосування комплексного підходу до врегулювання воєнно-політичних конфліктів, що передбачає можливість оптимального поєднання у використанні силових і несилових способів врегулювання конфліктів при наданні пріоритету ненасильницьким методам стабілізації ситуації, але при необхідності короткостроково застосовуючи силовий підхід. Наголошено, що, оскільки існує необхідність розриву циклу насильства у відносинах між суб'єктами конфлікту з метою забезпечення сприятливих умов для його

ненасильницького врегулювання, то миротворчість зазнає ряд змін, збагачується її зміст, інституціональне оформлення, способи миротворчої діяльності, від операцій з підтримки миру вона переходить до операцій з примусу до миру;

- визначено пріоритетні стратегії України у сфері врегулювання воєнно-політичних конфліктів, що є важливою умовою забезпечення стабільності по периметру українських кордонів і реалізації національних інтересів України в зовнішньополітичній та економічній сферах та запропоновано авторське бачення принципів, які можуть слугувати теоретичною основою для вироблення стратегії реагування України на виникнення і розвиток воєнно-політичних конфліктів. Наголошено, що однією з найважливіших умов забезпечення національної безпеки і реалізації стратегічної мети як зовнішньої так і внутрішньої політики України є її інтеграція в євроатлантичні структури з набуттям членства в Північноатлантичному альянсі.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення дисертації полягає в перспективі використання авторських положень і висновків у процесі комплексного аналізу існуючих і потенційно можливих воєнно-політичних конфліктів, прогнозуванні їх перебігу та наслідків, а також удосконаленні практики їх врегулювання.

Результати дослідження можуть бути використані в діяльності аналітичних центрів, державних структур під час розробки діагнозів і прогнозів воєнно-політичних конфліктів.

Зміст дисертаційного дослідження, фактичний і аналітичний матеріал може знайти застосування при підготовці лекцій, спеціальних курсів, навчально-методичних посібників і рекомендацій у допомогу викладачам і студентам при вивченні деяких тем політології, конфліктології, геополітики, теорії національної безпеки та міжнародних відносин.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дисертаційного дослідження були повідомлені й обговорені на

методологічних семінарах і засіданнях кафедри політології філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, на Міжнародних наукових конференціях у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка: Міжнародна наукова конференція „Дні науки філософського факультету – 2010” (Київ, 2010), Міжнародна наукова конференція „Дні науки філософського факультету – 2014” (Київ, 2014), Міжнародна наукова конференція „Дні науки філософського факультету – 2015” (Київ, 2015), Міжнародна наукова конференція „Дні науки філософського факультету – 2016” (Київ, 2016).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 5 наукових статей, із них 4 наукові статті у фахових виданнях України, 1 - у науковому закордонному виданні та 4 тез доповідей на наукових конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 208 сторінок. Список використаної літератури включає 270 найменувань на 25 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЄННО - ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Невід'ємною часткою людської історії є війни. За свідченням істориків, перші війни мали місце 12 тис. років тому, коли людське суспільство лише починало формуватись і не існувало ані майна, ані територій, за які варто було б воювати. Війни властиві абсолютно усім цивілізаціям та усім типам економічних відносин, що існували на землі. Починаючи приблизно з 3600-го року до нашої ери в світі відбулося близько 14600 війн. Уся історія людства знала лише 292 роки без війн, але це з урахуванням того, що деякі озброєні конфлікти не були зафіксовані істориками.

Починаючи з 1 січня 1946 р. по 31 грудня 2011 р. на планеті мали місце 331 воєнний конфлікт (227 за владу і 104 за територію). Така кількість воєнних конфліктів, пов'язаних із розпадом етнорегіональних держав, зберігає стійку тенденцію до збільшення. Протягом 20 років з 1991 по 2011 р. розпалося 8 держав, а на території семи триває боротьба за відділення етнорегіональних анклавів.

Так, у проміжок часу між 1945 та 2009 роками кількість воєнних конфліктів зросла від 82 до 365, серед яких 273 зовнішні та 92 внутрішні [171, С. 26-28].

Воєнно-політична думка своїми витокami сягає глибокої давнини, оскільки збройна боротьба та її організація з незапам'ятних часів стали регулярними функціями життя людства, тому що, й про це свідчить історія, воно безперервно розвивається у діалектичній взаємодії як стану миру, так і війни.

Біля витоків воєнно-політичної думки стояли мислителі Стародавнього світу. Сунь-Цзи (VI–V ст. до н.е.), написав працю „Мистецтво війни” – чи не перший твір, у якому висвітлені філософія, мистецтво та наука ведення війни. Автор цієї епохальної для свого часу роботи в короткій і стислій формі викладає основні принципи ведення війни та підготовки до неї [180], а ще

вперше в історії по-науковому підійшов до проблем розробки стратегії війни. Також і багато античних мислителів викладали стратегію й висвітлювали у своїх працях історію воєн, діяльність полководців того часу.

Сунь-Цзи вважав війну необхідним злом, яке слід уникати як тільки можливо. Він зазначав, що „війна – це як вогонь, люди які не складуть зброї загинуть від власної ж зброї”[180]. Війну слід вести швидко, щоб уникнути економічних втрат. Війну у Сунь-Цзи розглядається як органічне ціле, починаючи з дипломатії та мобілізації та закінчуючи шпіонажем. Ідеальна перемога – це підкорення інших держав дипломатичними методами, без вступу у воєнні дії. Тому необхідно вести активну дипломатію, руйнувати союзи противника та ламати його стратегію.

Сучасник Сунь-Цзи, „батько історії” Геродот (V ст. до н.е.) писав про війну з позиції божественного промислу: „Ніхто настільки не безрозсудний, щоб віддати перевагу війні, ніж миру. Адже під час війни батьки ховають дітей, у свою чергу, під час миру – діти батьків” [144, с. 38].

Вперше в Античності з позиції суспільно-політичних відносин поглянув на феномен війни давньогрецький історик Фулідід (V–IV ст. до н.е.). Він виокремив причини та підстави війни і, чи не першим в історії, поставив питання про зв’язок війни з практичними цілями політики.

З воєнно-теоретичних праць Античності, що дійшли до наших днів, маловідомою, проте чи не найбільш значущою є праця Флавія Веґеція (IV–V ст. н.е.). У роботі „Короткий виклад воєнної справи” цього автора знайшли відображення теоретично обґрунтовані положення з питань управління війною; зокрема питання політичної та воєнно-стратегічної підготовки походів і воєн, форм стратегічних дій, міркування про особисті якості воєначальника. Згідно з поглядами, висловленими римлянином, джерело перемоги над противником полягає не в поклонінні перед богами, не в молитвах і жертвопринесеннях, а в накопиченні матеріальних та духовних сил держави, у підготовці країни до війни, в умінні керувати армією та народом під час її проведення, в знанні військової справи, принципів

військового мистецтва [14, с. 122]. У цьому відношенні в праці Флавія Веґеція проглядається не лише філософський, але й воєнно-політичний підхід до проблем управління війною, звучить заклик до пізнання процесу воєнних дій, принципів воєнного мистецтва. Давньогрецькі філософи Демокріт (V–IV ст. до н.е.) й Епікур (IV–III ст. до н.е.), як і римський послідовник останнього Тит Лукрецій Кар (I ст. до н.е.) спробували відслідкувати саме суспільні джерела виникнення війни: „Поки люди залишалися дикими, – писав Лукрецій, – воєн не було і під вікові прапори не кликали тисячі людей”. Таким чином, Веґецій, як і Фулід, остаточно відходить від релігійних поглядів щодо з’ясування сутності війни і, підходячи зі світоглядно-філософських та науково-політичних позицій в осмисленні цього феномену, розглядають її в якості суспільно-політичного процесу зі своїми елементами й етапами здійснення.

На початку XIV ст. кастильський принц Хуан Мануель, полководець та письменник вперше вжив термін „холодна” та „гаряча” війни. Розповідаючи про тривалу боротьбу між християнами і мусульманами на Піренейському півострові, він відмітив, що „холодна” від „гарячої” війни відрізняється тим, як вони закінчуються. „Гарячі” війни закінчуються або загибеллю, або миром, а „холодні” не приносять ні миру, ні честі тому, хто їх розпочав [10, с.33-34].

У Середньовіччі світоглядно-філософські ідеї щодо війни можна віднайти у творчості Августина та Фоми Аквінського. Проте, в цілому, їхні погляди вписувалися релігійно-етичну парадигму осмислення відповідного явища. З XVI в. для всіх західноєвропейських держав панівною стала культура Відродження в основі якої лежали гуманістичні ідеї теоретичного обґрунтування необхідності заміни феодално-станової нерівності юридичною рівністю, закріплення права приватної власності та захисту особи тощо.

Флорентійський політичний мислитель Нікколо Макіавеллі (1469–1527) по-іншому оцінював роль війни, ставлячи на перше місце її

інструментально-політичну функцію в процесі становлення національної об'єднаної італійської держави. Він пов'язував силу держави з можливістю розширення своїх територіальних меж і спроможністю контролювати населення цих земель. „Коли мова йде про порятунок Батьківщини, – зазначав „флорентійський секретар”, – повинні бути відкинуті всі міркування щодо справедливого та несправедливого, що є милосердним, а що жорстоким, що схвальним, а що ганебним. Потрібно забути про все і діяти лише так, аби врятувати її існування і щоб залишилася недоторканою її свобода”. Н. Макіавеллі сформулював ряд положень про матеріальні умови досягнення перемоги і правила війни: „Люди, зброя, гроші і хліб, – ось життєва сила війни. З цих чотирьох умов найважливішими є перші два, бо з людьми і зброєю завжди можна дістати гроші і хліб...” [114, с. 34, 412, 428]. Н. Макіавеллі першим заговорив про загальну військову повинність, випереджаючи більш як на два з половиною століття практичне втілення в життя ідеї національних армій, сформованих саме за цим принципом.

Тим самим, як і свого часу частково Фукідід, аналізом політико-воєнної діяльності й прикладним баченням політичної сфери, Н. Макіавеллі привніс свій доробок до того, що в II половині XX ст. буде названо парадигмою політичного реалізму в дослідженні міжнародних відносин.

Нідерландський мислитель Гуго Гроцій (1583–1645) вимагав заборонити несправедливі війни взагалі, пом'якшити форми ведення воєнних дій, піклуватися про громадян і заснувати спеціальний діючий орган для вирішення суперечок між державами. Він допускав можливість війни між суверенними державами, в якій обидві сторони переконані у власній правоті. Його міркування заклали теоретичну основу для сучасного поняття нейтралітету. Г. Гроцій вважав, що природне право є „припис здорового глузду” і на ньому повинні бути засновані як суверенітет народів, так і їх міжнародні відносини [55, с. 792].

Філософський підхід до проблеми війни розвинув у Новий час англійський мислитель Томас Гоббс (1588–1679), який віднайшов у природі

людини „три основні причини війни: по-перше, суперництво; по-друге, недовіра; по-третє, нагорода слави” [50, с. 210]. Він вважав, що війни пов’язані так само з нестачею місця на землі через зростаючі маси людей. Він засуджував війни як такі події, що несуть страждання, нещастя і лиха для людей, бо в стані війни немає місця ні працьовитості, ні землеробству, ремеслам, морській торгівлі, а є лише вічний страх і постійна небезпека насильницької смерті [55, с. 341]. Т. Гоббс обґрунтував у „Левіафані” концепцію „війни всіх проти всіх” як природного стану. Він вважав головною причиною конфлікту як такого прагнення до рівності, яке призводить до виникнення в людей однакових бажань оволодіти тими самими об’єктами, необхідними для самозбереження або одержання задоволення. А це перетворює людей у ворогів, породжує суперництво, недовіру та честолюбство. Згідно з Т. Гоббсом, держава своєю появою припиняє нерозумний природний стан „війни проти всіх” і втілює „припис або знайдене розумом (reason) загальне правило”, тобто законність, яка забезпечує безпеку і свободу [50, с. 511].

Проте, природний стан можна подолати виключно на рівні державно організованого суспільства. Що ж стосується міжнародної арени, то тут, наголошує філософ, – стан війни всіх проти всіх, на жаль, існував завжди та продовжує діяти й далі.

Цікавими є погляди німецького філософа Г. Ляйбніца (1646–1716), який вважав війни неминучими. За його словами, „коріння війни лежать в непереборній ворожості людей... монархи грають долями народів, як картами... мирні договори – не більше ніж тимчасові перемир’я, а вічний мир можливий лише на цвинтарі” [193, с. 154]. Він зазначав, що війни розоряють країну, оскільки вигране на війні важко зберегти та навіть переможна війна завдає величезної шкоди торгівлі переможців.

Німецький вчений Г. Ф. Мартенс (1756–1821) вперше висловив закінчену думку, що війна має вестися тільки державами та їх збройними

силами, мирне ж населення не повинне знищуватися, ані навіть виселятися за межі своєї батьківщини [169].

У гуманістичному трактаті „До вічного миру” німецький філософ І. Кант (1724–1804) розробив проект встановлення „вічного миру” шляхом створення всеохоплюючої федерації самостійних рівноцінних держав. І. Кант вважав, що в майбутньому відбудеться повне припинення міжнаціональних та міждержавних чвар, ліквідуються війни та запанує загальний мир. Шлях до міцного миру Кант вбачав у створенні таких „легальних” умов, які об’єктивно призвели б до створення „федерації” всіх народів нашої планети, що зберігають всередині неї свободу й політичну самостійність. Це був би союз народів, який, однак, не повинен бути державою народів [81, с. 386]. Досліджуючи руйнівний характер воєн, їх звіроподібний характер, І. Кант дійшов висновку, що може настати такий час, коли руйнівна війна, в якій можуть бути знищені обидві сторони, призведе до вічного миру лише на гігантському цвинтарі людства. І. Кант у проектах „Вічного миру” пропонував можливі шляхи і способи утвердження непорушних правил між народами.

На початку ХІХ ст. теоретики критикували феодальний тип армії та намагалися обґрунтувати ідею загальнонаціональної армії, нібито покликаної на відміну від феодальної стояти на варті інтересів усього суспільства. Конкретизуючи це положення, Г. Гегель (1770–1831) писав, що армія, будучи знаряддям політики в руках держави, захищає національні інтереси. Виправдовуючи війни та їх наслідки Гегель висунув тезу про моральну необхідність війни. „Високе значення війни, – писав він, – полягає в тому, що завдяки їй зберігається моральне здоров’я народів ... подібно до того, як рух вітрів не дає озеру застоюватися, що з ним неодмінно сталося б при тривалому безвітрі, так і війна оберігає народи від гниття, яке неодмінно стало б наслідком тривалого, а тим паче вічного миру” [44, с. 217]. З війни, висновував Г. Гегель, народи виходять духовно зміцнілими, знаходять внутрішній спокій. Г. Гегель підійшов до розуміння війни як знаряддя

політики. „Військами завжди користувалися, – писав він, – для досягнення особливих цілей політики...” [44, с. 220].

Однак, по-справжньому війни змогли проявити свою істинну сутність лише починаючи з кінця XIX ст. Передумовами цього становлення слугували, зокрема, суспільно-політичні процеси передових тоді держав та їх суспільств, які здійснили якісний стрибок у розвитку, а також наукові досягнення й технічні розробки, що „стиснули” світ і він став „ближчим” для націй у контактах між собою. Соціально-економічні умови „зблизили” держави та „пов’язали” їх вже не просто торгівельними зв’язками. Відбулось „поєднання” капіталізмом національних економік у певну світ-економічну систему в бродель-валерстайнівському розумінні. Водночас, „закінчувався” неосвоєний та неколонізований світ (в першу чергу, для новостворених держав), що знайшло відображення, зокрема, у концепціях „життєвого простору” (нім. Lebensraum) та політико-ідеологічного обґрунтування завоюницьких воєн, а також у геополітичних теоріях. Почав набувати обертів процес, який австрійський військовий вчений і геополітик генерал Г. Й. фон Лохаузен (1907–2002) назвав „мислити континентами”, додавши це словосполучення до не менш важливих за змістом слів заголовку своєї праці („Мужність панування”, 1978 р.) [110], вказавши, що владарювання, як і інші прояви потестарних відносин (сила, панування, примус, контроль тощо), є рушійною силою політичних процесів як глобального, так і національного рівнів. Одну з основних ролей при цьому відіграли війни як спосіб досягнення політичної мети цілих народів, а не як абстрактна самоціль в історії, чи гра амбітних монархів.

В ті часи перед великими націями постало питання: яким чином народ може та повинен отримувати доступ до ресурсів, необхідних для задоволення своїх потреб і для підтримки того статусу, на який він претендує? У цьому контексті найбільш адекватним засобом видавалася війна. Причому, відповідаючи таким чином на поставлене запитання ми, тим самим, розкриваємо два сутнісних параметри війни: її джерело в сучасному світі та її

політичну мету. Війна – це вища форма перевірки співвідношення сил, за допомогою якої держава могла реалізувати свої геополітичні цілі (політичні цілі, що зіставлені (враховують і спираються) з умовами й особливостями багатогранного та полісферного гео[графічного] простору): володіти (панувати та контролювати) простором, що відповідає амбіціям духу народів, розширити межі своїх володінь, щоб зміцнити свою безпеку, створити свою імперію (лат. *imperiū* – влада, панування від *imperare* – правити) [249].

Таким чином, відбулося справжнє історичне опредметнення та політичне розпредмечування війни, що стало об'єктивно можливим лише на зламі ХІХ–ХХ ст. Випереджаючи свій час, першим, хто вловив політичну сутність війни, системно дослідивши її та цілком (для свого часу) повно розкривши суспільно-значущий зміст, був К. фон Клаузевіц.

У багатотомному дослідженні „Про війну” (1832–1837), опублікованому вже після смерті К. Клаузевіца, наводяться його погляди на природу та сутність війни, форми і способи її ведення. Тут він виступає як пророк сучасної війни, тобто, за участю величезних мас живої сили й техніки, що вимагає від солдатів і офіцерів повної самопожертви та поглинає колосальні ресурси у вигляді озброєнь, техніки і сировини [87].

К. Клаузевіц розглядає такі питання, як ведення війни й умови перемоги та поразки. Фраза, яка увіковічила ім'я Клаузевіца („війна є продовження політики іншими засобами”) відобразила його уявлення про політичну природу війни. Сенсом війни є не виграні битви, а реалізація політичних цілей держави (зберегти незалежність, розширити територію, змусити противника визнати перевагу переможця). Підкреслюючи принцип субординації війни по відношенню до політики, К. Клаузевіц більше зосередив свою увагу не на причинах і цілях війни, а на її методах і засобах.

Беручи участь у війнах проти Наполеона, К. Клаузевіц відкрив для себе феномен національних воєн, де протистоять один одному не королі, а вже цілі народи. Однак у своїх дослідженнях в цьому відношенні прусський генерал практично не цікавиться кардинальними політичними змінами, до

яких призвели битви іспанців (чи не вперше відбулася асиметрична війна 1808–1814 рр.), німців і росіян проти армій Наполеона. Відтоді війна перестала бути творчістю привілейованих осіб і перетворилася на справу народних мас, цілих держав. К. Клаузевіц продовжував ставитися до війни як до шахової партії, хоча вже в той час відбувалися зіткнення гігантських військових машин, якими є національні армії. Проте геополітика (та її воєнно-стратегічний напрям) як наука про великі суб'єкти, на кшталт Англії чи Німеччини почне проторювати собі дорогу в суспільствознавстві лише через півстоліття після смерті цього мислителя, який був одним із її фундаторів.

Горизонт К. Клаузевіца також обмежувався лише Європою, проте ще з кінця XV ст., а в повній мірі – в епоху імперіалізму (більше в гобсонівському [99, с. 85], ніж ленінському розумінні) як стадії розвитку капіталізму, європейські воєнно-політичні конфлікти перекинулися й на інші частини світу, оскільки мова йде про захоплення та контроль над новими землями та встановлення панування над морями. Навряд у першій третині XIX ст. К. Клаузевіц вже повністю міг усвідомлювати, що рамки європейського континенту стають занадто тісними для амбіцій окремих націй [87].

Американського адмірала Альфреда Мехена називають Клаузевіцем морів. Він є автором великих робіт зі стратегії морських битв, порівнянних за їх значенням з працями прусського теоретика військових дій на суші. Однак, на відміну від К. Клаузевіца, адмірал А. Мехен приділяє багато уваги значенню фактору простору, без якого не можливо зрозуміти особливість розгортання сучасних воєн.

У своїх міркуваннях Альфред Мехен ґрунтується на специфіці морського простору, на його докорінній відмінності від суходолу: „Море володіє особливостями великої дороги, вірніше, величезного нічийного поля, де перетинаються безліч доріг, що ведуть у різних напрямках... Ці дороги називаються торговими шляхами” [124, с. 435]. На основі цього положення А. Мехен виводить визначення головної мети, що стоїть перед будь-якого

морською державою: контроль над опорними позиціями (порти, бази), завдяки яким флот може борознити моря і океани. „Могутність на морі означає, насамперед, володіння стратегічними пунктами, але саме могутність виявляється в наявності сильного воєнно-морського флоту” [124, с.312]. Це формулювання передбачає широке та чітке бачення простору (наприклад, необхідність контролю над островами, повз які проходять найважливіші торгові шляхи, а також над протоками, що з’єднують море одне з іншим...). Захоплення цих позицій має проводитися ще в мирний час, а їх зміцнення вимагає, взагалі, перманентних зусиль. У цьому виявляється схожість між морським стратегом і геополітиком: і той, і інший ретельно оцінює просторові чинники, їх політичний, військовий та економічний впливи.

Для американського військового теоретика Мехена панування Англії на морі було прикладом для наслідування і досягнення, яке необхідно було перевершити. Починаючи з другої половини ХІХ століття, Сполучені Штати, сухопутні кордони яких були надійно захищені Тихим і Атлантичним океанами, опинилися в ситуації острівної держави. Подібно Англії, розташованій між Європою і „відкритим морем”, США розташовувалися між Європою та Азією. Крім того, після закінчення Громадянської війни та Реконструкції Півдня Сполучені Штати переживали період потужного економічного підйому. Це дозволило їм вже наприкінці ХІХ століття заявити про себе як про першу промислову державу світу, яка з другої чверті ХХ ст., посівши першу сходинку рейтингу провідних держав світу (саме за рахунок своєї комплексної могутності, зокрема воєнно-політичної), залишається єдиною супердержавою світу, намагаючись контролювати всі головні глобально-політичні процеси, не гребуючи проти окремих своїх суперників воєнною силою [124, с. 182].

Таким чином з поглядів перелічених авторів, на думку дисертанта, достатньо, щоб, принаймні скласти достатньо цілісну картину про війну, розкрити сутнісні особливості її змісту. Частково це стає можливим завдяки діалектичній суперечності між поглядами мислителів, яких сьогодні

об'єднують на основі політико-реалістичної парадигми й тих, кого умовно можна згуртувати у підхід „політичний ідеалізм”. Останні засуджують війни й апелюють до встановлення „вічного миру”, перші ж наголошують, що війна – це факт сьогодення, та намагаються раціонально пояснити причини та джерела воєнно-політичних конфліктів. Теоретично узагальнимо увесь доробок понад двох із половиною тисячолітньої воєнно-політичної та філософсько-воєнної думки.

Поліморфність історичних форм війни ґрунтується і впливає з її сутності, певні аспекти якої ми спробуємо в подальшому розкрити оперуючи категорією „воєнно-політичний конфлікт”, співвідносячи дане поняття з такими синонімічними термінами як, наприклад, „воєнний конфлікт”, „збройний конфлікт”, „військовий конфлікт”. Головне функціональне призначення при цьому безпосередньо пов'язується з предикатом „політичний” у цих словосполученнях. Залишаючись конституантою, політична сутність війни завдяки видозмінам змістовного наповнення теж певним чином еволюціонувала.

Нова, глобальна епоха в історії людства поставила нові завдання в галузі вивчення основних тенденцій еволюції даного явища. Одна з них стосується ідентифікації, здавалося б, давно і остаточно вирішених наукою питань – таких, як визначення війни, збройних конфліктів, військової агресії, причин, що їх породжують, цілей, які в них переслідуються.

Основними типами конфліктів сьогодення будуть асиметричні та громадянські війни, які відбуваються між сильними та слабкими державами чи недержавними акторами [64]. Конфлікти на основі сепаратизму, націоналізму, повстанських рухів – це конфлікти нового покоління, які мають яскраво виражений асиметричний характер, що значно ускладнює, а й іноді унеможлиблює їх швидке вирішення. Характерною рисою більшості конфліктів сучасності є їх тривалих характер.

Останнім часом в зв'язку зі зростанням ролі інформаційної складової у збройній боротьбі в умовах глобалізації та появою інформаційного

суспільства окремі дослідники (І. Воробйов, В. Гулін, Г. Почепцов, В. Сліпченко) вважають за потрібне ввести термін „інформаційна війна”, коли мета протиборства досягається суто засобами інформаційної боротьби, тим самим, інформація як така у певному напрямі її використання стає своєрідним знаряддям досягнення політичних цілей, інформаційною зброєю [40, с. 464]. Інакше цю інформаційну складову варто б було розглядати лише як один із видів всебічного забезпечення і супроводження війни[61], що сполучало її б із наступним типом.

Мережево-центрична війна (англ. *network-centric warfare*) – війна, орієнтована на досягнення інформаційної переваги за допомогою об’єднання військових об’єктів у інформаційну мережу. На відміну від „мережевих воєн” – це суто воєнна концепція, що пройшла тривалий шлях від інтелектуальних розробок і мозкових штурмів через експерименти та симуляції до практичних дій, що вплинула на зміну воєнної стратегії США і, відповідно, на інфраструктуру Пентагону. Вона багато в чому стала можливою завдяки інфокомунікаційній епостасі (створенню глобального інфокомунікаційного оточення) і інфокомунікаційних технологій [163, с. 151]. Іншими словами, сутність цієї воєнної доктрини полягає у проведенні війни, що зорієнтована на досягнення інформаційної переваги, *Effects-based operations* [132, с.81]. Це концепція ведення військових дій, що передбачає збільшення воєнної потужності угруповання об’єднаних сил за рахунок створення інформаційно-комутаційної мережі, що пов’язує джерела інформації (розвідки), органи управління та засоби враження (придушення). Це забезпечує доведення до учасників операцій достовірної та повної інформації про обстановку практично в реальному масштабі часу.

Асиметрична війна – війна між супротивниками, у військових силах яких існує істотний дисбаланс (асиметрія), або які застосовують кардинально різні стратегії й тактику, відповідно, ставлять різні політичні цілі та використовують інакші засоби ведення війни. Щоб компенсувати дисбаланс традиційних засобів ведення бою, більш слабка сторона асиметричної війни

звертається до нетрадиційних засобів: партизанської війни, диверсії, пасивний опір, терористичні акти, психологічної війни, підтримки антиурядових угруповань, підтримки антиурядових рухів (партій) тощо [247, с. 177-179].

„Гібридна війна” (англ. hybrid warfare) – термін, запропонований наприкінці ХХ ст. в США для опису воєнної стратегії, яка поєднала в собі малу війну, звичайну війну та „кібервійну” [265]. Такий підхід до ведення воєнних конфліктів є різновидом не самої війни, а способу її проведення. Американський військовий дослідник полковник збройних сил США Джек МакКуєн вбачав в „гібридній війні” поєднання традиційних та асиметричних форм насилля з одночасним залученням в конфлікт населення, яке проживає на даній території та введення в оману міжнародну спільноту для того щоб нівелювати її вплив на даний конфлікт. Дж. МакКуєн підтвердив, що „гібридна війна” є одним із сучасних проявів асиметричної війни, яка розгортається у трьох площинах: серед громадян, які мешкають в зоні конфлікту; серед громадян агресора; серед міжнародної спільноти [116].

Заступник секретаря військово-морських сил США Роберт Ортон Ворк стверджує, що ворожі війська можуть використовувати „гібридних військовослужбовців”, що знаходяться в конспірації серед цивільного населення [265, с.87]. На прикладі україно-російської війни в наступному розділі буде більш докладно розглянутий зміст цього різновиду сучасної війни (в певному аспекті/модусі її вияву – способу її ведення).

Найчастіше в науковій літературі останніх років дослідники аналізують, у якості найбільш розповсюдженого в сучасному світі, явище локальної війни. Воно і не дивно, в біполярній системі міжнародної політики обидві супердержави, хоч і намагалися всіляко протистояти одна одній, проте не втручалися безпосередньо у воєнно-політичний конфлікт, розв’язаний опонентом. Зважаючи на саме цю обставину, а не на відсутність політичної необхідності, чи брак воєнної могутності, ми вище назвали цей тип війни – стратегічно-локальною, тим самим підкреслюючи умисний,

стратегічний характер подібного „обмеження”. Наприкінці 1950-х рр. з’явився термін „локальна війна”. Американський дипломат та політик Г. Кіссінджер разом з однодумцями виступили з „концепцією обмеженої війни” та визначили її як міжнародний збройний конфлікт, що відбувається відносно невеликими силами двох-трьох держав та ведеться з обмеженими політичними та воєнними цілями, внаслідок чого вона може бути обмежена за територією, бойовими силами і засобами, що застосовуються, та часом .

Найбільш поширеним типом сучасних воєнно-політичних конфліктів, є локальні війни, які будуть більш детально розглянуті далі. За своєю сутнісною характеристикою, локальна війна є обмеженим за політичними цілями і розмахом веденням воєнних дій, збройним зіткненням між двома чи кількома державами, що зачіпає їхні політичні, економічні, національні, територіальні, етноконфесійні та інші інтереси. Ознаками її є лімітований просторовий розмах ведення воєнних дій, участь у ній незначних за чисельністю військ (сил), застосування звичайної зброї. До локальних війн відносять також внутрішньодержавні та громадянські війни низької інтенсивності [209, с. 13].

Особливу увагу слід приділити доволі самостійному типу воєнно-політичних конфліктів, зі своїми різновидами та формами прояву, як громадянські війни, які за своїми просторовими характеристиками можуть співвідноситися з локальною (але не завжди, згадати лише розмах таких воєн у Китаї чи колишній Російській імперії). Дана проблема також частково стосується наступного розділу, оскільки як національний, так і міжнародний „воєнно-політичний дискурс”, пов’язаний із подіями в сучасній Україні, хибує помилковим (симулятивними) уявленням щодо громадянського характеру війни на Сході. Проте, зважаючи на вищесказані особливості воєнно-політичних конфліктів у сучасному світі загалом, характеризуючи феномен громадянської війни у цьому розділі, ми підкреслимо суспільно-політичну природу й типологічні властивості даного різновиду воєнно-політичного конфлікту. Тим самим в подальшому відпаде необхідність

аналізувати сучасну російсько-українську війну через призму цілком ідеологічно-пропагандастського погляду „громадянської війни”.

За останні півстоліття, чітко проявилася тенденція до збільшення кількості внутрішніх (громадянських) воєн, протилежність яких більш правильно було б називати міждержавними, ніж „зовнішніми”. Починаючи з 1945 р., громадянські війни принесли порядку 25 мільйонів смертей, включаючи насильницьку депортацію мільйонів інших людей. Громадянські війни також стали причиною економічного колапсу країн, які загрузли в них.

Громадянська війна – це збройний конфлікт між громадянами (класами, соціальними групами, партіями та ін.) всередині країни за державну (політико-регіональну) владу, задля подальшої зміни існуючого суспільно-конституційного ладу [76]. Як ми бачимо, загальною політичною основою громадянських воєн є боротьба за владу, зміна політичного режиму чи державного ладу збройним (насильницьким, непарламентським, а значить і антиконституційним) шляхом.

Сторони громадянської війни та її учасники, переслідують, як правило, протилежні цілі: збереження, збільшення влади або навпаки, її захоплення, перерозподіл, заміна правлячої еліти. Захоплення або перерозподіл влади необхідні для того, щоб реалізовувати сторонами свої соціально-економічні, релігійні та політичні цілі: закріпити або змінити суспільний та державний устрій, затвердити або оновити курс внутрішньої та зовнішньої політики, здійснити ті чи інші реформи, соціальні програми.

Специфіка умов, в яких визріває й досягає свого апогею державна криза, обумовлює і форми громадської війни: збройне повстання, партизанська боротьба, широкомасштабна війна за участю регулярних армій або напіввоєнних формувань; організований політико-збройний тероризм. Слід зважати, що громадський тероризм і партизанство є тими специфічними методами громадянської війни, застосовувати ефективно проти яких регулярні формування практично неможливо. В цьому відношенні на громадянській війні відбивається ознака сучасних воєнно-політичних

конфліктів – асиметричний метод воєнного протистояння (збройної боротьби). Проте, ця особливість характерна майже виключно так званім вертикальним громадянським війнам – між центром і регіоном (регіонами), або між урядовими військами та воєнізованими групами чи партизанськими загонами за вплив у країні, за умови підтримки останніх певними суспільними спільнотами (наприклад, громадянська війна у Колумбії з 1964 – по сьогодні).

Розвиток військової техніки та вдосконалення зброї зумовлює ще одну рису сучасних громадянських війн. Сучасний внутрішній збройний конфлікт може перерости в міждержавний, що несе загрозу регіональних, або глобальних криз. Виходячи з останнього, неможливо не погодитися, що запобігання збройних конфліктів всередині будь-якої держави, так само важливе як і забезпечення міжнародної безпеки.

Громадянська війна як політичний конфлікт із відносно масовим використанням зброї – виключно небажана форма розв'язання суспільних протиріч. Громадянська війна є наслідком кризи всередині суспільства, наявності антагонізму певних сторін в останньому. Таким чином, внутрішня війна розмиває єдність нації, руйнує економіку держави, сприяє утвердженню автократичних, недемократичних способів життєдіяльності і нерідко супроводжується іноземним збройним втручанням (інтервенцією). А громадянська війна в сучасному світі, як ми вже з'ясували, все більше потребує втручання миротворчих заходів або міжнародних організацій з метою запобігання розростання збройного конфлікту чи примусу до миру.

Також, якщо говорити про вирішення проблем, то частина їх дещо вирішується під час громадянської війни, але подібний результат досягається ціною таких втрат, що створюється пряма загроза основам правопорядку, добробуту й самому існуванню народу, що веде війну.

З'ясувати ж, що саме призвело до громадянської війни та яка зі сторін винувата у виникненні конфлікту ще важче, ніж визначити, хто подекуди із

воюючих є агресором. У зовнішній війні проблематичним є встановити „хто перший вистрелив”, у внутрішній війні це питання взагалі неважливе.

В умовах збройного внутрішнього конфлікту, яким є громадянська війна, загострюються до крайності проблеми „ми–вони”, „свій–чужий”, виступаючи в гіпертрофованих формах: потенційно небезпечний „чужий” перетворюється в реального смертельного ворога. За думкою, О. Сенявської психологія внутрішньої війни – явище особливо страшне. Пошук ворога зовні переміщується всередину країни, поняття „свій–чужий” втрачають чітку визначеність, і тоді „ворогом” може стати кожен [168, с. 162]. В умовах воєнного конфлікту відбувається еволюція образу ворога, основною тенденцією під час розвитку стає перехід від домінуючих у минулому пропагандистських стереотипів до особисто-побутових, емоційно-конкретних образів, що сформувалися в результаті власного досвіду.

Під час громадянської війни відсутні звичайні межі між війною та миром, фронтом і тилом, між дозволеним та недозволеним у правову полі, сама держава і регулярна армія втрачають монополію на насильство, яке все більше „приватизується” воєнно-політичними угрупованнями.

Громадянська війна як політичне, а потім і збройне протиборство між співвітчизниками в принципі не може бути оцінена її учасниками однозначно, виникає як мінімум біполярна модель оцінювання. Крім того термін „переможці” відносно внутрішньої війни використовувати недоцільно, бо навряд чи можуть бути переможці у війні співгромадян.

Громадянська війна не може дати того досвіду ведення війни, який надає війна із зовнішнім ворогом, що використовує сучасні методи боротьби та організації армії. У зовнішній війні вся держава напружена зверху донизу і об'єднана єдиною метою і волею. У такій війні воюють не армії, а цілі озброєні народи з усіма своїми організованими державними апаратами, залучаючи всі свої сили та засоби. Під час громадянської війни борються лише класи (етно-національні, соціально-територіальні чи релігійні групи) та

армії і ступень всенародної організованої напруги значно менша, ніж під час „великої” війни, на перепоні стає загальний розвал держави [51, с. 873–875].

Громадянська війна і зовнішня війна мають спільну основу – насильство, яке використовується не тільки в кризовій, конфліктній ситуації. Внутрішні (громадянські) війни відрізняються від зовнішніх за метою, масштабами, складом протиборчих сторін, соціальними наслідками. Особливістю громадянської війни є її гострота. Збройна боротьба, що ведеться в межах однієї держави, антагоністичний поділ народу, доводить психологічну напругу як окремої особистості, так і народу в цілому до максимуму.

Окреслена специфіка громадянської війни призводить її до особливостей її ведення. В якості основного завдання висувається руйнування політичного ладу, що неминуче відкидає існуючу законодавчу систему, політичних авторитетів і кумирів, певні політичні символи та, головне, існуючий *status quo*. Як раз, останнє, й складає соціально-політичну сутність громадянської війни.

Відмінності між зовнішньою та внутрішньою війною простежуються в наступних аспектах: по-перше, у відкритості характеру та публічному виразі корінних інтересів протиборчих сторін; по-друге, у публічності та апеляції до мас з метою їх активної мобілізації для підтримки тієї чи іншої воюючої сторони [119, с. 165].

З огляду на вище окреслені ознаки й особливості громадянської війни, чітко простежується, що соціальну природу внутрішньої війни складають:

- соціальні, політичні, ідеологічні, міжнаціональні, міжособисті протиріччя, напружені, взаємознищуючі відносини протиборчих сторін;
- глибоке соціальне розшарування суспільства, що має характер гострої поляризації соціально-групових інтересів. Крім того, чим глибше розкол суспільства, тим війна носить більш жорстокий і руйнівний характер, а процеси післявоєнного загальнонаціонального примирення більш тривалі і ускладнені;

- практика політичних режимів, що не мають загально визнаної національної легітимності;
- радикалізм, екстримізм, максималізм і нетерпимість окремих політичних сил, що намагаються завоювати владу;
- практика різкої, незаконної зміни політичного курсу державної еліти суспільства;
- необґрунтовані, необмежені політичні амбіції, воля до влади та інші психологічні фрустрації окремих політичних кланів та їхніх лідерів;
- прихід до влади сил, що не виражають в політиці загальнонаціональні інтереси;
- відкидання більшості складових законності та політичної демократії;
- – ерозія державного суверенітету, яку можна вважати зовнішнім стресом.

В даний час чітке розмежування форм і видів сучасної збройної боротьби має не тільки науково-теоретичне, так і практично-політичне значення. Тенденція не відокремлювати один від одного стан миру та війни, мирні і ворожі відносини, військове та невійськове насильство, не бачити діалектики їх взаємозв'язку і взаємного переходу один в одного в політиці означають втрату орієнтації, прийняття помилкових рішень, які можуть бути фатальними для будь-якої держави [170, с.46].

У класичному розумінні збройне протистояння – це, перш за все, війна. Вона є фундаментальним соціально-політичним явищем, концептуалізації сутності якого займалися багато відомих суспільствознавці, політологів, філософів.

Широкою популярністю, як в середовищі політиків, так і вчених користується визначення К. фон Клаузевіца, згідно з яким війна - конфлікт великих інтересів, що регулюються кров'ю, „акт насильства, мета якого змусити противника виконати нашу волю” [88, с.35]. З точки зору її політичної сутності, війна – „це раціональна дія, яка відбувається від імені

держави чи іншої спільноти і в основі якої лежать політичні цілі” [87, с.28] . До цих пір більшість авторів в розумінні війни спираються на це визначення.

У зарубіжній науковій літературі досить поширене трактування війни, запропоноване в 1982 року американськими дослідниками Д. Сінгером і М. Смоллом. Згідно з ним, війною слід вважати „будь-яке тривале зіткнення між військовими силами двох або кількох урядів (міждержавна війна) або між регулярною армією і якоюсь іншою (щонайменше однією) збройною групою (внутрішньодержавна війна), кількість жертв серед яких перевищує одну тисячу чоловік протягом всього зіткнення” [261, с. 87].

Вчені Вашингтонського інституту миру також виділяють три формальні ознаки війни: залучення в зіткнення, щонайменше, однієї регулярної армії; існування неминучого логічного ланцюга в послідовності подій збройного конфлікту; мінімальні втрати в 1000 або більш людських життів у рік [230, с. 23].

У більшості сучасних трактувань війни в якості головної ознаки присутнє організоване колективне військове насильство. Багато теорій також нагадують, що війна не буває без масових людських жертв; вони допомагають відрізнити війну від особистої ворожнечі між окремими людьми [201, с.14].

Однак часто в визначеннях війни лише наводяться один або ряд факторів, що дозволяють ідентифікувати цей соціально-політичний феномен. У їх числі: тривалість зіткнень військових сил; участь регулярної армії; число мінімальних „людських” втрат.

При цьому залишаються відкритими питання: Якою має бути тривалість „зіткнення”, щоб його можна було назвати війною? Яким має бути мінімальна кількість людських жертв? Наприклад, збройне протистояння в Північній Ірландії не вважається війною через „недостатню” кількості жертв: протягом всього конфлікту (більше 30 років) від насильницької смерті загинули близько 4 тис. людей (військових і цивільних осіб) [201, с.16].

Нарешті, як кваліфікувати терористичні і антитерористичні операції, які також часто називають війною?

У деяких авторів є прагнення дати розширене тлумачення війни, по суті ототожнюють її з чварами, ворожнечею, насильством. Зокрема, різновидом справжньої війни вважають „холодну війну”, в ланцюгу війн також перераховують „валютні”, „кредитні”, „цінові”, „митні”, „технологічні” та ін.

Багато в чому це пов'язано з тим, що і в громадській думці, і в уявленнях дослідників нові, отримані порівняно недавно, форми протистояння містять ознаки стратегії і тактики війни, націленої на поразку противника.

Деяких дослідників не влаштовує відома формула К. фон Клаузевіца про війну як продовження політики насильницькими засобами. Справа в тому, що сьогодні арсенал таких засобів „насильства” значно розширився: поряд з класичною зброєю у війні все більш застосовуються політичні, економічні, фінансові, інформаційні, таємні засоби. Зокрема, в США були проведені численні дослідження, що стосуються запитань розробки „мирних” способів досягнення вкрай рішучих цілей збройної боротьби [133, с.15] .

Нажаль, сучасним вченим досі не вдалося виробити загальний підхід до осмислення поняття війни, адекватного нинішнім умовам. Існуючі визначення надмірно операційні і не можуть слугувати ефективним інструментом аналізу нових явищ в даній сфері соціальної взаємодії.

Деяку допомогу дослідникам в ідентифікації „стану війни”, як здавалося, повинен був наданий факт „оголошення війни” суб'єктами, які мали намір воювати.

Так, ще Г. Гроцій стверджував, що „декларація стану війни” є необхідною умовою, яка повинна бути виконано перед початком війни. Це „правило Г. Гроція” було визначене для того, щоб усунути факт раптового нападу однієї держави на іншу. Декларація війни була корисна і як „останній

ультиматум”, що мав на меті запобігти спалаху військових дій. Але за часів Г. Гроція не існувало ніяких загальних зобов’язань щодо такої декларації й історія знала багато випадків, коли його не було зроблено.

Надалі, у міру розвитку швидкості розгортання військових дій, стало превалювати думка про обов’язковість „декларації війни”, оскільки стрімкі військові напади стали рівносильні „зраді”. Тому Гаазька угода від 1907 р включало пункт про обов’язковість „декларації війни”. Відповідно до цієї угоди, військові дії не повинні починатися без „попереднього і ясного попередження у формі декларації війни або ультиматуму” [240, с.133]. Оскільки „декларація війни” стала законом, також були визначені спеціальні правила щодо її форми.

З кінця ХІХ в. „Декларації війни”, навіть зробленої у односторонньому порядку, було досить для того, щоб говорити про „стан війни”. Така декларація була юридичним інструментом, а не просто „викликом, який міг бути прийнятий чи відхилений”. Проте потужні держави іноді ігнорували такі декларації, навіть якщо розв’язували та продовжували військові дії [228, с.11].

Тим не менше, до цього часу, згідно з нормами міжнародного права, для того, щоб почати військові дії держава повинна оголосити „стан війни”, а також воєнний або надзвичайний стан, яке вводиться поряд з оголошенням стану війни. Зокрема, в Україні „стан війни оголошується, коли має місце напад іншої держави або групи держав, агресії, а також при наявності безпосередньої загрози збройного нападу іншої держави” [159, с.70].

У той же час, відповідно до норм міжнародного права, „війна” – це збройний конфлікт між двома або кількома державами. У разі оголошення війни припиняються дипломатичні відносини між воюючими сторонами (державами). Тобто війни ведуться суб’єктами міжнародного права [159, с. 71-72]. Як видно з даного визначення, в нього включено інші, „сусідні” з війною поняття „збройний конфлікт”, наукова інтерпретація якого також викликає певні труднощі.

Наприклад, військові експерти вважають, що під „збройним конфліктом” можна розуміти будь-який конфлікт з використанням зброї, при цьому політичні мотиви в ньому можуть бути і не присутні [159, с.73]. Загалом останнім часом виникають нові форми конфліктів, не політичні за своїм характером та причинами, що їх пророкують. Збройні банди, члени яких пов’язані між собою відносно випадковими зв’язками, мало стурбовані прагненням до політичної влади, ведучи безладну боротьбу за прямий контроль над засобами виробництва. Форму справжніх військових операцій проти судів торгового флоту будь-яких держав приймає морське піратство, поширене в Південно-Східній Азії; але пірати також мають на меті збагачення, а не будь-які політичні цілі. В Афганістані різні племінні вожді ведуть збройну боротьбу один з одним не стільки з метою завоювання політичної влади, скільки за контроль над територіями, які використовуються під плантації для вирощування наркотичної сировини. У зв’язку з цим більш правомірним є поняття „військового конфлікту”. На відміну від „збройного конфлікту” для „військового конфлікту” характерно обов’язкова наявність політичних мотивів при використанні зброї.

Військовий конфлікт – це найвищий ступінь загострення протиріч між суб’єктами військово-стратегічних відносин і одночасно це форма вирішення протиріч з використанням в обмежених масштабах збройних сил (військових формувань).

Сутністю військового конфлікту є продовження політики засобами збройного насилля [120, с.11-13].

До військових конфліктів відносяться різні військові інциденти, військові акції та інші збройні зіткнення незначного масштабу (низької інтенсивності) із застосуванням регулярних або іррегулярних формувань, при яких акт формального оголошення війни відсутній [89, с.30].

Військовий конфлікт часто розглядається як одна із форм дозволу національно-етнічних, релігійних та інших протиріч із застосуванням засобів

збройного насильства, при якій держава або держави не переходять в особливий стан, яке визначається як війна.

Дослідники поділяють військові конфлікти на міждержавні та внутрішньодержавні конфлікти. Наприклад, у внутрішньодержавних військових конфліктах військові дії ведуться, з одного боку, регулярними збройними силами (урядовими військами), а з іншого, – нерегулярними озброєними формуваннями. Лінія фронту в її класичному вигляді, як правило, відсутня. Збройні формування використовують партизанські методи ведення боротьби – засідки, раптові напади на підрозділи противника, порушення комунікацій. Широке поширення отримують диверсійно-терористичні акції.

Останнім часом ряд дослідників часто застосовують термін „обмежений військовий конфлікт”, до яких відносяться конфлікти, пов’язані зі зміною статусу тієї чи іншої території та зачіпають інтереси, в тому числі, провідних держав світу і ведуться із застосуванням найсучасніших засобів збройної боротьби. В обмеженому військовому конфлікті чисельність сторін, які ведуть боротьбу становить від 7 до 30 тис. людей; до 150 танків; до 300 бойових броньованих машин; 10-15 легких (в тому числі навчально-бойових) літаків; до 20 гелікоптерів [129,43-45].

Проте досить широке, а часто і довільне використання терміну „збройний конфлікт” неминує ставить питання про межі цієї дефініції і його співвідношення з терміном „війна”. Наприклад, П.А. Циганков вважає, що оскільки зміст терміну „збройний конфлікт” охоплює „будь-яку ситуацію, незалежно від її правової кваліфікації, в якій дві або більше сторін протистоять один одному зі зброєю в руках”, то, в залежності від обставин, використовують те або інше поняття. Це, звичайно, не прояснює суті розглянутої проблеми [200, с.27].

Слід зазначити, що проблема співвідношення понять „збройний конфлікт”, „військовий конфлікт” і „війна” викликала жваву дискусію серед науковців. В кінцевому рахунку, було прийняте рішення про уявну

важливість „розмежування” даних визначень і про необхідність вироблення „ситуативного”, тобто гнучкого підходу до їх ідентифікації. Наприклад, до 1990-х рр. термін „збройний конфлікт” означав „менше, ніж війну”, а потім він став „розширений”, оскільки не всі численні збройні конфлікти, які сталися за останнє десятиліття, можна віднести до категорії „війни”. Збройний конфлікт може бути, а може і не бути війною.

Слід погодитися з тим, що, незважаючи на прерогативу дослідників, ці поняття, що входять в арсенал збройної боротьби між людьми, все ж вимагають деякої розмежувальної лінії, якщо вони використані в сучасній політичній практиці. Однак акцент на принципову різницю між ними не особливо результативний, так як мова йде не про класифікацію форм збройної боротьби, а про поділки однієї і тієї ж шкали [228, с.11].

Як війна, так і будь-які військові конфлікти – це різні ступені вираження організованої збройної боротьби, неминуче відрізняються масовим кровопролиттям. У них – гігантський потенціал знищення і руйнування, вони здатні вбити людство, життя на Землі, роздрібнити саму планету. Як показує досвід останніх військових протистоянь (в Югославії, Афганістані, Іраку та ін.), їх початок ознаменувався найпотужнішими ударами авіації і високоточних ракет, покликаними знищити військово-політичне керівництво противника, пункти управління, вузли комунікацій, економіку, системи життєзабезпечення населення та примусити супротивника до капітуляції. Їхніми характерними рисами : рішуча перевага однієї зі сторін в сукупній потужності, економіці, військово-технічному та організаційному відношенні, інформаційних засобах, коаліційної підтримки, швидкоплинності і т.п. Звідси важливість зміщення уваги вчених до виявлення дійсно нових параметрів і особливостей сучасних форм збройного протиборства, а також способів їх запобігання.

В даний час актуалізуються і проблеми пошуку підстав для внутрішньої диференціації окремих різновидів збройного протиборства.

Так, в рамках традиційних досліджень війн, за моральним принципом поділяли на справедливі війни (захист державної території, національної незалежності та суверенітету) від війн несправедливі (агресивні, загарбницькі). Подібним є поділ за політичними цілями – на завойовницькі та національно-визвольні війни.

Вчені пропонують для цього ряду критеріїв, які включають: а) оцінку реальних політичних намірів та цілей учасників війни (конфлікту); б) правову кваліфікацію дій сторін (відповідність Статуту ООН, нормам міжнародного права); в) моральну виправданість дій сторін з точки зору загальнолюдських норм гуманності [169, с. 127-128].

На погляд дисертанта, у зв'язку із загостренням міжетнічних конфліктів, а часто їх навмисним розв'язанням зацікавленими суб'єктами, зазначені класифікації неминуче носять суб'єктивний характер і не відповідають сформованим реаліям.

Залежно від типу учасників, війни іноді ділять на класичні міждержавні і класичні внутрішні (громадянські) війни. Громадянська війна часто характеризується як збройне зіткнення різних соціальних верств суспільства. В останні роки ця класифікація поповнилася новими типами: „міждержавні війни з внутрішніми підливними діями” і „внутрішні війни із зовнішнім втручанням” (Югославія, Східний Тимор, Ірак, Сирія). Тим не менш, деякі „внутрішні” (наприклад, в Лівані в 1975 р.) і міжплеменні війни (в Афганістані протягом останніх десятиліть), де всі сторони є недержавними акторами, не вкладаються в цю класифікацію.

Широко відомо є також типологія типологія, що включає:

- 1) класичні територіальні війни, метою яких є завоювання (відстоювання) території (іноді передбачає підкорення населення, що проживає на ній);
- 2) сецесіоністські війни (за відокремлення і утворення самостійної держави);

3) ірредентистські війни (за возз'єднання представників розділеного етносу, що компактно проживають на територіях сусідніх держав).

За спрямованістю військових дій розрізняють конвенціональні війни, завданням яких виступає нейтралізація або руйнування військового потенціалу супротивника та тотальні війни, в яких збройні дії ведуться як проти військ супротивника, так і проти населення його країни [194, с.62]. Поширення міжнародного тероризму змусило дослідників у межах останньої класифікації так звані тоталітарні війни, дії в яких спрямовані переважно або винятково проти мирного населення.

Вітчизняні автори звертають увагу на типологію, побудовану за такими основними характеристиками, як способи ведення бойових дій, відповідно до якої війни діляться на регулярні (класичні); партизанські та диверсійно-підривні, [195, с.56] а також війни контактні та безконтактні (або війни шостого покоління [174]) і „війни з невидимками” [195, с.56]. В останньому випадку мається на увазі війни нового типу, яка відбувається „практично без бойових зіткнень, яку веде латентний противник” [195, с.56].

Сучасна типологія війн швидко збагачується за масштабними і особливо військово-технічними та стратегічними ознаками: за їхньою зброєю, якою вони ведуться; симетричності або асиметричності (однаковими або різними способами); контактності або безконтактності (з наземними битвами або без них); з охопленням всіх географічних сфер або окремих з них; „заколот-війни” і т.д.

Деякі автори виділяють „асиметричні війни”, [194, с. 26] під якими розуміються війни між різними типами соціальних суб'єктів (наприклад, держави проти недержавних акторів), а також збройні конфлікти, в яких вороги використовують різні засоби збройної боротьби. На думку М. Хрустальова, асиметричним є конфлікт, сторони якого ведуть різні за своїм типом війни. У відповідності з класифікацією М. А. Хрустальова [194, с. 22–28.] війни класифікуються за характером та цілями. Типи війн за характером поділяються на три види:

- 1) регулярні (бойові дії здійснюють регулярні військові формування);
- 2) партизанські (бойові дії здійснюють партизанські загони);
- 3) диверсійно-терористичні (бойові дії здійснюються терористичними групами).

За цілями також поділяються три види:

- 1) конвенційні (метою є знищення військової сили противника);
- 2) неконвенційні (метою є знищення мирного населення, однак допускається використання зброї масового знищення);
- 3) тотальні (метою є повне знищення противника, включаючи мирне населення).

За визначенням М. Хрустальова асиметричний конфлікт – це різновид збройного конфлікту, що передбачає нерівний характер відносин, асиметрію потенціалів протиборчих сторін, властивий сьогоднішній військово-політичній ситуації, в умовах якого:

1. слабка сторона вдається до стратегії відмінною від стратегії сильного супротивника, найчастіше використовує нетрадиційні методи ведення війни (диверсійно-терористичну тактику, переміщення бойових дій в міста, використання цивільних осіб та об'єктів інфраструктури в якості щита і т. д.) – цілями якої є нанесення матеріального і психологічної шкоди для досягнення політичної перемоги, що передбачає нав'язування сильнішому супротивникові не вигідної моделі протікання конфлікту, розтягуючи його часові рамки

2. сильна сторона в умовах асиметричного протистояння стикається з низкою проблем (неможливістю дотримання принципів та норм міжнародного гуманітарного права, тиску з боку світової спільноти та засобів масової інформації, неможливістю у короткі терміни вирішити стратегічні завдання тощо) [194, с. 22–28].

Слід зазначити, що, незважаючи на те, що всі зазначені „кваліфікації” війн далеко не ідеальні проте їх також застосовують і до військових (збройних) конфліктів.

В рамках типології видів збройної боротьби набули широкого поширення такі терміни як „інформаційні війни”, „кібервійни”, „психологічні війни” [61, с.78].

Дійсно, наявні на сьогоднішній день загальні визначення поняття „війна” не враховують таких щодо нових по їх стратегічним значенням явищ, які відображаються в термінах „інформаційна війна”, „кібервійна”. Подібні терміни на перший погляд дещо „екзотичні”, а їх вживання представниками ЗМІ нерідко надають їм метафоричний відтінок. При цьому на передній план часто висувуються не сутнісні риси війни, а її методи.

Іноді використання зазначених термінів набуває надмірно категоричний характер і затуляє ту обставину, що основною ознакою війни досі залишається збройна боротьба – ведення бойових дій, які супроводжуються масовими вбивствами. Часом ігнорується і те, що в таких випадках описується не стільки феномен власне війни, скільки нові стратегії і високотехнологічні засоби, застосування яких покликане забезпечити досягнення поставлених політичних цілей, не вдаючись до війни.

Разом з тим було б необачно недооцінювати евристичний потенціал, які несуть в собі названі вище терміни, їх значення для осмислення еволюції, яку зазнають війни в сучасній історії людства з точки зору як способів їх ведення, так і самого їх змісту.

На наш погляд, більшість невизначеностей виникає при типологізації форм збройної боротьби за соціально-політичним та геополітичним змістами.

По-перше, зберігається прийнятий раніше розподіл воєн за соціально-політичним змістом на чотири основні типи - між державами протилежних систем, всередині ліберального світу, за звільнення від чужоземного ярма та цивільні [170, с.49-50].

По-друге, сучасна геополітична класифікація включає світові, регіональні, субрегіональні та локальні війни. В останні роки в якості самостійного типу стали виділяти локальні війни з тенденцією їх переростання в регіональні війни”. Також мають місце спроби ідентифікації

„нових типів війн” - глобалізаційних, міжцивілізаційних, цивілізаційних, „проникаючих”, між бідними і багатими країнами, за природні ресурси, справжню демократію і ін.

Зазначені класифікації, крім того, що просто ускладнюють кодифікацію різних ознак збройного протистояння, набагато відстають від тих трансформацій, які спостерігаються в сучасному світі.

Сучасний світовий розвиток визначається двома нерозривними процесами - глобалізацією та фрагментацією. Так, переплетення фінансових, торгових і промислових зв'язків є не тільки джерелом взаємозалежності, а й її асиметричності, в результаті чого поглиблюються традиційні форми нерівності і виникають нові, загострюючи тим самим причини військових конфліктів, глобалізація породжує нові, невідомі раніше можливості їх ведення - з точки зору як ресурсів (фінансових, технологічних), так і суб'єктів, які беруть участь збільшується. Виникають нові типи воєнно-політичних конфліктів, а з відомих типів війн все більш широке поширення набувають такі, які раніше були малопомітні і не впливали на загальний вигляд безпекового середовища.

Більш того, дуже складним є питання про соціально-політичному групуванні війн за типами, пов'язаному з особливостями епохи, характерними для неї протиріччями. Одні вважають, що з настанням ХХІ ст. почалася інша епоха. Інші вважають, що хоча розташування сил змінилося, військові протиріччя, типові для ХХ ст., зберігаються і навіть мають тенденцію до наростання, але одночасно на перший план висунулися нові протиріччя.

У зв'язку з цим доцільно виділити ряд фактів, які дозволяють дослідникам намітити нові теоретико-методологічні підходи до аналізу сучасних форм збройної боротьби.

В даний час внаслідок одночасної дії процесів глобалізації та фрагментації має місце реальна трансформація існуючої системи міжнародних відносин.

З одного боку, глобалізація сама по собі об'єктивно є розвитком зв'язків і відносин, активізує обмін між країнами і народами технологічними і культурними досягненнями, що природно служать миру. З іншого боку, вона перетворюється в генератор війн та збройних конфліктів в результаті реалізації політики нав'язування одними народами інших чужих форм існування.

У будь-якому випадку глобальні зміни у світовій спільноті неминуче ведуть до перегляду сформованого в світі балансу військових сил.

Як відзначають фахівці, в класичному розумінні війна невіддільна від держави, яка є її неодмінним учасником - щонайменше, одним із суб'єктів.

Глобалізація світової спільноти посилила інтеграційні процеси не тільки в економічній та інформаційній сферах, а й у військовій.

Так, самостійною та помітною силою в сфері вирішення проблем безпеки стали глобальні військові монополії, наприклад, НАТО, які прагнуть не тільки до реалізації зовнішньо-політичних цілей країн учасників, але і до просування своїх інтересів в процесі зміцнення власної корпоративної культури і системи цінностей. Більшість транснаціональних військових корпорацій мають служби безпеки та розвідки, за потенціалом і оснащенням перевершують армії багатьох сучасних країн.

В умовах глобалізації мало що може вважатися „внутрішньою проблемою” та більш того, деякі держави мають потенціал для самостійного їх вирішення. На думку глобалістів, в сучасних умовах державо-центрична модель є анахронізмом. Держави існують до тих пір, поки на їх основі не виникне нова глобальна структура [237, с.21].

Розширення списку загроз та викликів, які експерти називають нетрадиційними, щоб відрізнити їх від класичних загроз військового характеру, що виходять від національної держави, надають широку базу для обґрунтованого втручання, в тому числі військового. Крім того, одним з факторів використання збройних сил в сучасному світі є здатність проектувати силу в максимально короткі терміни в будь-який регіон.

У сучасну епоху істотно інтенсифікувалися процеси так званої „наднаціоналізації” - однієї з найважливіших тенденцій сучасного світу є формування декількох регіональних по суті „наднаціональних” спільнот, що характеризуються культурно-історичною спадщиною. У зв'язку з цим в надрах Європейського союзу вже кілька років ведеться дискусія про формування європейської оборонної ідентичності та необхідності створення власних збройних сил, по суті наднаціональних. Мова йде не тільки про утворення нових за формою збройних підрозділів і реформу системи планування і управління, а й про зміну системи мотивації „людини у формі”. Якщо раніше вона призивалася або наймалася захищати інтереси тієї чи іншої держави, то зараз з'являється наднаціональний інститут з далеко не єдиною системою цінностей та ідеалів.

Поряд з глобалізацією в світовому співтоваристві активно йдуть процеси фрагменталізації або локалізації. Відбувається дроблення суб'єктів сучасної світової політики, кардинально міняє характер глобальної конкуренції, що підвищує ризик несанкціонованих збройних зіткнень.

Так, в ХХ в. міжнародне співтовариство виробило норми і процедури оголошення, ведення та припинення війни. Однак з появою і зміцненням „незалежності” нових акторів світової політики збільшилася число тих, хто не схильний підкорятися цим правилам. Більшістю дослідниками відзначається соціально-політична тенденція, виявлена на основі статистичного аналізу безлічі соціальних факторів: в той час як число класичних міждержавних війн зменшується, зростає число внутрішньодержавних конфліктів і війн. Таким чином, хвиля насильства наростає, але вже у формі локальних війн і збройних сутичок – громадянських конфліктів, що мають величезний руйнівний потенціал і відрізняються особливою жорстокістю [122, с.114].

Проявом фрагментації сучасного світу з іншого боку глобалізації - стає руйнування єдності міжнародного стратегічного середовища, що

супроводжується „приватизацією війн”, [125, с.38] „поверненням до нового Середньовіччя з небезпекою нестримної анархії” [25, с.49].

Однак найбільш значущим, якщо говорити про сутність сучасного збройного протиборства, видається той факт, що на арені світової політики набирають міць і вплив нелегітимні суб’єкти. Це „мафіозні” об’єднання, бандформування, озброєні групи, та організації міжнародного тероризму, які в досягненні своїх цілей не зупиняються ні перед якими злочинами [161, с.32].

На особливу увагу заслуговує діяльність мусульманських терористичних організацій, які „прикриваються” ісламськими лозунгами.

Не коректно стверджувати, що єдиній західній цивілізації, яка об’єднує Європу і Північну Америку протистоїть ісламська цивілізація, яка сформувала несхожу систему критеріїв застосування військової сили, що „в надрах ісламського світу формується та фізична і духовна сила, яка вийшла на лінію протистояння з європейським світом” [151, с.55].

По-перше, навряд чи можна говорити про безсумнівну єдність „західної цивілізації”, яку продовжують роздирати серйозні політичні, економічні та соціальні протиріччя [169, с.37-39].

По-друге, терористична діяльність ряду екстремістських організацій має мало спільного з традиційними мусульманськими цінностями. По суті, це форма вираження особливої радикальної ідеології – релігійного фундаменталізму.

Релігійні фундаменталісти вважають за краще войовничий стиль політики, а політичний конфлікт є для фундаменталістів ареною битви або війною, в якій, в кінцевому рахунку, „вірні” повинні перемогти, а для цього всі засоби прийнятні. Один із наслідків такої войовничості є готовність брати участь в будь-якому, часто нелегітимному, антиконституційному або радикальному політичному діянні. Типовим виправданням фундаменталістів є те, що вони знищують зло, виконуючи бажання Бога (Аллаха).

Нажаль, дуже часто релігійний фундаменталізм, в даному випадку ісламізм, використовується вузькою групою осіб, що прагнуть підкорити політику своїм кон'юнктурним міркуванням, амбітним та корисливим цілям [240, с.202].

В той же час мережева, широко розподілена структура фундаменталістських ісламістських організацій стійка і мало вразлива. Крім того, ця структура багаторазово підсилює свою міць через підключення до інфраструктури атакваної сторони. Мова йде не тільки про Інтернет, банківські мережі та транспорт країн європейської цивілізації. Експлуатуються навчальні системи, політичні технології та економічні інститути „атакованої сторони”, що цілком укладаються в рамки фундаменталістської концепції - вести війну засобами супротивника.

Ударною силою є нова зброя масового ураження – шахіди. Виробництво цієї зброї не вимагає великих заводів, шахт, великих складів, а ресурси для виробництва „людино бомб” не обмежені і легко відновлювані. При цьому ісламісти вибирають центри, руйнування яких зможе максимально дезорганізувати державне життя, дезорієнтувати масову свідомість, викликати потужні негативні емоції (страх, апатію).

Вони вважають, що для нанесення шкоди зовсім необов'язково вражати центри державного або військового управління, що було метою в звичайних війнах, – вибір конкретного об'єкта нападу не має особливого значення. Даним об'єктом є мирне населення країни.

Традиційні структури безпеки типу міждержавних збройних альянсів не пристосовані для боротьби з фундаменталістськими погрозами. Більш того, неадекватне використання міці найсильнішою у військовому відношенні держави світу та її союзників в Іраку не тільки виявило свою неефективність, але і додало „нове дихання” транснаціональному тероризму.

Наявність ядерної зброї для удару у відповідь втрачає сенс: немає конкретної адреси, „сторона, яка погрожує” розсіяна серед мирного населення на величезній території. Противник - не держава, це не

компактний суб'єкт. Це мережева організація, що охоплює пів-континенту, поступово проникає на Європейський і Північноамериканський континенти по легальним і нелегальним каналам міграції. Тому можливості для відповідного цільового удару, організованого за допомогою традиційних військових засобів тут зовсім незначні.

Нові війни мають складнішу багаторівневу структуру з погляду складу конфліктуючих сторін. Сторонами більшості внутрішньодержавних конфліктів є недержавні актори, а саме: організована злочинність, кримінальні групи, релігійні рухи, міжнародні благодійні організації, діаспора, повстанські групи [248, с.18-19]. Подібна диверсифікація сторін конфлікту, свідчить не тільки про нові можливості та потенціал, що отримали ці актори завдяки об'єктивним процесам у міжнародній системі, а й про багатшарову структуру протиріч, що лежать в основі кожного з сучасних конфліктів та складність завдання щодо їх тривалого врегулювання на основі задоволення інтересів усіх.

Зіткнення великих держав та міждержавні війни типу Першої або Другої світової війни справді стають все менш ймовірними, однак світ не стає безпечнішим.

У сучасному світі збільшується число держав, міжнародних інститутів, різноманітних неурядових організацій, міжнародних мафіозних структур і злочинних груп, збільшується економічна міць і політичний потенціал великого бізнесу, інтенсифікуються масові міграційні потоки, посилюється вплив найбільших ЗМІ на свідомість і поведінку людей. При цьому, по-перше, надзвичайно ускладнюються відносини між цими різнорідними акторами; по-друге, зростають їхні можливості впливати на всю міжнародну систему в своїх інтересах.

В цілому ж відбувається ускладнення форм і ставок сучасного збройної боротьби та відповідно, всього стратегічного середовища світової політики. З точки зору Д. Біго, пост-біполярний конфлікт набуває форми тріади, заснованої на „взаємо-пересіканні динамік централізації, децентралізації та

транснаціоналізації” [216, с. 173]. По суті, те ж має на увазі Дж. Най, кажучи, що світова політика перетворилася на „тривимірну шахову гру”. При цьому „на верхній дошці” представлені класичні військові аспекти відносин між державами; „На середньому рівні” - рівні міжнародної економіки - розподіл сили має багатополлярний характер; нарешті, „на нижній дошці” - „на рівні транснаціональних відносин – сила поширюється в широких межах і хаотично розподіляється між державами та недержавними гравцями” [128].

Щодо співвідношення понять, то вітчизняний суспільствознавчий дискурс загалом і політологічний зокрема характеризуються у цьому відношенні певним термінологічним хаосом. Внаслідок об’єктивних і суб’єктивних причин постає проблема концептуалізації як поняття війни, так і категорії „воєнно-політичний конфлікт”. Не дійшовши однак до визначення цих термінів, а також підміняючи їх однопорядковими поняттями, некритично підходячи до проблеми зіставлення категорій більшістю дослідників, ситуація стає мало не ще більш заплутанішою. Одним із таких шляхів заведення у глухий кут є слідування юридичному підходу без зважання на політологічний, соціологічний та філософський набуток, прикладами якого є висновки з проаналізованих нами наступних двох монографій.

В міжнародно-правовій юридичній практиці термін „війна” поступово замінюється відносно новим поняттям „збройний конфлікт”. Це дає підстави окремим дослідникам незалежно від суспільного та міжнародного контекстів, термін „міжнародний збройний конфлікт”, вперше офіційно був застосований в Женевській конвенції 1949 р. й виходити у теоретичних і методологічних побудовах, відштовхуючись саме від цієї категорії.

До збройних конфліктів міжнародного характеру відносять не заборонені міжнародним правом оборонні війни в порядку здійснення державою або групою держав права на індивідуальну або колективну самооборону від агресії; національно-визвольні війни колоніальних або залежних народів, що піднялися зі зброєю в руках на боротьбу за своє

національне визволення і утворення власної незалежної держави. У першому випадку можна говорити про класичні міждержавні війни, головною ознакою яких є участь у конфлікті двох або більше суб'єктів міжнародного права – держав. Причому характеристика збройного конфлікту як „оборонний”, „реалізація права на самооборону” не має кваліфікуючої значення для застосування терміну „війна”. Це може бути війна, в тому числі і агресивна, але з дотриманням формальних вимог, зазначених вище. Складно назвати дії США в Іраку оборонною війною, однак формальні вимоги, як оголошення і т. п. були виконані. До такого роду конфліктів відноситься війна між Іраном та Іраком (1980-1990 рр.), війна за Фолклендські острови (1982), зіткнення між Лівією і Чадом за володіння територією Аозу (1973-1988 рр.), дії ПАР в Анголі (1975-1989 рр.), конфлікт у Кувейті (1991), війну США в Іраку, збройний конфлікт між Грузією і Російською Федерацією в 2008 р. М. Арцибасов і С. Єгоров відзначають, що ознака „збройний” характеризується застосуванням зброї проти іншої воюючої сторони. Тому конфлікт неможливо назвати „збройним”, якщо не застосовується зброя. Без неї поняття „збройний конфлікт” втрачає свою специфіку [69, с. 33–32].

У свою чергу, В. Дяченко, М. Цюрупа, П. Шумський вважають, що термін „воєнний конфлікт” значно ширший, ніж поняття „війна”. Він охоплює „всі види організованих форм збройних сутичок соціальних сил як всередині держави, так і на міждержавному рівні, або між коаліціями держав, які характеризуються достатнім рівнем керованого насильства, переходом від мирних до мілітарних способів життєдіяльності з неминуче широким порушенням прав та свобод населення” [119, с. 30]. Автори відносять поняття „війна” до різновиду воєнного конфлікту та зазначають, що за своєю формою вона є видом збройного конфлікту [119, с. 25].

„Воєнний конфлікт” є досить широким поняттям, яке використовується як в офіційних документах, наукових працях, так і повсякденні. На думку вітчизняних вчених, суттєвою ознакою воєнного конфлікту слід вважати масштабність. Згідно з пропонованою ними базовою

типологією воєнних конфліктів, локальна війна є їх складовою – на відміну від світової практики, де збройний конфлікт розглядається як стадія воєнного конфлікту. В широкому розумінні, воєнний конфлікт – це є гостра форма зіткнення сторін щодо розв’язання суттєвих протиріч в процесі соціальної взаємодії із застосуванням збройної сили [185, с. 6, 7, 17]. У вузькому розумінні – це одна з форм збройних сутичок із застосуванням регулярних та іррегулярних збройних формувань, які не переходять у війну [17, с. 7]. „Воєнний конфлікт – це гостра форма вирішення протиріч між державами, із двостороннім застосуванням збройних сил”. А. Клименко „воєнний конфлікт визначає як будь-яке збройне зіткнення, форму вирішення протиріч між державами, різними соціальними групами із застосуванням воєнної сили” [89, с. 29].

Таку ж думку висловлюють і автори О. Гуржій та Р. Пилявець, щодо поняття „війна”, та „воєнний конфлікт”. Воєнний конфлікт охоплює всі форми збройного насильства – від прикордонних і внутрішніх збройних зіткнень до світових війн [57, с. 6–13].

Найбільш оптимальною при такій формальності підходів видається позиція Г. Перепелиці, який пропонує методологічне використання поняття „воєнно-політичний конфлікт”, обґрунтовуючи це тим, що, на відміну від воєнного конфлікту, у воєнно-політичному конфлікті розвиваються і розв’язуються тільки політичні суперечності. Воєнно-політичний конфлікт і війна мають загальну сутнісну ознаку – політичну суперечність, яка розв’язується у формі збройної боротьби за допомогою воєнної сили. Водночас, на його думку, ці поняття не тотожні. „Війна не включає всього розмаїття процесів, форм і способів розв’язання суперечності” [140]. Політичні суперечності у війні, як правило, розв’язуються тільки у формі збройної боротьби. „Без збройної боротьби немає війни. А воєнно-політичний конфлікт – це боротьба у різних формах, де, безумовно, превалює збройна боротьба, але остання не є обов’язковим моментом виникнення конфлікту”. Обов’язковим моментом воєнно-політичного

конфлікту, його необхідною ознакою є саме застосування або загроза застосування воєнної сили. „Воєнно-політичний конфлікт – це зіткнення політичних інтересів суб’єктів політики з використанням воєнної сили.

Г. Перепелиця зазначає що найбільш типовою формою воєнно-політичного конфлікту є війна [140, с. 12, 16, 63].

Війна – це суспільно-політичне явище, основний зміст якого визначається збройною боротьбою.

Представники різних філософських шкіл і напрямів бачать причини воєн по-різному – в економіці, в політиці, в психології людей, в нестачі життєвого простору, ресурсів, сировини. Жан-Жак Руссо з цього приводу писав у 1762 році в трактаті „Про суспільний договір”: „Війна – відношення не між людьми, а між державами і люди стають ворогами випадково, як представники держави, а не як людські істоти” [160].

Війну можна розглядати: по-перше, як засіб, що використовується політиками для досягнення своїх цілей; по-друге, як збройну боротьбу двох і більше суспільних суб’єктів (зокрема, як державно організовані суб’єкти), які чинять опір одне одному; по-третє, певний стан суспільства в усіх його вимірах, яке характеризується домінантою збройного насильства та відповідних йому способів і засобів. Війна і процес її виникнення, як мінімум, підпорядковані діям закономірностей політики (тенденцій у політиці), збройної боротьби та суспільства в їх взаємозв’язку та взаємозалежності.

У сучасних умовах воєнно - політичні конфлікти набувають якісно нового наповнення як за змістом бойових дій, кількісно-якісними показниками, так і за типом суперечок, які розв’язуються. При цьому на першому плані в них вирішуються соціально-політичні передумови виникнення конфліктів, сепаратизм, територіальні протиріччя, національний менталітет того чи іншого етносу, елементарна боротьба за владу, економічні суперечки тощо, що призвели до збільшення кількості як міжнародних, так і внутрішньодержавних небезпечних соціально-політичних конфліктів, а

останні у більшості випадків переросли в локальні, регіональні конфлікти з участі коаліцій держав проти однієї держави.

Незважаючи на заборону використання військової сили у міжнародних відносинах, держави досить часто звертаються до неї для вирішення суперечок та конфліктних ситуацій, що виникають між ними. Це стосується й новітньої історії, коли закінчився тривалий період холодної війни та глобальне протистояння двох наддержав.

Світова спільнота все частіше стикається з новими, нетрадиційними формами війн і конфліктів, які стали постійним атрибутом сучасного етапу міжнародних відносин. У багатьох регіонах світу посилюється міждержавне суперництво на регіональному і місцевому рівнях, що зумовлює зростання небезпеки виникнення значної кількості насильницьких конфліктів, більшість з яких набули форми збройного протистояння. Локальні війни і воєнні конфлікти різного масштабу та інтенсивності, що стали постійною формою силового вирішення політичних, територіальних, етнонаціональних, релігійних, економічних та інших протиріч, становлять одну з основних загроз як для національної, так і для міжнародної безпеки.

Як видно, поняття „збройний конфлікт” за своїм значенням і змістом є дуже близьким до поняття „воєнний конфлікт”, де сутнісною ознакою виступає поняття „військова сила”. Тому поняття „воєнний конфлікт” і „збройний конфлікт” практично рівнозначні, із тією лише різницею, що в „збройному конфлікті” акцентується увага насамперед на двосторонньому процесі застосування військової сили. [138, с. 15]

Воєнно-політичний конфлікт складається з двох частин: політичної та воєнної. З одного боку він є політичним протиріччям, боротьбою між соціальними силами з приводу політичної влади. З іншого боку – збройна боротьба, використання воєнної сили, що виступає в якості механізму розвитку і вирішенню конфлікту. У воєнному конфлікті можуть вирішуватися протиріччя різного характеру: економічні, територіальні, демографічні, етнічні, національні, релігійні, ідеологічні, кримінальні.

Найширше його можна визначити як суперечку в якій, принаймні, одна організована сторона спроможність або демонструє бажання і готовність застосувати озброєне насильство для реалізації своїх інтересів у суперечливому регіоні.

Одним із проявів яких є воєнно-політичні конфлікти в різних формах, починаючи від незначних зіткнень напіввійськових формувань і закінчуючи досить масштабними бойовими діями, що охоплюють значні території. Як правило, причинами цих конфліктів є боротьба за політичну владу в державі, що робить їх наслідки для населення більш відчутними. Прикметною рисою сучасних конфліктів також є посилення ролі зовнішніх сил та їх вплив на хід та перебіг сучасних воєнно-політичних конфліктів, які продовжують залишатися продовженням політики воєнними засобами, інструментом досягнення політичних та геополітичних цілей та реалізації економічних інтересів. Настання багатопольярного світу замість біпольярного в умовах глобалізації супроводжується сплеском цілої низки конфліктів, характерною ознакою яких є перехід їх з глобального рівня на регіональний і локальний. Локальні війни і воєнні конфлікти становлять сьогодні одну з основних загроз як для національної, так і для міжнародної безпеки.

Отже, на порядку денному постала проблема створення цілісної концепції воєнно-політичного конфлікту, яка б дала змогу запропонувати ефективні способи його врегулювання. Розпочнемо її побудову з виявлення сутності воєнно-політичного конфлікту.

Тому за логікою Г. Перепелиці, політичний терор і політичний тероризм з використанням погрози воєнною силою можна віднести до різновидів воєнно-політичних конфліктів [138, с. 172].

Політичний тероризм дійсно схожий на воєнно-політичний конфлікт низької інтенсивності. Спільним є насильницька основа та політичне цілепокладання, адже і воєнно-політичний конфлікт, і політичний тероризм – це форма організованого насилля. Але тероризм, який ми бачили в Нью-Йорку, Парижі, Брюселі - це глибоко законспіровані анонімні організації і

групи, „туманний ворог”, „привиди”, розсіяні в середині країн і по всьому світу. Він не може бути „воюючою стороною”, здатною вести збройну боротьбу з військами, уникає цього в принципі. Війна з таким ворогом за допомогою армії – нонсенс, адже війна, як стверджував ще Клаузевіц, є завжди зіткнення двох живих відкрито протидіючих один одному озброєних сторін [88, с. 142]. Збройні сили слабо сприяють боротьбі з законспірованим тероризмом.

„Останні збройні конфлікти і локальні війни, – як зазначає професор Смолянюк, - дають підстави стверджувати, що соціально-політичною реальністю стають воєнні сутички нового зразку, якісна відмінність яких полягає в досягненні політичних цілей без масових армій, а шляхом застосування оптимальної комбінації інших форм міждержавного насильства, серед яких воєнне насильство посідає чільні, але не виключні позиції” [176, с. 131].

Підтвердженням даної тези В. Смолянюка є Палестино-Ізраїльський конфлікт, який фактично перетворився на „терористичну війну”. Йдеться про тероризм як особливу форму бойових дій, як „новий вид війни” (за висловом Б.Дженкінса). Згідно цієї позиції, обсяг поняття „тероризм” може бути включений в обсяг поняття „війна”. Аналітик М. Лібіг категорично стверджує, що тероризм не є соціальним феноменом, це – форма малої війни. [16, с. 88].

Політичний тероризм тісно пов’язаний з державною політикою зацікавлених у підтриманні міжнародної напруженості певних країн світу, а це неможливо без залучення відповідних організованих структур, діяльність яких націлена на дестабілізацію обстановки у визначеній країні(регіоні), дискредитації її уряду, окремих державних і політичних лідерів, розпалювання міжнаціональної і релігійної ворожнечі, спонукання населення до непокори органам державної влади та місцевого самоврядування, підготовку озброєного опору та втягнення місцевого населення у збройну

боротьбу, здійснення інших протиправних дій шляхом розповсюдження удаваних чуток та дезінформації.

Як зазначає А. Яцько, цитуючи слова Д. Кеннеді, що тероризм - це війна засідок, а не битв, прагнення до перемоги шляхом виснаження та дезорганізації суперника замість втягування його у відкриту війну [132, с. 36-37]. Тому звідси, на перший погляд, здається, що політичний тероризм має багато спільного з партизанським рухом, враховуючи те, що вони використовують подібні методи боротьби. Але є істотна різниця: партизанська боротьба, яку Г. Перепелиця визначає як форму воєнно-політичного конфлікту, при якому одна із сторін воює на території, яку контролює супротивник [139, с. 95], на відміну від тероризму не спрямована проти цивільного населення і тому має певну громадську підтримку.

Партизанська боротьба розглядається як використання збройного насилля недержавними, нелегальними організаціями, яке спрямоване все ж таки на військові об'єкти. Тероризм же, навпаки, спрямовує збройне насилля в основному на невійськові об'єкти, оскільки він, головним чином, розрахований на психологічний ефект, а не на воєнно-стратегічну перемогу [16, с.87]. Таким чином, розмежування між терористичною та партизанською боротьбою можна проводити за наступним критерієм: дотримання чи нехтування правилами збройної боротьби, тобто права збройних конфліктів.

У широкому розумінні, під збройним конфліктом воєнні експерти розуміють будь-який конфлікт із застосуванням зброї. [140, с. 18]. Але, як слушно зазначає Г. Перепелиця, в збройному конфлікті таке застосування зброї є двостороннім [140, с. 43].

У вузькому розумінні, зокрема А. Анцупов, А. Шипілов вважають, що збройний конфлікт - конфлікт між середніми й великими соціальними групами, у якому сторони використовують озброєння (збройні формування), крім збройних сил [7]

Вітчизняний науковець, фахівець з воєнної безпеки В. Богданович, визначає збройний конфлікт як форму вирішення національно-етнічних,

релігійних, політичних, територіальних та інших протиріч із застосуванням засобів збройного насильства, як усередині країни так і щодо суміжної держави (держав), при якій держава не переходить у стан війни [27, с. 17].

Його колега О. Маначинський стверджує, що видами воєнних конфліктів можна вважати прикордонні конфлікти, військові акції, збройні інциденти і внутрішні збройні конфлікти [96, с. 57-71].

„Під воєнним конфліктом варто розуміти будь-яке зіткнення, протиборство, форму вирішення протиріч між конфліктуючими сторонами з застосуванням воєнної сили для досягнення певних політичних цілей. Його основними формами є конфлікти різних масштабів (локальні, регіональні, світові) при яких держави не переходять в особливий стан, характерний для війн (збройні інциденти, прикордонні зіткнення й військові акції). Особливе місце в цьому ряді займають громадянські війни, у які за певних умов можуть переростати внутрішні збройні конфлікти. Тому що, на відміну від внутрішніх збройних конфліктів, де політичними цілями виступають проблеми самовизначення й територіальної приналежності, твердження унікальності соціокультурних, національних і конфесійних цінностей, метою громадянської війни є боротьба за державну владу” [38, с. 220].

В. Богданович визначає воєнний конфлікт, як зіткнення інтересів соціально-політичних суб'єктів із застосуванням військової сили [27, с. 10]. На думку інших дослідників, під воєнним конфліктом можна розуміти протиріччя між суб'єктами воєнно-стратегічних відносин, підкреслюючи ступінь загострення цих протиріч і форму їхнього вирішення (з використанням в обмежених масштабах збройних сил) [120, с. 11-12].

Інші автори вважають, що воєнний конфлікт – це форма міждержавного конфлікту, що характеризується таким зіткненням інтересів протиборчих сторін, які для досягнення своїх цілей використовують із різним ступенем обмеження воєнні засоби [101].

Звідси, якщо б ми досліджували виключно воєнні конфлікти то тим самим стверджували, що основними сторонами конфліктів з використанням

воєнних засобів є виключно держави. Але для сучасних, навіть міжнародних, конфліктів це далеко не завжди так. В останню чверть минулого століття основними суб'єктами протиборства виступали: держави (коаліції держав); національно-визвольні рухи й організації; правлячі режими (центральні уряди) і збройні опозиційні угруповання у внутрішньодержавних конфліктах [12, с. 27]. Сьогодні все частіше прямими учасниками конфліктів виступають не тільки держави в єдності їхніх інститутів, а різні соціальні спільності, економічні, кримінальні організації, особливістю яких в сучасному світі є те, що вони набувають політичного характеру.

Поняття воєнно-політичний конфлікт також слід співвіднести з такими поняттями як окупація, гуманітарна інтервенція, агресія. Окупація – це оволодіння територією, яка не знаходиться під суверенітетом якоїсь держави. При цьому, як зазначає вітчизняний політолог М. Шульга, розрізняють фіктивну (або символічну) та ефективну окупацію. „Перша носить формальний характер й обмежується, зазвичай, підняттям державного прапора на даній території або ж заявою з боку відповідної держави про свій вступ у володіння певною територією. Ефективна окупація передбачає дієвий контроль та управління територією й має декілька правил, а саме: мирний характер окупації; практичне здійснення суверенних дій; здійснення суверенних дій в тій мірі, яка передбачена територіальним верховенством; безперервне здійснення таких дій. Можливість гуманітарної інтервенції передбачена Статутом ООН, згідно з яким у випадку існування будь-якої загрози миру, будь якого порушення миру чи акту агресії в умовах недостатності заходів, не пов'язаних із застосуванням збройних сил, Рада Безпеки ООН уповноважена здійснити такі дії повітряними, морськими чи сухопутними силами, які є необхідними для підтримки чи відновлення міжнародного миру і безпеки” [101, с. 50-53].

В науковій літературі існують різні точки зору щодо визначення поняття агресії (агресивної війни) на національному рівні. Так, наприклад В. Навроцький та З. Тростюк визначають агресивну війну, як ведення

воєнних дій з метою збройного захвату чи відторгнення території, яка належить іншій державі, або з метою повалення уряду іншої держави чи вчинення в іншій державі державного перевороту тощо [127 с., с. 8]. В. Денисов під агресію розуміє звернення до сили всупереч міжнародним зобов'язанням [147, с. 38]. А. Д. Пашина вважає, що агресія являє собою міжнародний злочин, що тягне за собою як здійснення права на самооборону, так і примусові заходи Ради Безпеки ООН [137, с. 16].

Агресія (від лат. - напад) – це „застосування збройної сили однієї держави проти суверенітету, територіальної недоторканості або політичної незалежності іншої держави або здійснені дії в будь-який інший спосіб, несумісні зі Статутом Організації Об'єднаних Націй”. Вона виявляється у таких формах як вторгнення або нападу збройних сил певної держави на територію іншої, бомбардування або застосування будь-якої іншої зброї проти населення іншої країни, блокада узбережжя чи портів, нападу на іноземні повітряні, морські або сухопутні сили держави, використання території однієї держави іншою проти третьої держави, підготовка й відрядження озброєних банд, угруповань, найманців для здійснення дій на території інших держав. Цей перелік не є повним. Саме тому Рада Безпеки ООН може в разі необхідності та відповідно до положень Статуту ООН (ст. 4) кваліфікувати як агресію й інші агресивні дії [147, с. 56].

Основною сутнісною ознакою воєнно-політичного конфлікту на відміну від агресії є збройна боротьба, як двосторонній процес використання зброї. Без збройної боротьби, власне, немає ні війни, ні збройно-політичного конфлікту. У збройній боротьбі переплітаються, концентруються всі зусилля держав, усі їхні потенційні можливості, тому що за допомогою неї в основному досягаються їхні політичні інтереси і цілі. Ненасильницькі ж засоби стають підпорядкованими збройній боротьбі і відіграють другорядну роль. При цьому збройна боротьба має відносну самостійність. Вона, як би характеризує насильницьку воєнно-технічну сторону війни, що підкоряється своїм власним законам [139].

Хоча збройна боротьба й є однією з основних ознак воєнно-політичного конфлікту та війни як однієї з форм збройно-політичного конфлікту. Проте, їхньою найглибшою сутністю є те політичне протиріччя, що закладене в них. Як свідчить історія, війни, воєнно-політичні конфлікти виникають через несумісні політичні інтереси і цілі, які переслідують суб'єкти політики. Застосування воєнної сили, зокрема армії завжди викликане прийнятими політичними рішеннями. Недарма, класик воєнної науки Клаузевіц відзначає, що війна – це продовження політики іншими засобами [88, с. 417].

Звідси, правомірно стверджувати, що війна як і будь-який воєнно-політичний конфлікт – це результат політичних відносин, а не форма збройної боротьби. Формою збройної боротьби є бій, бойова операція тощо, адже змістом збройної боротьби є наступальні або оборонні бойові дії протиборчих сторін.

Воєнно-політичний конфлікт і війна мають загальну основну сутнісну ознаку – політичне протиріччя, що вирішується за допомогою воєнної сили. У той же час ці поняття не тотожні. Війна не включає всієї різноманітності процесів, форм і способів розвитку цього протиріччя.

На забезпечення цілей війни переключаються його політична і правова надбудова, ідеологічні засоби, духовна сфера, економічний базис, тому що у війні, звичайно ж, переслідуються головні політичні інтереси та цілі держави. Протиборчими сторонами у війні виступають суб'єкти, які мають велику суспільну значимість – держава, коаліція, блок держав, національно-визвольні рухи. Хоча значна кількість західних авторів Ф. Валле, Є. Криппендорф, Л. Опенгеймер, Т. Ропп, Ш. Руссо, Г. Хайд вважають суб'єктами війни виключно держави [328, с. 83]. Так Т. Ропп, автор книги „Війна в сучасному світі” і статті на дану тему в „Енциклопедії Американа”, визначає війну як „конфлікт між державами з застосуванням сили” [296, с. 322].

Воєнно-політичний конфлікт поряд із глибинними зв'язками та відносинами, що виражають його сутність, містить у собі елементи, обумовлені також конкретними обставинами, що складають зміст досліджуваного явища. Зміст, як відомо, завжди ширше своєї сутності, тому для розуміння воєнно-політичного конфлікту в його змістовному аспекті необхідно з'ясувати витоки, особливості, можливу типологію досліджуваного явища.

Аналіз подій у світі за останні десятиріччя свідчить про збільшення кількості локальних воєнно-політичних конфліктів або за класифікацією НАТО - конфліктів низької інтенсивності [30, с. 27-29]. Вони є потенційною загрозою для України, адже при сформованих умовах взаємозв'язку і взаємозалежності держав і різних регіонів, при високій мобільності збройних сил і високій ефективності звичайних озброєнь будь-який збройний конфлікт здатний до швидкої ескалації, перетворення у великомасштабну війну з усіма її трагічними наслідками.

Найчастіше воєнно-політичні конфлікти виникають внаслідок прагнення певних політичних сил до зміни суспільно-політичного ладу, зміни правлячої верхівки чи реалізації державних інтересів на міжнародній арені. За останнє десятиліття минулого століття, відбулася якісна зміна природи конфліктів, зсув їх з міждержавної у внутрішньодержавну площину. За даними, зібраними щодо особливостей конфліктів після „холодної війни” в „Journal of Peace Research”, у 1995 році ідентифікується в цілому дев'яносто чотири збройних конфлікти за період з 1989 по 1994 рік, і лише чотири з них кваліфікується за своєю природою як міждержавні [43, с. 12].

Згідно даним SIPRI за 12 років з 1990-2001 р. було зареєстровано 57 збройних конфліктів в 45 країнах. В основному воєнно-політичні конфлікти за період з 1990-2001 р. були переважно внутрішніми, за винятком трьох: Ірак-Кувейт, Індія-Пакистан, Ефіопія-Ерїтрея, Ізраїль-Палестина. 15 конфліктів - сім в Африці (Алжир, Ангола, Бурунді, Конго, Руанда, Сомалі, Судан), один у Південній Америці (Колумбія), п'ять в Азії (Афганістан,

Індія-Пакистан, Індонезія, Філіппіни, Шрі-Ланка), один на Близькому Сході (Ізраїль-Палестина) і один у Європі (Росія (Чечня)) призвели до масових втрат серед населення [173, с. 149]. При цьому зросло саме число жертв серед цивільного населення. Це свідчить про те, що в сучасних умовах дуже важко провести розмежування між комбатантами та некомбатантами. Це, у свою чергу, створює нові труднощі в застосуванні норм міжнародного права, у тому числі гуманітарного права.

Статистичний аналіз, також дозволяє виявити особливості сучасних воєнно-політичних конфліктів. Кінцевою метою всіх збройних угруповань було захоплення державної влади й певної території. Звичайним механізмом досягнення таких цілей був пошук рядом громад своєї самобутності етнічного або релігійного характеру. Ця обставина використовувалася лідерами груп для організаційного об'єднання й мотивації своїх прихильників. Але саме по собі це не було причиною насильства.

Одна із причин затяжного характеру воєнно-політичних конфліктів полягає в тому, що повстанці, які не володіють достатнім особовим складом, зброєю й іншими ресурсами, використовують тактику партизанської, а то й терористичної боротьби. Перед державами постає надважке завдання швидкого й вдалого завершення конфлікту.

Більшість внутрішніх воєнно-політичних конфліктів являли загрозу для сусідніх держав внаслідок потоків біженців, незаконного перетину державних кордонів повстанцями й збройними формуваннями, торгівлі зброєю, руйнування економічних і соціальних структур [173, с. 150].

Незважаючи на мирний перепочинок середини 90-х рр. минулого століття, на початку нового тисячоліття загальний рівень конфліктності на локально-регіональному рівні не тільки не знижується, але навіть не проявляє тенденції до його відносної стабілізації. Перехід до несилової цивілізації, про який говорилося на початку XXI століття, відтягується на невизначений термін, про що красномовно свідчить статистика.

Останні десятиріччя серед фахівців ведуться дискусії не тільки щодо нових типів війни, але й стосовно трансформації поняття „війна”, її суті та особливостей. В науковій, спеціалізованій та політичній літературі відсутнє однозначне трактування цього феномена, а використовується низка визначень сучасного типу ведення війни. Її називають „нелінійною”, „неконвенційною”, „гібридною”, „змішаною”, „нестандартною”, „війною без лінії фронту”, „проксі-війною”, „партизанською” чи „конфліктом низької інтенсивності”. Дослідник війни ізраїльський полемеолог Мартін ван Кревельд переконує, що війна в класичному розумінні перестане існувати в найближчому майбутньому, а їй на зміну придуть конфлікти низької інтенсивності, з бойовими сутичками, терактами, масовими вбивствами мирних громадян та тотальною пропагандою, що стане одним з елементів контролю за населенням. В останні роки виникла форма військового конфлікту, який починається з „мирних” антиурядових акцій і завершується жорсткою громадянською війною і зовнішньою інтервенцією, цілком може бути названа новим типом війни сучасної епохи. Така війна виходить за рамки традиційних уявлень про неї, набуваючи комбінований характер, перетворюючись у заплутаний клубок політичних інтриг, запеклої боротьби за ресурси та фінансові потоки, непримиренних цивілізаційних зіткнень. У хід пускаються всі можливі засоби, сторони вдаються до будь-яких, самих безчесних способів і прийомів дій — як силових, так і несилових. Жертвами конфлікту нового типу стають мирні жителі, насамперед найбільш незахищені категорії населення — старики, жінки та діти. На полі бою сучасного військового конфлікту поряд з регулярними військами з’являється безліч нових дійових осіб: іррегулярні формування повстанців та бойовиків, кримінальні банди, міжнародні терористичні мережі, приватні військові кампанії і легіони іноземних найманців, підрозділи спецслужб різних країн світу, а також військові контингенти міжнародних організацій.

В умовах громадянської війни стає неможливим відрізнити винних від невинних, ворогів від союзників, скотарів та хліборобів від бойовиків і терористів-смертників.

На полі бою сучасного військового конфлікту поряд з регулярними військами з'являється безліч нових дійових осіб — іррегулярні формування повстанців та бойовиків, кримінальні банди, міжнародні терористичні мережі, приватні військові кампанії та легіони іноземних найманців, підрозділи спецслужб різних країн світу, військові контингенти міжнародних організацій.

Вже з середини 2000-х років у західній науковій думці з'являється термін „гібридна війна”, проте у багатьох випадках вона трактувалася в інших термінах та поняттях, ніж це спостерігається тепер. Концептуальним обґрунтуванням даної війни протягом ХХІ ст. займалися такі зарубіжні вчені, аналітики та військові теоретики Р. Глен, Дж. Гордон, Д. Кілкален, Д. Гордон, У. Немет, Дж. Маттіс, Р. Уїлкі, Ф. Хоффман, Е. Сімпсон, Ф. ван Каппен, М. ван Кренвельд, Е. Лукас, Дж. Макуен та інші.

Поряд з асиметричними конфліктами та неконвенційними війнами, вживається також поняття „гібридні війни”, які зараз все частіше використовуються. Автором цієї концепції є великий теоретик в галузі збройних конфліктів та військово-політичної стратегії Френк Г. Хоффман. Він зазначає, що конфлікти будуть мультимодальними (такі, що ведуться різними способами) та багатоваріантними, що не входять в межі простої конструкції ведення збройного конфлікту чи війни. За Ф. Хоффманом майбутні загрози можуть в більшій мірі бути охарактеризованими як гібридне співвідношення традиційних та нерегулярних стратегій і тактик, це децентралізоване планування та виконання, участь недержавних акторів з використанням одночасно простих та складних технологій.

Італійський вчений, філософ Умберто Еко називав їх неовійнами. І що цікаво, одне з перших його правил безпосередньо повертає нас до „зелених чоловічків”, оскільки звучить наступним чином [211, с. 20]: „В неовійні

важко зрозуміти, хто є ворогом”. І цей принцип максимально був використаний у кримській ситуації, оскільки Росія у відповідь на звинувачення могла лише розводити руками, мовляв, нас там немає.

Своє трактування „гібридної війни” пропонує Майкл Айшервуд у монографії „Повітряна міць для гібридної війни”. Айшервуд зазначає, що потенційно „гібридну війну” сьогодні можуть вести багато конфліктуючих держав. Він пояснює, що складний характер „гібридної війни” вимагає від воєначальників та цивільних лідерів розуміння свого операційного оточення або відчуття бойового простору. „Гібридний” противник може приховуватися поміж цивільного населення, бути не схожим на типового ворога та використовувати „електронний притулок”, створений глобальним телекомунікаційним ринком [164].

Авторитетний довідник „Military Balance” за 2015 рік тлумачить „гібридну війну” як „... використання воєнних та невоєнних інструментів в інтегрований кампанії, спрямованій на досягнення неочікуваності, захоплення ініціативи та отримання психологічних переваг, що використовують дипломатичні можливості; масштабні й блискавичні інформаційні, електронні та кібероперації; прикриття і приховування військових і розвідувальних дій, у поєднанні з економічним тиском” [155] .

Серед українських фахівців, які частково приділили увагу дослідженню проблем „гібридної” війни можна виділити таких, як: Є. Магда, В. Горбулін, Ю. Радковець, М. Требін, В. Василенко, С. Дацюк, О. Турчинов та ін.

Для характеристики сучасного протистояння України та Росії також можуть бути застосовані такі поняття, як „неконвенційна війна”, „нерегулярна війна” чи „змішана війна”, або ж спонсоровані державою „гібридні війни”. В усіх них вказується на „розмивання” обрисів військового конфлікту та залучення до нього невійськових засобів, які у звичному стані не мають прямого стосунку до класичного військового протистояння.

В Україні поняття „гібридна війна” почали широко вживати для означення загарбницьких дій Росії під час операції із захоплення Криму. За

визначенням Є. Магди „Гібридна війна – це прагнення підпорядкувати одну державу іншій, застосовуючи різні інструменти”. Бойові дії в ній стоять на другому плані. „Адже мета ведення „гібридної” війни – це залякування, а не знищення» - вважає дослідник. Суть „гібридної” війни полягає в тому, що її ведуть навіть без офіційного оголошення [113]. Проте гібридна війна – це не тільки «зелені чоловічки». Вона має багато складових і багато „облич”. Це і „проксі-війна”, і „заколот-війна”, і „нелінійна війна”, та „консцієнтальна війна”. Кожен з видів агресії використовується в певний час і в певному обсязі – з метою досягнути найбільшого результату з най меншими втратами. Автор російської концепції „гібридної війни”, начальник Генштабу РФ генерал Валерій Герасимов виступаючи на зборах Академії військових наук у 2013 році, охарактеризував її так: „Акцент використовуваних методів протиборства зміщується в бік широкого застосування політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невійськових заходів, реалізовуваних із задіянням протестного потенціалу населення. Все це доповнюється військовими заходами прихованого характеру, в тому числі реалізацією заходів інформаційного протиборства і діями сил спеціальних операцій. До відкритого застосування сили – час то під виглядом миротворчої діяльності та кризового реагування – переходять тільки на якомусь етапі, в основному для досягнення остаточного успіху в конфлікті” [111, с. 172].

У цих розробках російського Генштабу вочевидь були використані теоретизування колишнього білоемігранта Євгенія Месснера, праці якого в Росії стали поширюватися з 2006 року. Це не „класична війна”, а новий тип „спецоперації”. Військовий теоретик Месснер розробив концепцію, згідно з якою майбутні війни будуть точитися не за території та ресурси, а „за душі націй”, то будуть бунтівні війни – „заколот-війни”. Тобто це будуть такі конфлікти, в яких матеріалом є національні та соціальні чвари й дезінформація, вони по суті, є війнами передусім психологічними, а спосіб їх ведення передбачає провокування напруженості та пропагандську діяльність.

В подібних „війнах” найбільш корисним є „спецназ”, добре навчені підрозділи для неконвенційних дій. Результат подібних воєн не вирішується на полі бою. В таких операціях армія служить не стільки для відлякування противника, як для залякування населення та збройних сил потенційного ворога [126].

Не оминув цей теоретик війни і моральний аспект таких дій та їх глобальне призначення, яке нам – українським та російським інтелектуалам – треба знати, щоб розуміти сутність так званої „української кризи”: „Треба перестати думати, що війна – це коли воюють, а мир – коли не воюють. „Заколот-війна” є розбій, жахливий, різноманітний, для совісті неприйнятний, але для безсовісного розуму зрозумілий і потрібний, як руйнування Світової структури, ймовірно не придатної для перенаселеного Світу” [126].

Тобто Кремлем використовувався той набір сил, засобів, способів та сценаріїв їх застосування, який він вважає достатнім для досягнення своїх цілей у протистоянні із заздалегідь і цілеспрямовано зруйнованим сектором безпеки України. У міжнародній практиці конфлікт такого типу визначають як „війна чужими руками”.

Росія готувалася сама та підготовлювала світ до цього конфлікту щонайменше сім років – від промови президента Росії Путіна в лютому 2007 року на конференції з безпеки в Мюнхені.

„Гібридна війна” – це тип неформатної війни, в якій неможливо чітко визначити сторін конфлікту, чим користується сторона агресор. У гібридних війнах на першому місці стоїть інформаційно-психологічний вплив на населення, на другому – економічно-політичні (торговельні, газові, дипломатичні) протистояння. А силові операції, які застосовуються вкінці, мають ціллю не стільки завоювання чи втримання території, скільки породжувати хаос, неперервний конфлікт і постійне генерування провокацій. Держава, яка веде „гібридну війну”, реалізує угоду з недержавними виконавцями – бойовиками, групами місцевого населення, організаціями,

зв'язок з якими повністю заперечується. Томас Шелінг у своїй книзі „Стратегія конфлікту” довів, що так звані „чисті” конфлікти, в яких інтереси сторін є протилежними, існують лише у війні, спрямованій на взаємне знищення, що у сучасних умовах бувають достатньо рідко. Таким чином можна дати таке визначення – „гібридної війни”, як поєднання воєнної загрози, прихованої інтервенції, таємного постачання зброї та систем озброєння, економічного шантажу, інформаційної провокації в ЗМІ з метою дезінформації для досягнення політичних та військових цілей країни агресора.

При цьому країна-агресор залишається публічно непричетною до розв'язання конфлікту.

Підсумовуючи даний розділ та вивчивши різні типи сучасних воєнно-політичних конфліктів другої половини ХХ та початку ХХІ століття дозволяє зробити такий висновок, що вирішальною і найбільш загальною стороною сутності воєнно-політичного конфлікту, є його розуміння як особливого роду політичних відносин, які будуть складатися з приводу завоювання, утримання, перерозподілу політичної влади в суспільстві та у процесі її здійснення.

Отже, внутрішню війну слід розглядати як певний збройний етап політичної боротьби. Ознаки та соціальну природу громадянської війни як суспільно-політичного феномену не можливо виокремити без порівняння останньої з зовнішньою війною. Порівнюючи сутність зовнішньої війни й громадянської, можна виокремити таку спільну ознаку. Ці суспільно-політичні явища, пов'язані з переходом протиборчих сторін від застосування ненасильницьких форм і способів боротьби до прямого застосування зброї та інших насильницьких засобів для досягнення певної політичної та економічної мети.

Досить часто останнім переконливим аргументом для сторін, які відстоюють свої політичні інтереси, є „мова зброї”, яка перетворює політичний конфлікт у воєнно-політичний.

Таким чином було запропоноване авторське визначення „воєнно-політичного конфлікту” як зіткнення політичних інтересів суб’єктів політики з використанням воєнної сили.

Використовуючи засади системного аналізу, виокремлено характерні витоки, закономірності сучасних воєнно-політичних конфліктів.

Сучасні конфлікти вже не стримуються в рамках двох блоків періоду „холодної війни”, характеризуються асиметричністю, локальністю, різкими переходами від деескалації до ескалації, слабкою інституціоналізацією, важко піддаються управлінню. Все частіше, прямими учасниками конфліктів виступають не тільки держави в єдності їхніх інститутів, а різні соціальні спільноти, економічні, кримінальні організації, особливістю яких в сучасному світі є те, що вони набувають політичного характеру. Одночасно відбувається інтернаціоналізація конфліктів, зростає коло держав, національних інтересів яких вони торкаються, що може підірвати стабільність всієї системи світової безпеки (у конфлікті між Вірменією й Азербайджаном за Нагірний Карабах можуть бути втягнені Туреччина й Іран, у конфлікті між Молдовою і Придністровською республікою у свій час була підключена Румунія, яка постачала Молдові озброєння і направляла військових радників, а за Придністров’ям стояла Росія).

Основними причинами сучасних конфліктів є: боротьба за володіння світовими ресурсами й територіями; розпад поліетнічних держав, соціальних структур і норм і, як наслідок, зростання соціально-політичної напруженості; втрата цілими народами національної ідентичності, що породжує й загострює етнонаціональні й релігійні протиріччя; боротьба за домінування певних духовних і культурних цінностей, що виливається у прагнення певних політичних сил до зміни суспільно-політичного ладу, зміни правлячої верхівки. При цьому важливо підкреслити, що на практиці причини конфлікту, майже завжди мають змішаний характер (палестинсько-ізраїльський конфлікт, у якому крім територіального питання, існує водна проблема).

Національно-релігійне неприйняття ще більше ускладнює примирення сторін).

Слід відмітити, що в умовах „гібридної війни” на передній план виходять проблеми насильницького розв’язання конфліктів, що характеризуються високою інтенсивністю і широким застосуванням методів прямої агресії, а також здатністю залучати в свою сферу та заражати все нових людей, руйнуючи історично сформовану систему державної стабільності і, отже, безпеку. Аналіз сучасних науково-практичних поглядів на сутність „гібридних війн” (як новітньої форми неконвенційного, асиметричного протистояння) наголошує на її багатовимірному характері, що вбирає в себе власне військовий, політичний, інформаційний, економічний та соціокультурний виміри. Ще століття тому, в переважній більшості, він, майже, вичерпувався збройною боротьбою, а зараз усе більше доповнюється дипломатичною, економічною, інформаційно-психологічною, розвідувально-диверсійною, терористичною та іншими формами боротьби, які підпорядковуються єдиній меті й розгортаються не тільки на території певних країн, але й на глобальному геополітичному просторі. На даний момент, у світі явно простежується тенденція до зростання рівня конфліктної напруженості, тому досить актуальним питанням є розробка адекватного прогностичного механізму для виявлення потенційних вогнищ напруженості, ефективність якого, в значній мірі, залежить від врахування і ґрунтового діагнозу витоків, особливостей, структурних елементів того чи іншого типу конфлікту. Щоб перемогти у „гібридній війні” треба мати найсучасніші збройні сили, силові структури, що здатні до проведення антитерористичної боротьби, вдосконалені та захищені засоби інформаційної боротьби.

РОЗДІЛ 2.

ДІАГНОЗ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ СУЧАСНОСТІ

Серед проблем, які нині є надзвичайно актуальними, це забезпечення міжнародної безпеки і миру між народами. Проте на превеликий жаль, і у наш час існують локальні збройні конфлікти, загроза виникнення озброєного протиборства продовжує існувати. Згідно Програми даних по збройним конфліктам Упсальського університету, більшість конфліктів останнього десятиріччя носить внутрішній характер (близько 95 %), при чому їх пік прийшовся на початок 1990-х років по зрозумілим причинам, в той час як традиційні міждержавні війни майже зійшли нанівець.

Кількісні показники також засвідчують стійку тенденцію до зменшення кількості та інтенсивності війн. Спостерігається чітка тенденція на стабільне зменшення кількості збройних конфліктів за участю держав – в 1991 році їх кількість в світі становила 49, а в 2005 – 25 [319].

Для України існує реальна загроза втягування її у військово-політичні конфлікти, насамперед з сусідніми державами, що на думку військових фахівців, „обернеться загрозою локального озброєного конфлікту у великомаштабну війну” [28, с. 27].

Особливості сучасних воєнно-політичних конфліктів, обумовлюють використання сучасних способів їхнього врегулювання. У свою чергу, застосування ефективних способів врегулювання воєнно-політичного конфлікту, безумовно, потребує ґрунтовного діагнозу конфлікту (визначення його поточного стану) з детальним врахуванням його сучасної специфіки та прогнозу (складання варіантів його майбутнього розвитку).

У основі цих зусиль повинно лежати, насамперед, адекватне уявлення про історію, витоки виникнення конфлікту. Елементи і параметри, за якими загалом здійснюється діагноз сучасних воєнно-політичних конфліктів, можна з'ясувати, здійснивши структурно-функціональний аналіз сучасних воєнно-політичних конфліктів.

Огюст Конт один із засновників соціології стверджував, що для дослідження будь-якої проблеми необхідно узагальнити статистичний матеріал, тобто вивчити статистику явища. Але це лише перший крок. Надалі, варто вивчати динамічні зміни, що відбуваються з об'єктом [232, с. 63] або, іншими словами, досліджувати явище як процес.

Як будь-яка суспільна ситуація, воєнно-політичний конфлікт характеризується об'єктивними інформаційними ознаками, за допомогою яких він може бути виділений і описаний. Очевидно, що різні етапи воєнно-політичного конфлікту, повинні мати різні структурні характеристики (набори показників, ознак, індикаторів тощо) і різні показники інтенсивності їхнього прояву. Отже, вивчення конфлікту як набору змінюючих одна одну конфліктних ситуацій дає онтологічну, описову картину різних етапів воєнно-політичного конфлікту, що дозволяє організувати спостереження за еволюцією конфлікту й використати різного роду моделі й методи прогнозування розвитку конфлікту.

Таким чином, методологічно раціональним буде наступний порядок дослідження воєнно-політичного конфлікту: спочатку проводиться аналіз існуючої зафіксованої конфліктної ситуації, який дозволяє виявити основні структурні елементи, а потім вивчається конфліктний процес із метою виявлення закономірностей і тенденцій його розвитку [308, с. 37].

Далі визначимо основні структурні елементи конфліктної ситуації, що дозволяють створити основу для діагностики воєнно-політичних конфліктів.

Першим структурним елементом є учасники конфлікту. Учасниками воєнно-політичного конфлікту виступають міждержавні союзи, міжурядові організації, держави, суспільні рухи, терористичні організації, транснаціональні корпорації, громадські організації, партії, соціальні спільності тощо.

Залежно від того, яку роль учасник відіграє в конфлікті, і яка його ступінь залучення в конфлікт, учасники поділяються на прямих, непрямих та посередників.

Безпосередньо конфронтуючими сторонами на всіх етапах конфлікту є прямі учасники. Зміна або зникнення одного із прямих учасників, означає переростання конфлікту в іншу стадію або зникнення конфлікту.

На стороні одного з прямих учасників виступають непрямі, при цьому їх залучення в конфлікт або вихід з нього може відбуватися на будь-якому етапі.

Нейтральну позицію займають посередники, які повинні сприяти досягненню компромісу. Їхня основна мета – врегулювання конфлікту [286, с. 19].

Діагностуючи конфлікт головне точно визначити непрямих учасників конфлікту й посередників. Найчастіше наявність непрямих учасників, ускладнює врегулювання конфлікту, ще більше збільшуючи комплекс протиріч, тому що кожний з них, зазвичай, переслідує лише свої інтереси, відмінні від інтересів основних сторін. Прикладом, може бути війна в Чаді 1978-1987 років, де в якості непрямих учасників виступали США, Франція й СРСР. У свою чергу, посередники при дійсному дотриманні нейтралітету можуть реально сприяти, якщо не остаточному вирішенні конфлікту, то хоча б переконанню сторін сісти за стіл переговорів.

Також, серед структурно-функціональних характеристик воєнно-політичного конфлікту, потрібно розрізняти його об'єкт і предмет. Об'єктом конфлікту є проблема, породжена сукупною взаємодією всього різноманіття причин, що призводять до конфліктних дій, а предметом конфлікту є завжди якийсь дефіцитний ресурс [65, с. 53].

Об'єктом воєнно-політичного конфлікту є політична влада як „реальна здатність одних людей проводити свою волю стосовно інших за допомогою правових і політичних норм” [208, с. 177]. Оскільки, як вже зазначалося в першому розділі, об'єкт воєнно-політичного конфлікту відзначається моноцентричністю, тому має здатність породжувати безкомпромісні відносини між суб'єктами конфлікту.

У воєнно-політичному конфлікті, незважаючи на те, що він є реалізацією несумісних політичних інтересів за допомогою воєнної сили можуть співіснувати два типи відносин між конфліктуючими сторонами.

Першим типом відносин є компромісний, коли учасники конфлікту, незважаючи на запеклу збройну боротьбу, готові до діалогу, ретельно зважаючи власні витрати і здобутки та дотримуючись загальних правил гри (наприклад права збройних конфліктів).

Інший - радикально-конфронтаційний, його ще називають нераціональним типом відносин [61, с. 39]. Такі відносини, як правило, не піддаються врегулюванню за допомогою несилових способів. Сутність радикально-конфронтаційних відносин, полягає в прагненні кожної зі сторін завдати максимальної шкоди своєму супротивнику, при цьому не зважаючи на власні втрати та не проводячи розрахунків пропорційності витрат і досягнутих результатів (часто даний тип відносин спостерігається під час збройних етнополітичних конфліктів, особливо з релігійним забарвленням). Але не потрібно виключати можливості того, що радикально-конфронтаційний тип відносин, може бути породжений аж занадто раціональними мотивами і твердою впевненістю в тому, що досягнуті цілі, в яких реалізовані головні державні інтереси чи завойовані певними суб'єктами політики необхідні ресурси політичної влади, значно перевищують витрачені зусилля, незважаючи, навіть, на перенесені людські жертви (наприклад, воєнна інтервенція США в Ірак) [22, с. 43-47.]

Предметом воєнно-політичного конфлікту є ресурси політичної влади, під якими нерідко розуміють засоби її здійснення. „Однак цей термін дещо ширший – ним позначаються не стільки задіяні, скільки потенційні засоби здійснення влади, тобто такі, які можуть бути використані, але ще не використовуються або ж використовуються недостатньо” [208, с. 183-184].

Предметом воєнно-політичного конфлікту можна вважати: територію чи визначений географічний простір; населення, що проживає на цій території; ресурси і матеріальні цінності, що знаходяться на визначеній

території чи просторі; духовні цінності, якими володіє населення. Поширення політичної влади на кожен з цих сфер правомірно вважати предметом воєнно-політичного конфлікту. Сюди відносяться: панування над визначеною зоною географічного простору чи території, володіння економічними, природними ресурсами і матеріальними цінностями, володіння апаратом, що реалізує політичну владу, у тому числі й апарат примусу (армія, інші силові організації).

При цьому, матеріальні цінності і ресурси стають предметом лише тоді, коли в наявності їх дефіцит, адже тоді вони набувають властивості неподільності і великої суспільної значимості. Духовні цінності (культурні, ідеологічні, релігійні), можуть бути предметом воєнно-політичного конфлікту, коли вони не розділяються населенням, державною владою, іншими політичними інститутами і ставлення до них набуває політичного значення.

Воєнно-політичний конфлікт може виникати як із приводу всіх ресурсів політичної влади одночасно, так і з приводу кожного ресурсу зокрема, в залежності від потреби в них. Тому, у процесі воєнно-політичного конфлікту його предмет може змінюватися, розширюватися, що збільшує тривалість його протікання.

У якості наступного структурного елемента воєнно-політичного конфлікту потрібно розглядати інтереси учасників. Інтерес - це певним чином оформлене суб'єктивне вираження об'єктивних потреб у предметі чи об'єкті конфлікту. Зіткнення несумісних інтересів прямих учасників конфлікту породжує конфлікт. Інтереси сторін у воєнно-політичному конфлікті, являють собою складне переплетення інтересів різних соціальних груп, спільностей, політичних лідерів, політичних інститутів, зокрема, держави та її структурних елементів (парламенту, уряду тощо), політичних партій, громадсько-політичних організацій, органів місцевого самоврядування. Інтереси учасників, можуть відрізнятися за ступенем

важливості: життєвоважливі інтереси; важливі інтереси; менш важливі інтереси; інтереси [266, с. 8].

Для прогнозування розвитку конфлікту, необхідно знати та враховувати, ступінь важливості інтересу, цінності, тобто критерії, на основі яких конкретний учасник конфлікту визначає свої інтереси, і відносно яких компроміс практично неможливий, на відміну від усвідомлених інтересів, позиції сторін, під якими розуміють те, як сторони формулюють свої інтереси та цілі й заявляють про них (позиція може бути твердою, сформульована у вигляді вимог та ультиматумів або м'якою, яка не виключає компромісних рішень) [108, с. 29]. Врахування вище названих факторів допомагає розрахувати ймовірність і міру можливої поступки з боку того чи іншого учасника воєнно-політичного конфлікту.

Ще одним важливим структурним елементом воєнно-політичного конфлікту є ресурси учасників конфлікту - засоби, якими володіє учасник конфлікту й готовий використати для захисту своїх інтересів. Засоби можуть бути різного характеру: воєнні; валютно-фінансові, духовно-інформаційні тощо.

У воєнно-політичному конфлікті, у якості основних, виступають воєнні засоби. Але їх використання зовсім не означає відмову від використання інших засобів. Зі зміною конкретної обстановки змінюється і ступінь ефективності різних засобів, що змушує застосовувати не тільки воєнні, але й цивільні (мирні) засоби досягнення мети.

Виходячи з існуючого інтересу й залежно від наявних засобів, учасник конфлікту формує свої цілі, які він прагне досягти в результаті воєнно-політичного конфлікту. Таким чином, у якості ще одного елемента конфліктної ситуації виділяються цілі учасників. У змістовному плані, ціль є втілення інтересів, у яких відбите відношення суб'єкта до об'єкта конфлікту. У той же час, трансформуючись в ціль, інтерес перетворюється в мотив діяльності. „Інтерес конкретизується через ціль, - пише Э. Поздняков, - яка вже безпосередньо стимулює зовнішньополітичну діяльність” [148, с. 80].

Категорія інтересів є найменш рухливою, тому що інтереси звичайно мають довгостроковий стратегічний характер. Сформульовані цілі, являють собою тактику реалізації стратегічних інтересів. У міру розвитку конфлікту, тобто при переході від одного етапу конфлікту до іншого, цілі учасників, як прямих, так і непрямих, можуть змінюватися. Це пов'язано з тим, що можуть змінюватися в ході конфлікту ресурси, якими володіють учасники, і сама ситуація, що диктує можливість або неможливість застосування тих або інших засобів досягнення поставлених цілей [15, с. 45].

Важливою характеристикою діагнозу воєнно-політичного конфлікту є визначення співвідношення (балансу) сил воюючих сторін. На основі такого балансу сил будуються їхні інтереси, позиції й мотиви поведінки. Отже, від стану балансу сил також залежатимуть можливості врегулювання конфлікту. [138].

Іншою важливою характеристикою воєнно-політичного конфлікту є його масштаб. Під масштабом воєнно-політичного конфлікту, слід розуміти, географічний, геополітичний простір та кількість держав, на територію яких поширюється конфлікт [77, с. 103].

Як прямі, так і непрямі учасники воєнно-політичного конфлікту, характеризуються різним ступенем залучення в конфлікт. Рівень залучення можна диференціювати на: низький ступінь залучення; середній ступінь залучення; високий ступінь залучення. Форма залучення в конфлікт непрямих учасників може бути: політична; економічна; тиск за допомогою воєнної сили; пряме (безпосереднє) збройне втручання.

Від форми й рівня залучення того або іншого учасника в воєнно-політичний конфлікт, залежить безліч параметрів конфліктного процесу: тривалість конфлікту, можливі способи врегулювання, нарешті, зацікавленість і готовність міжнародного співтовариства втрутитися у врегулювання даного конфлікту.

Для повного діагнозу конфлікту необхідно обов'язково виявити його основні причини та джерела. Відмічаємо, що в основі виникнення воєнних

конфліктів лежать специфічні причини і джерела [134]. Причинами конфліктів є територіальні, соціальні, економічні, технологічні й культурні протиріччя. Джерела воєнних конфліктів – ідеологічна, політична, конфесійна, сепаратистська, кримінальна (піратська) агресивність держав; політичних лідерів, юридичних і фізичних осіб. На практиці, витoki конфліктів, майже завжди мають змішаний характер, що ще більше підсилює ескалацію конфлікту й ускладнює його врегулювання.

Прикладами конфліктів зі змішаними джерелами можуть слугувати вірмено-азербайджанський, палестино-ізраїльський, косовський, кіпрський, лівійсько-чадський конфлікти, суданський.

Аналізуючи конфлікт у Дарфурі який є наслідком невирішеності низки проблем і суперечностей економічного, етнічного, соціального та політичного характеру, які можна віднести до внутрішніх причин розпалення конфлікту. Приводом до сучасного конфлікту в 2003 р. стала угода між Хартумом і повстанцями Півдня про розподіл доходів від видобутку нафти, в якій не було враховано економічні інтереси неарабського населення провінції. Боротьба іноземних держав за природні багатства – нафту, газ та інші ресурси мотивувала іноземне втручання у локальний конфлікт та розширила його межі до регіонального. Саме втручання з боку іноземних держав та багатонаціональних компаній з метою підтримки однієї з протидорчих сторін варто віднести до зовнішніх причин розгортання Дарфурського конфлікту. Виявлені природні ресурси перетворили Судан в об'єкт пильного інтересу з боку американських корпорацій. Але на відміну від Саудівської Аравії, уряд Судану намагається триматися незалежно від Вашингтона. Будучи не в змозі контролювати суданську нафту, американський уряд зробив все можливе, щоб не допустити розвиток власної суданської нафтовидобувної індустрії. Китай, з іншого боку, співпрацював з Суданом, забезпечуючи його технологіями для нафтовидобування, буріння свердловин, прокладки нафтопроводів, а також купуючи більшу частину суданської нафти. З одного боку, боротьба за „чорне золото” та за сфери

впливу в регіоні між США та Китаєм призводить до ще більшого розпалення конфлікту в Дарфурі. Але, з іншого боку, подібне протистояння між двома найпотужнішими державами світу привертає пильну увагу інших країн, урядових та неурядових організацій і сприяє наданню гуманітарної допомоги місцевому населенню. Політика Китаю в Дарфурі – це лише частина китайської програми встановлення контролю над африканською нафтою. У той же час нафта – головний фактор сьогodнішньої американської зовнішньополітичної стратегії. [103, с. 21-23].

Проте, у палестино-ізраїльському конфлікті, крім чисто територіальної проблеми, існує ресурсне джерело напруженості, про яке часто не говорять при діагнозі даного конфлікту. Питання про справедливий розподіл водних ресурсів історичної Палестини між Ізраїлем і майбутнім самостійним палестинським утворенням – одна з найважливіших складових частин переговорів про „остаточний статус” між конфліктуючими сторонами. Усвідомлюючи, що на переговорах палестинці порушують питання про перехід до них контролю над водними ресурсами Західного берега р. Йордан і сектору Газу, ізраїльтяни ведуть інтенсивну роботу з „прив’язки” до свого господарства, як можна більшого обсягу води цих територій. Ізраїльтяни домагаються збереження свого повного контролю над усіма наземними й підземними джерелами на, так званих, окупованих територіях. Однак, як відзначив, Ю. Абу Сейф, існує загроза, що палестинці можуть „одержати землю без води, що в такому випадку не буде мати сенсу” [2, с. 29]. У той же час, „спільний порядок денний” надає сторонам значний діапазон для пошуку взаємоприйняттого рішення „водного” питання: ізраїльтяни визнають необхідність обговорювати права й квоти палестинців на воду на Західному березі й у секторі Газу; палестинці готові вести переговори про спільне управління водними ресурсами, що могло б зміцнити довіру й, відповідно, зняти стурбованість Ізраїля. Від рішення цієї проблеми, в значній мірі, залежить вирішення конфлікту, а, отже, мир і стабільність у цьому регіоні.

Кожний конфліктний процес може мати ескалаційну або деескалаційну спрямованість, проходячи через певні конфліктні етапи. Таким чином, для повного опису конфліктної ситуації треба визначити на якому етапі перебуває воєнно-політичний конфлікт. У термінах управління можна виділити три його глобальні етапи: предконфліктний стан; криза (етап безпосередньої збройної боротьби); постконфліктне врегулювання. Воєнні засоби на першому етапі можуть виступати тільки як фактор гіпотетичної загрози („демонстрація сили”). Головну особливість протікання першого етапу воєнно-політичного конфлікту в сучасних умовах, становить активне застосування „жорстких” невоєнних засобів у сполученні з засобами інформаційного впливу. Такий стан політичного процесу можна охарактеризувати влучними словами Троцького: „Ні миру, ні війни”. Вихід з нього завершується до моменту або відновлення співіснування на мирних засадах, або реального застосування засобів воєнного насильства.

Неможливість вирішити політичне протиріччя без застосування, в якості останнього рішучого аргумента зброї, знаменує перехід політичного процесу на наступний (вищий) етап конфлікту. Використання воїнної сили сторонами, що, переслідують несумісні політичні інтереси, приводить до протиборства. Власне кажучи, саме цей етап боротьби властивий воєнно-політичному конфлікту, оскільки саме тут застосовується воєнне насильство.

Але, оскільки жодне протистояння не починається й не закінчується збройною боротьбою, то такий підхід дозволяє зробити два висновки, що мають велике практичне значення. По-перше, на практиці існує реальна основа для запобігання переростання політичного конфлікту в воєнно-політичний. По-друге, завершення збройної боротьби конфлікту не означає його закінчення й неможливості рецидиву, тому для повного зняття напруги, необхідно постконфліктне врегулювання. Такий підхід повністю узгоджується із принципами миротворчої діяльності. У зв'язку з цим, великого значення набуває вирішення завдання всебічного діагнозу воєнно-політичного конфлікту й ідентифікації етапу його еволюції.

Наглядно зміну етапів конфлікту, а також пріоритетів інтересів і засобів, використовуваних протиборчими сторонами, можна простежити на прикладі лівійсько-чадського конфлікту.

Лівійській інтервенції передувала тривала громадянська війна в Чаді 1965-1979 років. У зтяжної громадянської війни в Чаді (1966-1987 рр.) Лівія прийняла найактивнішу участь, підтримуючи повстанський рух ФРОЛІНА (Фронт національного визволення Чаду), при цьому періодично міняючи фракційні пріоритети. Франція незмінно підтримувала уряд країни, надаючи авіапідтримку, засоби ППО і частини іноземнихного легіону. Найбільш цікавим з точки зору військового мистецтва став заключний етап цього конфлікту отримавши назву „Війна на тойотах” (1986-1987 рр.). Після жорстоких поразок, понесених частинами президента Чаду Хіссена Хабре в травні-липні 1983 р від загонів його колишнього союзника по ФРОЛІНА Гукуні Уеддея, підтриманих лівійськими частинами, командування чадської армії за допомогою інструкторів з Франції, ПАР та Ізраїлю провело глибокі реформи, зробивши ставку на мобільні підрозділи.

Власну інтервенцію Лівія здійснювала під прикриттям підтримки внутрішніх сил в країні — ФРОЛІНА та ГУНТ (Gouvernement d'Union Nationale de Transition — перехідного Уряду Національної Єдності), а також захисту арабського населення на прикордонних з Лівією територіях.

Одночасно Лівія мала давні територіальні претензії щодо Чаду, стосовно так званої смуги Аузу — спірної території шириною 100 кілометрів вздовж лівійсько-чадського кордону, що була передана до складу Чаду ще за часів його приналежності до Франції. Кордон, легітимність якого відстоював Чад, був базований на угоді 1955 року між Францією та Лівією, який, в свою чергу, базувався на угоді 1899 року між Великою Британією та Францією про розподіл „сфер впливу” в Африці.

Незважаючи на безліч протиріч, питання щодо збереження кордону з Лівією та збереженням за Чадом смуги Аузу було тим пунктом, з яким могли погодитися всі чадські політичні партії та фракції. В той же час уряд Чаду,

очолюваний Хіссеном Хабре, користувався вкрай необхідною для нього підтримкою Франції та Сполучених Штатів Америки. Франція ж надала ще більш енергійну підтримку, надсилаючи не лише зброю та техніку, але також французькі війська, військових радників та авіацію для безпосередніх бойових дій з ГУНТ та лівійцями на території Чаду. Для Франції війна в Чаді стала найбільш масштабною кампанією з часу Алжирської війни 1954-1962 років. В 1983 році, за проханням Хабре, Франція ввела свої війська до Чаду та відкинула лівійців та їх союзників спочатку за 15, а потім за 16 паралель в рамках операції „Манга”. Справа полягала в тому, що для Франції недопущення встановлення пролівійського уряду в Чаді мало стратегічне значення, оскільки мусило не допустити поширення лівійського, а отже опосередковано радянського, впливу на територію всієї Центральної Африки — регіону, що його Франція традиційно вважала зоною своїх інтересів в тому числі після деколонізації. У 1986 Франція провела ефективну повітряну кампанію проти лівійської авіації на півночі Чаду, наносячи потужні удари по аеродромам та авіації противника, та примусивши лівійців відмовитися від інтенсивної підтримки своїх військ. Таким чином лівійці втратили свою надзвичайно важливу перевагу.

В цей самий час відбувся розкол серед соратників Лівії. В ГУНТ, в значній мірі спричинений військовими поразками та активними воєнними заходами французів, зокрема бомбовими ударами, та поразками завданими лівійській авіації. В 1986 році ГУНТ перестає підтримувати лівійців і переходить на бік чадського уряду. Лівія втрачає останніх союзників в країні.[63]

Важливою складовою для розуміння природи воєнно-політичного конфлікту в соціально-психологічному відношенні є поняття сприйняття й усвідомлення учасниками один одного, середовища їхнього конфлікту, інтересів, характеру загрози, функцій, значення конфліктної взаємодії тощо. Зокрема, багато дослідників думають, що інтенсивність конфлікту прямо пропорційна сприйняттю учасників, важливості порушених у конфлікті

інтересів. При цьому необхідно враховувати, що кожний учасник конфлікту оцінює іншого в рамках власного типу сприйняття й типу знання, які залежать від його соціокультурних та інших особливостей, і тому можуть бути досить далекі від реальності. Викривлене таким чином, відірване від реальності тенденційне сприйняття супротивника, й взагалі, природи конфлікту може призводити до обрання сторонами невірної стратегії поведінки [167, с. 116-117].

Важливе місце в конфлікті займають конфліктні установки, які визначаються як загальні моделі очікування, емоційна орієнтація й сприйняття, пов'язане з залученням у конфліктну ситуацію. Установки включають у себе емоції, схильності до суперництва або співробітництва, до активного, пасивного чи агресивного образу дій. Для воєнно-політичного конфлікту характерна наявність специфічного ідеального утворення – „образа ворога” у формі визначених світоглядних установок про протилежну сторону.

„Образ ворога” на відміну від поняття „образ”, що використовується в гносеології, суб'єктивний не тільки за формою, але й за змістом. У „образі ворога” протилежна сторона відбивається й оцінюється суб'єктивно, перекручено, через призму таких понять як „ворожість”, „зло”, „ненависть”, „агресивність”, „антигуманність”, „шкода”. Процес формування „образа ворога” одержав у науковій літературі назву „ідеологічної агресії” чи „психологічної війни”. „Образ ворога” виконує ряд функціональних ролей. будучи стимулятором активності суб'єктів й виконуючи роль тієї мішені, на яку націлюється енергія протистояння суб'єкта, він служить деяким моральним виправданням застосування до супротивника самих жорстких і антигуманних насильницьких засобів, в тому числі збройних.

Одним із вирішальних елементів структури воєнно-політичного конфлікту є також конфліктна поведінка. К. Мітчелл вважає, що конфліктна поведінка - це дії, що вживає одна зі сторін у будь-якій конфліктній ситуації, спрямовані на вплив на протилежну сторону для того, щоб змусити її

відмовитися від своїх цілей або змінити їх [253, с. 121]. Сюди можна ще додати, що конфліктна поведінка може бути реакцією на дії конкуруючої сторони, що може носити більш деструктивний характер і істотно впливати на інші елементи структури воєнно-політичного конфлікту.

Більш конкретне визначення конфліктної поведінки дає С. Закажурніков, визначаючи її як незаконні дії [75, с. 25]. Розглядаючи запропоноване визначення, можна виділити наступні моменти: мова йде не про окремі дії сторін, а про ланцюг послідовних дій, що становлять конфліктну поведінку, характерною ознакою якої є відхилення від норм права, в тому числі й міжнародного.

Основною характеристикою воєнно-політичного конфлікту є його потенціал, під яким розуміється загострення протиріч між учасниками конфлікту, обумовлений їх цілеспрямованістю й рішучістю, привабливістю здобуття певних ресурсів. Якісною характеристикою потенціалу є напруженість відносин між учасниками конфлікту. Наприклад, напруженість між державами оцінюється за характером дипломатичних і міжурядових зв'язків, за ясністю й рішучістю висловлювань і заяв керівників держав із приводу вирішення протиріч, за характером валютно-фінансових, торгівельних, науково-технічних зв'язків, за рівнем мобілізаційної готовності держав, за націленістю й рівнем готовності їхньої економіки до ведення бойових дій, за прагненням до демонстрації досягнення цілей збройними засобами [90, с. 29-47].

Крім якісних характеристик потенціал конфлікту може бути оцінений і в кількісних показниках: кількість людей, що беруть участь у конфлікті; основний тип і обсяг зброї, що використовується в конфлікті; фінансові ресурси, задіяні учасниками конфлікту.

Таким чином, за рівнем напруженості можна визначити величину потенціалу конфліктної ситуації (необхідно визначити ймовірність переходу конкретної конфліктної ситуації в кризовий етап (етап воєнної боротьби), для

чого можуть бути застосовані як математичні методи, так і методи експертних оцінок.

Ще одним елементом структури сучасних воєнно-політичних конфліктів є середовище, в якому він розвивається. Розрізняють зовнішнє й внутрішнє середовище конфлікту. Зовнішнє середовище - це тло, на якому протікає конфлікт (враховується набір географічних, геополітичних факторів тощо). Внутрішнє – являє собою сукупність специфічних характеристик (соціальних, політичних, економічних, культурних, релігійних, етнічних демографічних тощо) регіону або країни, де має місце конфлікт.

У середовищі зароджуються умови виникнення, стимулювання й врегулювання будь-яких конфліктів. Визначальними показниками середовища є рівень економічного розвитку, наявність ресурсів, збройних сил, а також соціально-політичні параметри: політична й соціальна стабільність, норми, що регулюють соціальні відносини, національні традиції, демографічні особливості [178]

Для того, щоб одержати усі вище перераховані відомості, необхідно здійснювати інформаційне спостереження за розвитком конфлікту, що є однією з найбільш складних і відповідальних завдань при побудові моделі конфлікту й подальшого прогнозування розвитку конфліктної ситуації. При зборі інформації дослідник нерідко стикається з труднощами, пов'язаними з надлишком інформації, з її суб'єктивним і часом суперечливим характером. Разом з тим, нерідко інформаційна ситуація складається навпаки, і тому виникає інформаційний дефіцит, пов'язаний не тільки з недостатністю відомостей, але й низькою вірогідністю одержуваних даних.

Тому, обробкою інформації займаються, як правило, інформаційно-аналітичні системи. Інформація характеризується двома основними складовими – це ступінь вірогідності інформаційних повідомлень і відомостей про зміст і значення показників, що відносяться до структурних елементів, та ступінь мінливості характеристик, показників і їхніх значень, що містяться в зібраній інформації.

З усіх структурних елементів конфліктної ситуації найбільш динамічні характеристики й показники має її потенціал. Докладніше зупинимося на головній характеристиці потенціалу - його напруженості.

Якщо використання тих або інших засобів досягнення мети учасниками конфлікту, можна яким-небудь способом замаскувати хоча б на певний час, здійснюючи приховану підготовку до ведення бойових дій, то це практично ніяк неможливо зробити з напруженістю потенціалу, адже, скажімо маскування підготовки до бойових дій супроводжується дипломатичними, пропагандистськими й іншими акціями. Більшість заходів береться на облік, тому що вони, як правило (якщо розраховують на ефективність і максимальний вплив), супроводжуються інформаційним потоком у засобах масової комунікації.

Нарешті, зі всіх структурних елементів конфліктної ситуації потенціал володіє, принаймні, не найнижчою вірогідністю в порівнянні з будь-яким іншим елементом, тому що характеристики й показники напруженості потенціалу, складаються зі всеможливих комбінацій характеристик і показників, що відносяться до всіх інших структурних елементів.

Звідси, доцільність вибору напруженості потенціалу конфліктної ситуації як оперативного показника спостереження за еволюцією воєнно-політичного конфлікту обумовлюється, насамперед, майже, безінерційним реагуванням на будь-які дії конфліктуючих сторін, в тому числі збройні, широким спектром інформаційних потоків, можливістю безпосереднього виміру та високою вірогідністю.

Проведений структурний аналіз воєнно-політичного конфлікту має практичну цінність, адже на основі нього може в подальшому складатися діагноз сучасних воєнно-політичних конфліктів та здійснюватися їх прогноз, що в свою чергу, оптимізуватиме вибір способів їхнього врегулювання. При чому, оскільки для кожного етапу розвитку воєнно-політичного конфлікту повинен бути запропонований відповідний спосіб врегулювання, то

визначення поточного стану воєнно-політичного конфлікту є головним моментом його діагнозу.

Звідси, потрібно визначити етап розвитку воєнно-політичного конфлікту та дати поточну характеристику його структурних елементів. Сюди відноситься інформація про учасників конфлікту, їхні інтереси, цілі, установки, ресурси. У результаті цього ми будемо мати уявлення про рівень структурованості й організованості кожної з протилежних сторін, від якого залежить успіх врегулювання конфлікту. Адже, якщо є розбіжності на найнижчому рівні структури суб'єктів, то навіть при досягненні консенсусу на найвищому її рівні, конфлікт навряд чи може бути врегульований.

Зіставлення інтересів, позицій і цілей протилежних сторін, дозволяє судити про рівень їх згоди і ступінь спільності сповідуваних цінностей, що, у свою чергу, є основою для пошуку ефективних способів врегулювання воєнно-політичних конфліктів. Знання і вірне тлумачення намірів і мотивів поведінки протилежних сторін дає можливість з'ясувати сукупність умов, а також передбачати той момент розвитку конфлікту, коли протиборчі сторони можуть піти на компроміс.

Ступінь розвитку конфліктної свідомості суб'єктів, сила ворожості конфліктних установок, дозволяє судити про передбачуваний рівень воєнного насильства, що може бути застосовуваним протилежними сторонами. В умовах зростаючої ненависті до «ворога» врегулювання не може бути ефективним, адже в цей час соціальні спільності жадають від своїх лідерів не компромісу, а навпаки, жорсткої помсти.

Нарешті, важливою характеристикою діагнозу воєнно-політичного конфлікту є визначення балансу сил, адже від стану балансу сил також будуть залежати можливості врегулювання конфлікту.

Знання перерахованих аспектів діагнозу дає можливість досягти вихідних умов врегулювання воєнно-політичного конфлікту, а також скласти прогноз основних варіантів і тенденцій його розвитку. Прогноз істотно доповнює необхідний масив інформації, отриманої за допомогою діагнозу, і

дає можливість мати дані про майбутній стан воєнно-політичного конфлікту і стан протилежних сторін, чого діагноз конфлікту показати не може.

За допомогою певних методів прогнозування розробляються прогнози, які являють собою сукупність способів і процедур відбору й аналізу емпіричної інформації з метою складання прогнозу. На сьогоднішній день не існує єдиної класифікації прикладних методів прогнозування політичних відносин [23].

У забезпеченні результату політичного аналізу й прогнозування вирішальну роль відіграє оптимізація методів, які становлять арсенал наукового напрямку. Широкого визнання у політичній гносеології набули методи моделювання. Різноманітні моделі використовували такі відомі теоретики, як С. Прайс, Д. Бартолом'ю (модель соціальної мобільності); Ван Гіг, П. Чекленд (модель м'яких систем); Дж. Річардсон (модель гонки озброєнь); Д. Істон, Г. Спіро, Г. Алмонд, Т. Парсонс (моделі функціонування політичних систем).

Воєнно-політичні відносини між державами видаються складною системою. Розв'язання проблеми управління воєнно-політичною ситуацією стає пріоритетним завданням національної політики безпеки держави. Управління в складних системах, якими є великі спільності людей і техніки, відмінне від традиційного уявлення про нього. Це пов'язано з тим, що складні системи є слабо передбачуваними, визначити як бажаний, так і практично досяжний стан дуже складно, тим паче непросто обрати й нав'язати системі оптимальний шлях переходу з одного стану в інший.

Так як, воєнно-політичні конфлікти являють собою процеси, що розвиваються й функціонують в умовах високого ступеня невизначеності, тому для того, щоб результати діагнозу мали найбільшу точність, аналіз необхідно проводити на двох рівнях: використовуючи інтуїтивні методи або експертні оцінки; а також об'єктивні методи дослідження із застосуванням точних кількісних методів. Від даних, отриманих у результаті діагнозу, залежить вибір способів його врегулювання.

Ініціатива впровадження методу моделювання в нормативний політичний аналіз, належить американській політологічній школі, і, зокрема, такому її напрямку, як „модернізм”. Він оформився в 60-70 роках минулого століття на хвилі „інтервенції” природничих наук у суспільствознавство. Проте, незважаючи на широке розповсюдження модельних досліджень і певні особисті досягнення, у цілому отримані результати виявилися досить далекі від очікуваних. Розпочате в другій половині 80-х років, деяке затишшя в модельних дослідженнях в основному триває й до сьогоднішнього дня. Тим часом, необхідність у їхньому прискореному розвитку стає все більше нагальною й, насамперед, через явні тенденції недостатності логіко-інтуїтивних методів [194, с. 104].

Моделювання визначаємо як процес дослідження яких-небудь об’єктів, процесів, явищ або їхніх систем шляхом побудови й вивчення їхніх моделей. Моделювання в прогнозуванні визначається як побудова пошукових або нормативних моделей із врахуванням ймовірної або бажаної зміни можливого явища за наявними прямими або непрямими даними про масштаби й напрямки змін [5, с. 8].

Моделювання є однією з основних категорій теорії пізнання. Більше того, на ідеї моделювання базується будь-який метод пізнання. Ми використовуємо моделювання не тільки для наукового пізнання дійсності, але й у повсякденному житті. Людина постійно моделює свої дії. До їхнього здійснення – це планування, після – аналіз і підведення підсумків.

Метод моделювання побудований на вивченні не реальних об’єктів пізнання, а їхніх моделей. Результати дослідження переносяться з моделей на об’єкт.

Сама модель є образом, аналогом об’єкта і його структури, процесу або явища, що відображає основні властивості модельованого об’єкта і їхнього взаємозв’язку. „А. Шептулін відзначає, що ідеальна модель являє собою конструкції, теоретичні схеми, які відтворюють в ідеальній формі властивості й зв’язки досліджуваного об’єкта” [207, с. 292].

Побудова теоретичної моделі воєнно-політичного конфлікту передбачає виокремлення елементів, встановлення їх властивостей і вияв зв'язків між ними [259, с.165-166]. Модель завжди простіша відображуваного об'єкта, тому що містить найбільш значимі характеристики об'єкта для поставленої мети дослідження. При цьому модель не повинна спотворювати сутності реального об'єкта, тобто повинна бути адекватною [235].

Адекватність моделі у політиці – це її здатність передбачати властивості, що формуються в об'єкта, процесу, явища, які більш-менш відповідають дійсності. Всяка модель адекватна при деяких умовах, оскільки модель це неточна копія реальності й не може бути такою через свій формальний характер.

Перераховані вище вимоги в політиці доповнюються існуючими практичними обмеженнями на складність моделей. Ці обмеження залежать від інструментів, якими ми володіємо для одержання наслідків і практичних результатів від аналізу моделі. Сукупність цих інструментів складають можливості математичного апарата й обчислювальної техніки.

Необхідно підкреслити, що всяка модель може бути створена лише на базі відповідних концепцій, теорій або гіпотез. Коректно побудована модель здатна підтвердити, скоректувати або спростувати висунуту гіпотезу. Вона, однак, не може сама по собі таку концепцію чи теорію створити [98, с. 134].

Процес моделювання даних, обумовлює наявність дослідницької стратегії, що ґрунтується одночасно на індукції й дедукції. Розроблена стратегія повинна бути записана у вигляді алгоритму або послідовності дій.

В політології пропонується кілька варіантів алгоритму моделювання, які з однієї сторони розрізняються за рівнем деталізації кроків і характеру області дослідження, а з іншої мають принципово однакову структуру, що передбачає чітку послідовність ітерацій, вхідні й вихідні дані, контури зворотного зв'язку [5, с. 469-475, 282, с. 122-133].

Складність моделювання воєнно-політичних конфліктів, полягає й у великій вірогідності викривлення реальної картини, тому що при побудові формальної моделі робиться ряд припущень і спрощень, які потрібні для того, щоб початкові дані відповідали умовам застосування того або іншого кількісного методу, і завдання мало рішення.

Враховуючи перераховані вище труднощі, можна запропонувати певну послідовність дій при моделюванні воєнно-політичних конфліктів з урахуванням здійсненого вище структурно-функціонального аналізу. На першому етапі, необхідно, як можна ґрунтовніше дослідити історію конфлікту й зібрати найбільш вичерпну інформацію, наявну на сьогоднішній момент про даний конфлікт. В подальшому дослідникові необхідно знати, на якому рівні ведеться дослідження (глобальний, регіональний, національний, інституціональний, соціальний рівень).

На основі зібраної інформації вибудовується структура системи, де має місце конфлікт, наприклад, структура регіону, де відбувається конфлікт. Необхідно виділити учасників конфлікту, простежити наявні між ними взаємозв'язки. Сюди входять учасники, що не тільки прямо але й опосередковано задіяні в конфлікті, враховується загальна ситуація, що є зовнішнім середовищем для даного конфлікту. Наступний етап дуже важливий і досить складний – це відбір значимих факторів, після чого обов'язково потрібно здійснити перевірку моделі на адекватність, іншими словами на відповідність реальній ситуації. Якщо після перевірки відповідності не має, то слід повернутися до етапу, на якому встановлювалася структура системи. Неадекватність може з'явитися при визначенні зовнішнього середовища, а особливо при виборі значимих факторів. Якщо умова адекватності виконана, то можна переходити до наступної дії. Далі проводиться діагноз поточного стану конфлікту з урахуванням обраних факторів. Тут виокремлюються основні характеристики конфлікту. Мета моделі може бути різною, від загального опису конфлікту до виявлення рівня й тенденцій розвитку напруженості,

визначення рівня залученості в конфлікт учасників. Головне, чітко сформулювати мету побудови моделі. Після того, як мета моделювання чітко окреслена, ми знову проводимо відбір і уточнення даних з урахуванням поставленої мети. Якщо, даних виявляється недостатньо, або ж зібрана інформація не може вважатися повністю надійною, і це може суттєво вплинути на достовірність результату, а можливостей скорегувати наявні дані або зібрати додаткову інформацію не має, то доводиться змінювати постановку мети моделювання. Завдання моделювання змінюється таким чином, щоб заповнити недолік інформації й згодом повернутися до первісного завдання. Однак наявність невизначеності не означає, що завдання не може бути вирішене. У такому випадку, можуть бути застосовані методи математичної статистики й теорії ймовірності.

Загалом, моделювання воєнно-політичних конфліктів містить в собі багато труднощів, адже для достовірного опису конфлікту необхідно врахувати величезну кількість факторів, їхню взаємозалежність, ступінь важливості й впливу один на одного. Деякі параметри, зокрема, психологічні фактори не можуть бути виражені кількісно, але при цьому повинні у певний спосіб бути відображені у моделі. Тому, варто побудувати шкалу, на якій чисельно відображена значимість і величина того або іншого якісного параметра.

Складність моделювання воєнно-політичних конфліктів, полягає й у великій вірогідності викривлення реальної картини, тому що при побудові формальної моделі робиться ряд припущень і спрощень, які потрібні для того, щоб початкові дані відповідали умовам застосування того або іншого кількісного методу, і завдання мало рішення.

Враховуючи перераховані вище труднощі, можна запропонувати певну послідовність дій при моделюванні воєнно-політичних конфліктів з урахуванням здійсненого вище структурно-функціонального аналізу. На першому етапі, необхідно, як можна ґрунтовніше дослідити історію конфлікту й зібрати найбільш вичерпну інформацію, наявну на сьогоднішній

момент про даний конфлікт. Вподальшому дослідникові необхідно знати, на якому рівні ведеться дослідження (глобальний, регіональний, національний, інституціональний, соціальний рівень).

На основі зібраної інформації вибудовується структура системи, де має місце конфлікт, наприклад, структура регіону, де відбувається конфлікт. Необхідно виділити учасників конфлікту, простежити наявні між ними взаємозв'язки. Сюди входять учасники, що не тільки прямо але й опосередковано задіяні в конфлікті, враховується загальна ситуація, що є зовнішнім середовищем для даного конфлікту.

Наступний етап дуже важливий і досить складний – це відбір значимих факторів, після чого обов'язково потрібно здійснити перевірку моделі на адекватність, іншими словами на відповідність реальній ситуації. Якщо після перевірки відповідності не має, то слід повернутися до етапу, на якому встановлювалася структура системи. Неадекватність може з'явитися при визначенні зовнішнього середовища, а особливо при виборі значимих факторів. Якщо умова адекватності виконана, то можна переходити до наступної дії.

Далі проводиться діагноз поточного стану конфлікту з урахуванням обраних факторів. Тут виокремлюються основні характеристики конфлікту.

Мета моделі може бути різною, від загального опису конфлікту до виявлення рівня й тенденцій розвитку напруженості, визначення рівня залученості в конфлікт учасників. Головне, чітко сформулювати мету побудови моделі.

Після того, як мета моделювання чітко окреслена, ми знову проводимо відбір і уточнення даних з урахуванням поставленої мети. Якщо, даних виявляється недостатньо, або ж зібрана інформація не може вважатися повністю надійною, і це може суттєво вплинути на достовірність результату, а можливостей скорегувати наявні дані або зібрати додаткову інформацію не має, то доводиться змінювати постановку мети моделювання. Завдання моделювання змінюється таким чином, щоб заповнити недолік інформації й

згодом повернутися до первісного завдання. Однак наявність невизначеності не означає, що завдання не може бути вирішене. У такому випадку, можуть бути застосовані методи математичної статистики й теорії ймовірності.

Після одержання основних й додаткових кількісних даних результати інтерпретуються. На базі отриманих результатів пишуться сценарії можливого розвитку подій, оцінюється ймовірність подій, описаних у кожному сценарії та вибирається оптимальна стратегія поведінки. На основі цього, формуються підсумкові рекомендації з приводу врегулювання конфлікту.

Зрозуміло, для моделювання та розрахунку шляхів вирішення політичних конфліктів можна використовувати різні види ігор, це визначається як типом самого політичного конфлікту, так і рядом ігрових характеристик. Виходячи з внутрішніх ігрових критеріїв можна провести наступні класифікації ігор. За видами платежів: некооперативні (неможливо досягти угоди); ігри двох осіб; антагоністичні, з нульовою сумою (виграш одного гравця дорівнює програшу іншого); неантагоністичні гри з безліччю осіб; кооперативні (можливо угоду). За кількістю ходів: одноходові; гри в нормальній формі; кінцеві; нескінченні [167, с. 112]. Ігри, що застосовуються при моделюванні політичних конфліктів з метою їх вирішення завжди ґрунтуються на принципі раціональності, отже, орієнтовані в основному на мирне вирішення конфліктів.

Одним із перших, хто застосував теорію ігор у дослідженнях конфліктних процесів, став А. Рапопорт. Він описав стосовно конфліктної поведінки держав два види ігор: ігри двох акторів з нульовою сумою й ігри з ненульовою сумою та складними мотиваціями декількох гравців [257, с. 60].

Воєнно-політичні конфлікти – це „гра” з ненульовою сумою або змінною сумою на відміну від гри з нульовою сумою, де виграш одного одночасно еквівалентний програшу іншого.

Отже, звернемося до аналізу міжнародного воєнно-політичного конфлікту, що стався в 1962 р і отримав історичну назву Карибська криза.

Такий вибір емпіричного об'єкта для аналізу зумовлений низкою причин. По-перше, цей міжнародний політичний процес є найбільш відомим і яскравою подією ХХ в., до якого була прикута увага мільйонів людей у всьому світі, оскільки він мав світову значимість і в якості гравців (учасників політичного конфлікту) виступали потужні світові держави США та СРСР. Під загрозою існування тоді виявився весь світ.

Спочатку нам будуть потрібні фактичні дані для створення ігрової моделі, тому необхідно звернутися до історії питання і виявлення всіляких варіантів дій з боку гравців (учасників воєнно-політичного конфлікту). Кубинське держава протягом довгого часу перебувало в повній економічній і політичній залежності США аж до 1957 р [24, с. 34]. У 1956 р. Ф. Кастро в результаті піднятого повстання прийшов до влади. У 1959 р Ф. Кастро повністю взяв владу в свої руки, і американська власність була націоналізована. Ще й було завдано зовнішньополітичний удар по панування Америки на острові, тому що новий керівник країни встановив тісні зв'язки з СРСР [11, с. 137]. Все це перетворило Кубу в одну з найсерйозніших зовнішньополітичних проблем для США. СРСР неодноразово заявляв про свої наміри допомогти Кубі, і в 1961 р така можливість відбулася. У квітні цього року американці спробували вторгнутися на Кубу та повалити режим Ф. Кастро, але ця спроба провалилася і радянська держава офіційно попередило про можливість виникнення ядерної війни в разі продовження втручань США. Дж. Кеннеді негайно дав відбій, припинив допомогу кубинським емігрантам і публічно заявив, що не допустить розміщення на Кубі радянських ракет. Однак СРСР поетапно розмістили там свої ракети, які американська розвідка виявила тільки 14 жовтня 1962 р [8, с. 123]. Перш за все необхідно назвати причини, які штовхнули радянську державу це зробити. По-перше, США мали свої ракети поблизу кордонів СРСР в Італії і Туреччині, і СРСР міг використовувати свої ракети на Кубі як фактор тиску в переговорах з США, щоб вимагати демонтажу їх ракет біля своїх кордонів в названих країнах. По-

друге, даний вчинок СРСР значно підвищив його авторитет в країнах, що розвиваються, або країнах третього світу. По-третє, це був хороший спосіб зрівняти ядерні сили і можливості нападу. Таким чином, відбувалося подвоєння шансів нападу СРСР першим і зменшувалася ймовірність відповідного застосування США своєї стратегічної зброї. Розміщення радянських ракет на території Куби був далекоглядний стратегічний план. Якби США захопили Кубу, то з'явилися б антиамериканські настрої в світі, що дозволило б СРСР як крок у відповідь зайняти Західний Берлін. Створений Дж. Кеннеді комітет при національному Раді безпеки розробив можливі варіанти дій у відповідь.

Вони послужили при ігровому моделюванні базовими при виборі оптимального рішення. До того ж слід зауважити, що інші варіанти кроків у відповідь з боку США просто неможливі:

1. Не робити ніяких дій у відповідь, пов'язаних з агресією. Можливі наслідки цього рішення такі: подвоєння радянської ядерної потужності, втрата довіри до зовнішньої політики Америки серед громадян країни, ослаблення американської системи раннього оповіщення, а також зменшення тиску на США з боку ряду міжнародних організацій, і найжахливіше наслідок - перетворення конфлікту в світову ядерну війну .

2. Виконати так званий «хірургічний» повітряний наліт. Можливі наслідки: при вдалій атаці - руйнування радянських ракет і вторгнення на Кубу, при цьому ймовірність війни зростає ще більше і стає практично неминучою.

3. Організувати військово-морську блокаду Куби.

Очікувані наслідки: американський військово морський флот встановив би ембарго на будь-які, в тому числі і військові, поставки на Кубу. З боку СРСР в даному воєнно-політичному конфлікті були можливі три варіанти дій:

1. Залишити ракети на Кубі.
2. Вивести ракети з Куби.

3. Посилити конфлікт, а саме вторгнутися в Західний Берлін, напасти на кораблі військово-морського флоту США і піддати бомбардуванню деякі стратегічні цілі на території Америки.

У цю таблицю введемо всю інформацію про учасників, їх подальші кроки, можливі наслідки, вектори переваг, результати для кожного з учасників окремо та про спільне вирішення даного протиріччя (Табл. 1.). Значки „+” і „-” в таблиці є відображенням наявності або відсутності даної дії при визначенні всіх 12 варіантів. Всього ми маємо 12 варіантів, отже, найкращий результат матиме вагу 12, а найгірший - 1.

Таблиця.1. Стратегії поведінки учасників під час „Карибської кризи” в 1962р.

США	9	4	6	10	3	7	11	2	8	12	1	5
напад	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-
блокада	+	+	+	-	-	-	+	+	+	-	-	-
СРСР	6	4	5	8	3	7	10	2	9	11	1	12
вивід	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-
ескалація	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-
<i>Варіанти дій</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Стабільність												
для США	-	+	-	-	-	-	+	-	+	+	-	-
для СРСР	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-	+
<i>Варіанти рішення, які задовольняють обидві сторони</i>							+			+		

В таблиці 1 навпроти кожного гравця розміщені вектори переваг учасників даного воєнно-політичного конфлікту. Тепер проаналізуємо їх за змістом. Для СРСР вектор переваг базується на бажанні уникнути переростання політичного конфлікту в світову ядерну війну. Ескалація для даного гравця допустиме лише при жорстких діях з боку противника. Якщо таких не буде, то для СРСР вважалося б за краще, щоб США не вводило

ембарго і не організовували вторгнення на Кубу. При даній ситуації СРСР вважав за краще б вивести свої ракети з Куби. Якщо ж США не зробить ні того ні іншого, то СРСР хотів би залишити свої ракети на Кубі.

Для США вектор переваг заснований на бажанні уникнути переростання конфлікту у війну, але при цьому домогтися виведення радянських ракет з Куби. З даної таблиці видно, що всі результати, при яких СРСР виводить ракети, є найкращими, тоді коли результати, що призводять до ескалації конфлікту є найгіршими. Звичайно, що 10 варіант найкращий для Америки, тому СРСР виводить ракети з Куби без зусиль і тиску з її боку. Варіант 11 найгірший, бо СРСР посилює конфлікт без провокації з боку США. Якщо провести порівняння векторів переваги гравців, то побачимо, що вони не збігаються. Це демонструє те, що учасники воєнно-політичного конфлікту по-різному оцінюють його причини, завершення і наслідки, що цілком природно для конфліктної ситуації. Як видно з таблиці, що для США таке раціональними та стабільними варіантів є 2, 7, 9, 10. Для СРСР - 1, 4, 7, 10, 12. При цьому вони перетинаються в варіантах 7, 10.

Якщо США не буде вживати ніяких агресивних дій, СРСР не буде виводити війська з Куби і не посилюватиме конфлікт, але даний варіант є раціонально стабільним для СРСР та нестабільним для США. Останні можуть поліпшити свої позиції, перейшовши до варіанту 9. Тоді СРСР не може використовувати одностороннє поліпшення США і, щоб поліпшити свої позиції, має перейти до варіанту 7. Таким чином, виходить, що варіант 7 найбільш вірогідний для вирішення даного політичного конфлікту в найближчій перспективі. У змістовно-фактологічному плані це означає наступне: перехід США від 12 варіанту до 9 передбачає введення США блокади Куби, а перехід СРСР від 9 варіанту під кінець 7 - повне виведення радянських ракетних установок з Куби.

Але ясно одне, що головним і надважким завданням є спостереження за зміною рівня напруженості потенціалу. Як операційний індикатор (яким можна було б користуватися для кількісного вимірювання) напруженості

потенціалу конфліктної ситуації можна порекомендувати вибрати суму повідомлень і відомостей різного роду дії конфлікуючих сторін, що вживаються для вирішення протиріч між ними, а в якості такого ж індикатора спрямованості потенціалу — різницю між числом повідомлень і відомостей, що свідчать про „дружні акції”, які вживаються однією стороною, і числом повідомлень і відомостей про подібні ж акції іншої сторони. Для цього можна використати контент-аналіз. Але також варто врахувати, що сума відкритих публікацій про дії конфлікуючих сторін дещо перекручено буде відбивати рівень напруженості потенціалу конфліктної ситуації, бо не всі дії учасників конфлікту відкрито коментуються. Для більш адекватного відтворення рівня напруженості потенціалу конфлікту його індикатором, варто, критично узагальнювати відомості, що надходять зі всіх інформаційних каналів.

Таким чином, при спостереженні за воєнно-політичним конфліктом і прогнозуванні настання етапу воєнної боротьби необхідно опиратися на весь комплекс не тільки відкритих, але й закритих повідомлень і відомостей про всілякі дії конфлікуючих сторін.

Однак, дослідження конфлікту не повинне обмежуватися лише вивченням напруженості потенціалу, адже зміни індикатора напруженості при переході від однієї фази конфлікту до іншої не завжди дають ясну відповідь на питання: у якому напрямку (ескалаційному чи деескалаційному) розвивається конфліктний процес. Тільки системне вивчення всієї сукупності структурних елементів і параметрів, дозволяє виявити рушійні сили й визначити напрямки розвитку конфлікту.

При поточному спостереженні за конкретним конфліктом, звичайно, не можна робити висновок про початок передкризового етапу тільки по різкому спаду індикатора напруженості, тому що подібні коливання індикатора можуть бути пов'язані з інтенсифікацією або загасанням конфліктного процесу й на інших фазах. Тому, необхідно стежити одночасно за характером

змін інших структурних елементів і параметрів, особливо за тими, які перебувають у додатковій зоні спостереження.

Так, на ймовірність настання кризи може додатково вказувати зміна показників і характеристик структурного елемента „засоби учасників”: зростання долі силових методів і засобів воєнної боротьби у сукупності засобів розв’язання протиріч, які застосовують учасники конфлікту. Чи проводяться мобілізаційні заходи, переозброєння армії, чи спостерігається введення економічних санкцій, скорочення дипломатичних контактів, ведення інформаційної боротьби тощо. На ескалацію конфліктного процесу можуть указувати й факти утворення воєнних союзів, коаліцій, залучення в процес розв’язання протиріч міжнародних організацій, звернення прямих учасників про надання військової й фінансової підтримки до провідних держав світу.

При діагнозі поточного стану сучасних воєнно-політичних конфліктів повністю виконати умови збору інформації, що стосується всіх без винятку характеристик і показників структурних елементів, неможливо, але це не означає неможливість діагнозу й прогнозу конкретних воєнно-політичних конфліктів. Просто, необхідно уникнути надмірних узагальнень або спрощень, які можуть вплинути на адекватність моделі.

Труднощі виникають при перекладі якісних категорій у кількісну (вимірювану) форму, що по суті зводиться до оцінки значимості кожної категорії. Також є проблема, пов’язана з оцінкою стану інформаційного масиву, точніше вірогідності, повноти й цілісності інформації. Ці проблеми вирішуються за допомогою використання варіаційних рядів, екстраполяції та деяких методів теорії ймовірності [29, с. 179-180].

Удосконалювання обчислювальної техніки збільшує спектр застосування точних методів у політичних відносинах, зокрема при дослідженні воєнно-політичних конфліктів. Використання кількісних методів дозволяє розширити традиційні методи якісного аналізу, підвищити точність прогнозних оцінок.

Оскільки, як вже відзначалося вище, воєнно-політичні конфлікти - явища з величезним числом реальних факторів, подій і взаємозв'язків різного роду, тому, з одного боку, ця область знань дуже важко формалізована, але, з іншого боку, для повного й систематизованого аналізу необхідно ввести єдині поняття і якусь уніфіковану мову. „Політика, що має справу з проблемами фантастичної складності, потребує єдиної мови. Існує потреба в послідовній і універсальній логіці й точних методах для оцінки впливу тієї чи іншої політики на досягнення поставлених цілей. Потрібно навчитися ясно уявляти складні структури, щоб приймати правильні рішення” [231, с. 20].

Методи, які сьогодні застосовуються в політологічних дослідженнях, у переважній більшості випадків були запозичені з суміжних суспільних наук, деякі з них, у свою чергу, були почерпнуті з природничих наук, зокрема 1) методи математичної статистики; 2) апарат алгебраїчних і диференціальних рівнянь; 3) теорія ігор, моделювання на ЕОМ за допомогою інформаційно-аналітичних систем тощо [29, с. 50].

Для діагнозу й прогнозу воєнно-політичних конфліктів з більшим або меншим успіхом можуть застосовуватися й метод екстраполяції, кореляційний аналіз, факторний аналіз, спектральний аналіз, кластерний аналіз [1, с. 380], теорія розмитих множин [1, с. 382-384], розробка сценаріїв, морфологічний метод пошуку рішення тощо [5, с. 36].

У рамках даної роботи не видається за можливе проаналізувати переваги й недоліки, які дає застосування всіх перерахованих методів. Тому зупинимося на деяких з них, які найбільш часто застосовують до такої сфери дослідження, як воєнно-політичні конфлікти, а саме ігрове моделювання і методи кількісного аналізу.

При застосуванні кількісних методів у суспільних науках, необхідно приймати до уваги, що цей підхід базується на створенні таких моделей, які за своєю сутністю залежать не стільки від абсолютних значень цифр, скільки від їхнього порядку. Такі моделі призначені не для одержання результатів у

цифровій формі, а скоріше для відповідей на питання про те: має місце чи ні деяка властивість, наприклад, стабільність [213, с. 12].

Одним із основних елементів структури конфлікту є його витoki або причини. Як було показано раніше, характер цих причин дуже різноманітний, а головне, що ці поняття не можна формалізувати й піддати кількісному аналізу. Тому, скористаємося іншим підходом до формулювання основних причин конфліктів [46, с. 26-28]. Найбільш конструктивну гіпотезу причин виникнення конфліктів, що дозволяє використати кількісні методи аналізу ситуацій, дає системний підхід.

З'ясувавши сутність та особливості сучасних воєнно-політичних конфліктів, уточнивши їх через розгляд різновидів прояву та типи, а також розкривши зміст цієї форми збройного протистояння, проаналізуємо з позиції теорії політики сучасну війну на Сході України.

В Україні особлива складність геополітичного становища зумовлена тим, що південно-східні регіони перебувають у зоні підвищеної етнополітичної конфліктності, котрі можна назвати „великою євразійською дугою етнополітичної нестабільності”. Ця „дуга” нестабільності простягається від Півночної Ірландії до Шрі-Ланки через Іспанію (землі Басків), колишню Союзну Федеративну Республіку Югославію (Боснію і Герцеговину), Молдову (Придністровську та Гагаузьку республіки), Південь та Схід України (Крим та Донецький регіон), Південь Росії (Чеченську Республіку та Північний Кавказ), Грузію (Абхазьку Республіку), Азербайджан і Вірменію (Нагірний Карабах), Туреччину та Ірак (курдські провінції), Ізраїль (Палестинську автономію), Афганістан та Індію.

Заслуговують на увагу думки вчених, що конфліктний потенціал «дуги нестабільності» певною мірою балансується консенсусним потенціалом іншої „північно-східноєвропейської дуги етнополітичної стабільності». Остання пролягає від берегів Ісландії до Волги через Скандинавські країни, Бельгію, Німеччину, Швейцарію, Австрію, Чехію, Україну (її західні, північні й центральні області) та європейську частину Росії. Наявність «дуги

етнополітичної стабільності” підтверджується відсутністю в ній гострих етнополітичних конфліктів.

З. Бжезінський зазначав, що поява незалежної України є однією з трьох найважливіших геополітичних подій ХХ століття. Світова геополітична думка визначає важливу позицію України (мається на увазі позиції Р. Челлена щодо ролі України в Першій світовій, її місце в теоріях Хартленду Г. Маккіндера, Рімленду Н. Спайкмена, проблеми України в працях англійського славіста Р. Сетон Вотсона чи теоретиків Середньої Європи Ф. Наумана та М. Вебера) [270].

За всю історію свого незалежного існування Україна вперше зіткнулася із безпосередньою збройною агресією проти себе. Нажаль, готових схем оперативного реагування на такий випад сусідньої держави у вітчизняному теоретичному доробку не знайшлося. Воєнно-політична ситуація, що склалася на території України, таким чином, носить безпосередньо онтологічний характер. Видається нагальною потреба наново, з того, що і як вони є на сьогодні, вивчати буттєвість явища сучасної війни. І чим швидше цей процес набере обертів, тим скоріше плідними результатами його розгортання зможуть скористатися на практиці.

Збройний конфлікт на Південному Кавказі 2008 р. та агресивна й анексіоністська політика РФ щодо України 2014 р. з очевидністю показали, що Росія, відчуваючи енергетичної та військової, прагне суттєво посилити власні позиції в координатах динамічної системи міжнародних останнім часом зростання своєї потужності, перш за все відносин початку ХХІ століття. Це спричинило активізацію Росії на всіх напрямках і насамперед у сфері відновлення свого впливу на пострадянському просторі. Шляхи і методи реалізації такої політики, зокрема, силою зброї та визнання суверенітету Абхазії та Південної Осетії, анексії та включення Криму до складу Росії, підтримки незаконних сепаратистських угруповань на Сході України фактично на основі стратегії „повзучої легітимації тероризму”,

можуть завести Москву в глухий кут, стати „пірровою перемогою” в її стратегічному плані.

Щоб більш адекватно зрозуміти специфіку як анексії Криму, так і, в більшій мірі, зміст, а відтак і сутність, агресії Росії на Сході України, варто з'ясувати джерело війни та спосіб її проведення, а також політичні цілі Кремля у даному воєнно-політичному конфлікті.

Як вже зазначалося, найбільш „чистим” проявом потестарного характеру війни як такої є агресія однієї держави по відношенню до іншої. Метою такої агресії в сучасний період розвитку людства вже є не завоювання географічної території, а контроль над певним геополітичним простором [182, с. 92]. Це зумовлюється, в першу чергу, глобалізацією світу, а також геополітичним поглядом та уявленням (ми називаємо уявленням позицію політичної еліти РФ [а відтак культивованій серед російського населення] щодо свого місця на міжнародній арені та ролі в глобальному політичному процесі, що не ґрунтується на реальних соціально-економічних і науково-технічних, ба, навіть, гіпертрофованість образу воєнної могутності Росії, яка, крім показника кількості танків, програє абсолютно в усіх відношеннях США)

Ще один важливий чинник, що зумовив агресивну експансіоністську поведінку Росії спочатку щодо Грузії, а потім і України історична обумовленість конфліктів в умовах розпаду і після розпаду імперій. Відносини з РФ засвідчили, що Росія ніколи не погодиться на те, щоб на пострадянському просторі, на колишньому імперському просторі формувалися інші держави з іншими політичними моделями та іншими геополітичними орієнтаціями. Увесь сенс так званого цивілізованого розпаду Радянського Союзу полягав у тому, що всі країни одержують умовну державність, умовний суверенітет і не обиратимуть інші системи безпеки, інші геополітичні орієнтації, окрім російських. Ось на це погодилася тоді і російська еліта, і пострадянські еліти національних республік, які потім утворили нові незалежні держави.

При цьому, сутність війни в Україні детермінується її геополітичним становищем, а також визначається в столиці сусідньої держави. Сутнісною характеристикою цієї війни є те, що вона відбувається у лімітрофі колишніх Російської та Радянської імперій. Іншими словами, сучасна Російська Федерація намагається контролювати державне утворення, що постало на уламках зруйнованого тотального „геополітичного поля” Росії (за класифікацією К.Плешакова). [182, с.91–97]. Право української нації на незалежне існування росіянами ніяк не береться до уваги при формулюванні політичних інтересів і цілей. Що стосується засобу досягнення цих цілей, то, як ми бачимо, – це війна, а спосіб її проведення – „гібридний”.

Якщо зробити невеликий короткий екскурс в історію, то можна згадати, що недружні дії Росії стосовно України були зафіксовані ще восени 2003 року біля острова Коса Тузла в Азовському морі, за часів правління Леоніда Кучми. Після Помаранчевої революції з 2005 року російські офіційні особи постійно нагадували Заходу, що Україна є failed state (країна, що не відбулася). В 2006 та 2009 роках газові війни були покликані продемонструвати ненадійність України як газового транзитера, також їх можна назвати елементами гібридної війни Росії проти нашої країни. Помітний фактор „третьої сили” під час Євромайдану, збройне захоплення Криму й дестабілізація ситуації на Донбасі є продовженням, а не початком гібридної війни Росії проти України.

Застосована Росією проти України концепція „гібридної війни” багато в чому є унікальною зі структурно-функціонального погляду: за формою вона — „гібридна”, про те за змістом — „асиметрична”.

Російсько-український конфлікт має усі ознаки асиметричної війни, коли удари завдаються несподівано та з порушенням правил ведення війни (невизнання статусу військовополонених, обстріли під час домовленості про перемир'я, спростування самого факту участі регулярних російських військ у бойових діях на території України), норм міжнародного права (Женевської конвенції ООН, Будапештського меморандуму). Дисбаланс та асиметрія сил

сторін конфлікту спостерігаються також в інформаційному просторі – український простір через відкритість є більш уразливим, ніж закритий, обмежений та цензурований російський. Загалом інформаційна складова асиметричної війни РФ проти України характеризується цілеспрямованим знищенням української інформаційної інфраструктури на території, підконтрольній бойовикам, блокуванням каналів поширення проукраїнської позиції в інформаційному просторі, проведенням російською стороною інформаційних акцій та операцій на фоні потужної пропагандистської кампанії.

Аналіз асиметричного конфлікту між Росією та Україною свідчить, про те що інформаційні операції являють собою складову загальної стратегії протистояння (засобом реалізації власних інтересів). Таким чином і заходи протидії таким операціям слід розробляти та реалізовувати в рамках стратегії протидії асиметричній війні.

За результатами вивчення наукових публікацій, присвячених концепції асиметричної війни [64], можна підсумувати, що стратегія перемоги у подібних конфліктах ґрунтується на таких засадах:

- стратегія сильного у військовому значенні суб'єкта полягає у тому, щоб „перемогти”, а слабкого – „не програти”;
- слабкий намагається використати „слабкі місця” сильного актора;
- програє той, хто втрачає волю до перемоги, хто не здатен мобілізувати суспільство, переконати його у доцільності матеріальних витрат та людських жертв, захистити морально-психологічну здатність до боротьби;
- слабкий намагається перенести бойові дії на територію сильного супротивника, наприклад у формі диверсій;
- конфлікт може бути вирішено внаслідок встановлення симетрії між ворогуючими сторонами, зокрема сильна сторона може відшукати невійськові способи тиску на слабкого актора (шляхом економічних важелів, ізоляції союзників).

З урахуванням вище викладеного, ефективні шляхи протидії асиметричній війні РФ проти України можуть бути визначені за умови усвідомлення того, хто є сильною, а хто слабкою стороною у даному конфлікті. Якщо розглядати цей конфлікт так, як хоче подати його Росія, то „самооборона Криму”, незаконні формування „ДНР/ЛНР”, які нібито борються проти урядових сил України – це слабка сторона. Але РФ не змогла приховати своєї участі у конфлікті, тож вона, незважаючи на невизнання цього, є повноправним його учасником, і відіграє роль сильної сторони по відношенню до України, оскільки має більш потужний військовий потенціал. Разом з тим, застосування Росією засобів диверсійної та терористичної діяльності, інформаційного впливу, порушення нею низки міжнародних норм, на нашу думку, свідчить про те, що вона діє, як слабка сторона по відношенню до країн західного світу.

В рамках запропонованої І. Аррегуїн-Тофтом типології стратегічних дій сильною і слабкою сторін, виникають чотири основні моделі асиметричного конфлікту з точки зору сильної сторони [244, с. 98] .

„Пряма атака проти прямої оборони”. Обидві сторони однаково підходять до оцінки пріоритетів і цінностей у війні. Війна іде „за правилами”, сторони визнають важливість втрат, ведуть військові дії за захоплення і утримання міст як своєрідних „центрів тяжіння”. Сильний гравець у такій ситуації досягає перемоги, діючи швидко і рішуче.

„Пряма атака проти партизанської війни”. В цих умовах сильна сторона стикається з ситуацією, коли на полі бою відсутній конкретний противник. Партизанські, іррегулярні формування аморфні, мобільні, гнучкі й непередбачувані у обранні ними тактики дій. Підтримка населення забезпечує соціальну опору їх боротьбі. Сильна сторона, борючись з партизанами та повстанцями, змушена приймати жорсткі заходи проти місцевого населення (некомбатантів), що ще більше загострює обстановку. Військові дії затягуються, що грає на руку партизанам. В зрештою, слабка сторона виграє.

„Варварські дії проти прямої оборони”. Сильна сторона має повне перевагу над слабким супротивником в силах і засобах, але в певних ситуаціях вона може прийняти рішення підірвати моральний дух та волю супротивника до опору, тобто вдатися до стратегії „варварських методів”. Найбільш ефективною непрямою стратегією сильної сторони, як свідчить військова історія, є стратегічні бомбардування мирного населення, а в минулому – блокади і облоги. Однак чим інтенсивніше і довше сильною стороною проводиться стратегія непрямих дій, чим більш варварськими стають наслідки, тим сильніше наростає опір і невдоволення населення атакується країни. Виходить зворотний ефект: замість морального краху противник мобілізується на більш рішучий опір. У цій ситуації слабка сторона має реальні шанси перемогти.

„Варварські дії проти партизанської війни”. Непряма стратегія сильної сторони („варварські дії”) має певні моральні обмеження. Якщо сильна сторона повністю відмовиться від яких би то не було моральних обмежень, у слабшої сторони немає шансів на перемогу. Жорстокі заходи по наведенню порядку, в тому числі і карального характеру, призведуть до того, що партизан просто нікому буде фізично підтримувати. Варварські заходи, як пише І. Аррегуїн-Тофт, працюють як найкраще в контр-партизанській стратегії, тому що вони націлені на один або обидва елементи партизанської війни: середовище і населення.

„Гібридною війною” є прагнення однієї держави підпорядкувати собі іншу за допомогою економічних, політичних, інформаційних інструментів. Ось чому в умовах гібридної війни бойові дії стають другорядними, а на перший план виходять інформаційні операції та інші важелі впливу. Війна полягає у прагненні однієї держави агресивно діяти на свідомість жителів іншого. Іншими словами прагне не знищити мільйони людей, а залякати й деморалізувати їх. Завдяки швидкості поширення інформації світом вона перетворилася не лише на товар, а й на зброю.

Найчіткіше характер нового типу війни продемонстрували спочатку анексія РФ навесні 2014 р. території Автономної Республіки Крим, а потім – підтримка місцевих радикальних елементів та повномасштабне вторгнення російських підрозділів до східних областей України. Хоча кожен конкретний елемент цієї „гібридної війни” не новий по суті і використовувався майже в усіх війнах минулого, однак унікальними є узгодженість і взаємозв’язок цих елементів, динамічність та гнучкість їх застосування, а також зростання ваги інформаційного чинника.

В Росії відправним моментом сучасних науково-теоретичних досліджень щодо феномену „гібридних війн” вважається доповідь начальника Генерального штабу Збройних сил Російської Федерації генерала В. Герасимова. В доповіді наголошувалось на зростанні ролі невоєнних методів тиску на противника, перш за все, через політичний (дипломатичний), економічний та гуманітарний елементи. Що стосується інформаційної складової, то вона визначалась як наскрізна діяльність на всіх етапах конфлікту: його зародження, супроводження та в постконфліктний період. Зверталась посилена увага і на „асиметричні заходи”, до яких були віднесені: діяльність підрозділів спеціального призначення; підтримка внутрішньої опозиції та колабораціоністів, а також зростання цілеспрямованого інформаційного впливу на об’єкт нападу [240, с. 98].

Саме на основі цих принципів було сплановано і реалізовано напад на Україну, захоплення Криму і розв’язування війни на Донбасі.

Серед ключових складових російської концепції зазначається збільшення ролі невійськових методів тиску на противника, насамперед за допомогою політичних (дипломатичних), економічних і гуманітарних елементів. Інформаційна складова визначалася як основа діяльності на всіх етапах конфлікту від його підготовки до постконфліктного періоду. Особлива увага приділяється „асиметричним заходам” до яких були віднесені: діяльність підрозділів спеціального призначення, підтримка

внутрішньої опозиції і колабораціоністів, а також збільшення цілеспрямованого інформаційного впливу на об'єкт нападу.

Послідовними, типовими складовими етапами „гібридної війни” в концепції було визначено:

- інновайну агресію („кібервійна”, економічний тиск, інформаційно-психологічні атаки та ін.);
- застосування нерегулярних збройних формувань або приватних армій(повстанський, партизанський рух, тероризм);
- офіційні військові дії або демонстрація сили (ідентифікована уніформа, зброя, офіційне визначення участі в конфлікті).

Можна констатувати, що проти України була розпочата і зараз ведеться повноцінна війна – „гібридна” по формі та „асиметрична” за змістом, як „логічне” продовження „гібридної” політики Росії по відношенню до України, що була розпочата з отриманням нею незалежності і продовжувалась увесь останній час з метою повернення її до сфери впливу Росії. І в таких війнах регулярні збройні сили використовуються тільки на завершальних етапах – за умов правильно спланованої кампанії, що і знайшло своє підтвердження в Криму, але зовсім не підтвердилося на Донбасі. Якщо у „звичайній” війні індустріальної та доіндустріальної епох основним заходом досягнення мети є застосування збройних сил і контроль над територією, то у війні нового типу співвідношення невійськових, інформаційних заходів та власне військових становить 4:1 [48, с.3].

Причому інформаційний чинник в окремих випадках стає самостійним складником і виявляється не менш важливим, ніж військовий. Хоча багато науковців і дослідників вказують на „гібридний” характер цієї війни, концептуалізація в даному сенсі неоднозначна й неповна.

У найбільш загальному вигляді весь спектр протиборчих сил у війні або збройному конфлікті може бути умовно представлений у вигляді матриці сучасних та перспективних воєнних конфліктів [48,с. 4].

Весь спектр можливих варіантів військових конфліктів зводиться до чотирьох основних моделей: регулярні збройні сили держави А проти регулярних збройних сил супротивника – держави В. Це – класична модель військового конфлікту, добре вивчена військовою фахівцями і „найпростіша” в силу своєї традиційності. Такий тип конфліктів найбільш широко поданий у військовій історії, однак сьогодні його значимість, як свідчить реальність, значно зменшилася. Ми називаємо цей тип військового конфлікту „формальною” (традиційною) війною. Формальною війною вважається зіткнення збройних сил однієї держави зі збройними силами іншої. Таке зіткнення супроводжується формальним актом оголошення війни. Повною мірою – класичним типом військового конфлікту є такий конфлікт, в якому ворогуючі сторони для досягнення своїх політичних цілей застосовують регулярні збройні сили. У поняття „традиційного” або регулярного військового конфлікту вписуються всі війни в традиційному розумінні. Цей термін, будь-то війни Наполеонівської епохи, самі кровопролитні в історії людства Перша та Друга світові війни, війна в Кореї (1950-1953 рр.) або війна в Персидській затоці 1991 г.

Західна військова думка виробила в даний час типову модель „формальної” (традиційної) війни активного (агресивного) типу, яка вже неодноразово реалізовувалась на практичному рівні. У найбільш загальному вигляді вона включає в себе три періоди:

1. Підготовчий період, який може тривати від декількох годин до декількох місяців.

2. Активний період військового конфлікту, що включає в себе три етапи:

- етап скоординованого і масштабного застосування бомбардувальної, винищувально-бомбардувальної та штурмової авіації і крилатих ракет з метою максимального послаблення військового і економічного потенціалу, морального духу військ та населення противника;

- етап наземної операції вторгнення;

- етап проведення військових операцій зі знищення протистоячих угруповань військ противника, окупації ключових об'єктів на його території та встановленні контролю над його населенням.

3. Період постконфліктного врегулювання (проведення операцій по стабілізації). В рамках цієї моделі військового конфлікту військові дії матимуть швидкоплинний характер (години, дні, тижні), а період постконфліктного врегулювання може тривати роками.

Регулярні збройні сили держави А проти іррегулярних формувань супротивника - держави В. Це типова ситуація, коли збройні сили сучасної держави А воюють проти слабкої в усіх відношеннях країни В, а остання, не маючи відповідних сил і засобів (своїх регулярних збройних сил) вдається до асиметричного конфлікту – партизанської війни, повстанських дій. Відповідно цей тип конфлікту називається „каральною” (нетрадиційною) війною. Нетрадиційні війни - це зіткнення регулярних збройних сил країни з іррегулярними формуваннями, організаціями, угрупованнями, загонами; які не визнають норм і правил ведення воєнних дій. Тобто нетрадиційні війни є неформальними. Ними можна вважати також нові форми воєн, що виникли внаслідок поширення новітніх концепцій ведення бойових дій оперативного й стратегічного масштабів, а саме – мережеві та мережо- центричні війни.

Іррегулярні формування з боку держави А проти регулярних збройних сил противника – держава В. Це – діаметрально протилежна ситуація в порівнянні з попереднім типом. У даному випадку держава А перед обличчям широкомасштабної агресії противника В змушена орієнтуватися у своїй стратегії і тактиці на ведення асиметричного конфлікту, вести партизанську війну. Саме тому цей тип військового конфлікту називається „партизанською” війною.

Іррегулярні формування з боку держави А проти іррегулярних формувань супротивника – держави В. Цей тип конфлікту – найскладніший для розуміння в парадигмі класичної військової теорії його можна умовно назвати „бандитською війною”. Це крайня ситуація, в якій обидві сторони

відмовилися від застосування регулярних збройних сил (або просто не мають регулярні збройні сили) і ведуть боротьбу за досягнення своїх політичних цілей всіма доступними силами і засобами. Між цим типом військового конфлікту і розгулом бандитизму – тонка грань, так як обидві сторони, орієнтуючись на застосування іррегулярних формувань, свідомо знімають з себе всі моральні та етичні обмеження, ігнорують норми права, закону та міжнародні домовленості. Особливе місце в рамках «бандитської» війни займає такий конфлікт, в якому як мінімум з одного боку таємно або опосередковано бере участь держава – шляхом застосування сил спеціальних операцій, найнятих державою приватних військових компаній. Зовні створюється видимість того, що конфлікт по обидва боки носить іррегулярний характер, що дозволяє віднести його до четвертої категорії військового конфлікту.

Кожен з цих варіантів може мати місце в „чистому вигляді”, наприклад, в традиційній формі міждержавного військового конфлікту, коли з обох ворогуючих сторін будуть діяти угруповання військ (сил) регулярних збройних сил. Широке застосування іррегулярних збройних формувань в більшій мірі буде характеризувати внутрішньодержавні збройні конфлікти. Проте, як свідчить досвід подій останніх років в Північній Африці та на Близькому Сході, в майбутніх військових конфліктах всі ворогуючі сторони будуть робити все більш явну ставку на застосування іррегулярних збройних формувань різного типу і призначення. Саме тому з високою часткою впевненості можна прогнозувати, що найбільш верогідною формою реального військового конфлікту майбутнього буде складна комбінація з дій регулярних і іррегулярних сил ворогуючих сторін. Нові загрози, що виникли після закінчення холодної війни, призвели до виникнення феномену сірої зони, тобто до комбінації війни і воєнних дій з організованою злочинністю (наприклад, конфлікту Республіці Ічкерії).

У представленій вище матриці воєн XXI ст. ці конфлікти лежать в „прикордонній зоні” між чотирма типами воєнних конфліктів.

У західній військової теорії тип конфлікту, в якому з різних сторін беруть участь компоненти регулярних і нерегулярних сил, отримав назву „гібридної війни”.

Однак заходи, які використала Росія для здійснення агресії проти України, у всій їхній повноті так і не були до кінця концептуалізовані ні вітчизняними, ні західними науковцями. Сама генеза формування російської концепції „гібридної війни”, етапи її розгортання, складники, стан реалізації „гібридного” протистояння в Україні та можливі напрями протидії планам Російської Федерації у цій сфері мають бути додатково досліджені й опрацьовані.

В 1991 році М. ван Кревельд визначив характерний для сучасного „постпостмодерного” періоду тип війн як „нетринітарні”, „оскільки вони не вкладаються в троїсту схему: уряд – армія – населення”.

Крім суто класичних воєнних методів, Росія в рамках „гібридної війни” чи не вперше масштабно використовувала концепцію „війни трьох кварталів”. Суть даної концепції полягає в тому, що сучасний воїн повинен бути готовий в одному кварталі вести загальновійськовий бій, у другому – здійснювати поліцейські функції, в третьому – виконувати гуманітарні місії.

Мета Російської Федерації за допомогою успіхів у локальних конфліктах підтвердити не лише можливість вирішувати тактичні завдання, а й зробити заявку на глобальне лідерство на основі „особливої моделі” відносин із навколишнім світом. Москва шляхом визнання незалежності Південної Осетії й Абхазії, анексії та включення до свого складу Криму вирішила дати свою відповідь на „прецедент Косово”. Росія хоче в довгостроковій перспективі гарантувати свій вплив завдяки створенню „зони привілейованих інтересів” по периметру власних кордонів і домогтися визнання свого права на втручання у внутрішні справи суверенних держав і силові дії в цій зоні. Фактично така поведінка Російської Федерації - це виклик для ЄС і США, очікувальна стратегія яких чи позиція м’якої сили можуть бути неефективними в протиборстві з Росією. Відтак, існує

необхідність дієвіших кроків з боку Заходу, а також необхідність переглянути структурне та функціональне навантаження міжнародних організацій і міжнародноправові норми, покликані забезпечити ефективне функціонування системних міжнародних механізмів.

Про зміну парадигми війни в сенсі залучення до неї невоєнних структур говорить і Ф. ван Каппен: „Гібридна війна” є поєднанням класичного типу війни з використанням нерегулярних військових формувань. „Держава, що веде гібридну війну, реалізує договір з недержавними виконавцями – бойовиками, терористами, групами місцевого населення, організаціями, зв’язок з якими повністю заперечується. Ці виконавці можуть робити такі речі, які сама держава робити не може ... Всю брудну роботу можна перекласти на плечі недержавних формувань” [106].

Концепція „війни трьох кварталів”, яку реалізує Росія на території України, наочно демонструє справедливість наведених міркувань. Особливо це стало очевидним під час анексії Криму. Проте там вказана концепція була реалізована не в „просторовому”, а в „часовому”, до того ж „зворотному” її вимірі. Спочатку „зелені чоловічки” з’явилися в Криму як виконавці квазігуманітарної місії із забезпечення „прав російськомовного населення”. Однак поступово перейшли до виконання функцій квазіполіцейських щодо забезпечення потрібного Москві проведення „референдуму”. Незабаром вони вже виконували і квазівоєнні функції по силовому нав’язуванню виконання результатів „референдуму”.

В 1975 році британський вчений міжнародник Е.Мак зробив важливий висновок: у більшості сучасних йому конфліктів сильні країни не зазнали воєнної поразки, вони зазнали поразку в політичному сенсі – не зуміли нав’язати свою волю противнику. Політична перемога слабкої сторони полягала в тому, що їй - шляхом застосування асиметричних способів ведення військових дій (переважно партизанських) – вдавалося виснажити волю сильного ворога до продовження війни і досягнення поставлених цілей. Відповідно, і подвійне завдання України в нинішньому асиметричному

протистоянні – двомірна. У зовнішньому вимірі – не піддатися на нав'язування нам зовнішньої, безперечно деструктивної для нашої державності, політичної волі Кремля, однак при цьому - виснажити супротивника. А у вимірі внутрішньому – забезпечити домінування нашої політичної волі в проблемних регіонах, не допускаючи, щоб вони виснажили нас економічно і політично.

Проаналізувавши безліч причин воєнно-політичних конфліктів, можна визначити загальну закономірність. Кожна дійсна причина виникнення конфліктних ситуацій і насильницьких дій, впливає на стан безпеки системи прямо або опосередковано через механізм порушення однієї з трьох умов: - системної рівноваги; - рівноваги сил; - соціально-психологічної стійкості.

Наведені три умови рівноваги є необхідними й достатніми для забезпечення стабільності системи, так само як і порушення кожного з них є умовою виникнення конфлікту. З позиції цих умов можна провести оцінку стану конфліктної ситуації.

Отже, діагностика воєнно-політичних конфліктів має ряд особливостей, пов'язаних з тим, що, по-перше, воєнно-політичний конфлікт є складною динамічною функціонуючою системою, що розвивається, володіє безліччю параметрів; по-друге, воєнно-політичний конфлікт являє собою процеси, що розвиваються й функціонують в умовах внутрішньої й зовнішньої невизначеності високого ступеня.

Одним з найважливіших етапів конфліктів є процес їх оптимізації, під яким розуміється: процес вибору найкращого варіанта з можливих і приведення системи в найкращий (оптимальний) стан. Оптимізація воєнно-політичних конфліктів полягає в досягненні необхідного й індивідуально обумовленого для кожної конфліктної ситуації балансу в співвідношенні „розумно раціонального” і „розумно ірраціонального” у поведінці й діяльності учасників конкретних конфліктних процесів [178, с. 265].

Серед найбільш адекватних методів при оптимізації стратегії поведінки учасників конфлікту, в першу чергу, варто назвати ігрове моделювання.

Теорія ігрового моделювання пропонує наступні параметри оптимальності: вигідність ситуації, що характеризуються високою перевагою, яка гарантує більший вигравш; рівновага – незацікавленість сторін у зміні своїх стратегій на основі висновку про те, що зміна ситуації не принесе позитивних результатів; справедливість [162, с. 21]. Особливістю цього методу є те, що, на відміну від більшості інших методів, в яких аналіз альтернативних стратегій поведінки сторони, в інтересах якої проводиться дослідження, вибір оптимальних варіантів здійснюється без „прямого” врахування можливих дій інших сторін конфлікту.

Ігрове моделювання, теорія ігор зокрема, дозволяє в наочному виді оцінити вплив діяльності всіх учасників аналізованого процесу, проведеної ними в інтересах забезпечення своїх цілей, що значно підвищує адекватність і надійність одержуваних результатів. При цьому, в багатьох випадках аналізуються й оцінюються не тільки (і не стільки) альтернативні стратегії поведінки сторін, що беруть участь у конфлікті, але й, виникаючі в результаті застосування цих стратегій, ситуації, що дозволяє формувати варіанти можливих сценаріїв розвитку конфліктів, а також визначати найбільш імовірні сценарії.

До числа найбільш розроблених методів ігрового моделювання відносяться так звані методи теорії ігор двох осіб із протилежними інтересами. Дані методи широко застосовуються для діагнозу й прогнозу воєнних конфліктів [119, с. 165].

За допомогою теорії ігор, можна побудувати математичну модель поведінки гравців при певних обставинах, зокрема поведінки гравців у воєнно-політичному конфлікті.

Умовно можна виділити чотири математичні моделі військових дій:

- описові моделі;
- імітаційні моделі;
- оптимізаційні моделі;
- моделі прийняття рішень.

Так, описові моделі військових дій засновуються на методах теорії ймовірностей і статистичної теорії рішень, теорії надійності, теорії експертних оцінок [183, 36].

До описових моделей можна віднести і якісний аналіз відповідних динамічних систем, дослідження їх структурних стійкостей.

Імітаційні моделі військових дій ґрунтуються на апараті марківських ланцюгів, диференціальних рівнянь. Найбільш відомими і отримали широкий розвиток є так звані ланчестеровські моделі, що використовують апарат диференціальних рівнянь для опису динаміки чисельності сил учасників військових конфліктів (модель Ланчестера) [29, с.153].

Значне місце займають так звані військові ігри (ділові, імітаційні), що ґрунтуються на тих чи інших математичних моделях. На сьогоднішній день створюються та експлуатуються численні комп'ютерні системи (включаючи середовища імітаційного моделювання та спеціальні мови – наприклад, Battle Management Language) та імітаційні моделі з управління військовими діями – в авіації, на флоті.

Оптимізаційні моделі військових дій використовують апарат лінійного і динамічного програмування, теорії оптимального управління.

Моделі прийняття рішень можна умовно розділити на моделі індивідуального і колективного прийняття рішень. При цьому спочатку визначаються початкові умови побудови моделі. По-перше, дослідник виходить із того, що поведінка гравців раціональна, тобто вони прагнуть збільшити свій вигравш та мінімізувати програш. По-друге, можливості вибору обмежені й визначені. По-третє, вибір одного гравця, так чи інакше, залежить від вибору іншої сторони й, нарешті, вибір гравця обумовлений „ціною”, що йому доведеться заплатити у випадку певного результату.

Одним із перших, хто застосував теорію ігор у дослідженнях конфліктних процесів, став А. Рапопорт. Він описав стосовно конфліктної поведінки держав два види ігор: ігри двох акторів з нульовою сумою й ігри з

ненульовою сумою та складними мотиваціями декількох гравців [315, с. 60].

Реальні воєнно-політичні конфлікти – це „гра” з ненульовою сумою або змінною сумою на відміну від гри з нульовою сумою, де виграш одного одночасно еквівалентний програшу іншого.

А. Рапопорт, застосовуючи до кризових ситуацій теорію ігор з ненульовою сумою, описав приклад, відомий як „дилема ув’язнених” [258, с. 65].

„Дилема ув’язнених” допомагає характеризувати ситуації, де є наявності конфронтація й тенденція до співробітництва, тобто змішані мотиви поведінки, в умовах, коли гравці, що приймають рішення, не мають змоги координувати свої дії.

У концепції А. Рапопорта в боротьбі (Україна – РФ, „ЛНР/ДНР”) сторони відстоюють стратегічно важливі інтереси, які максимізують, послаблюючи протилежну сторону нераціональними і ворожими діями: змістом конфлікту є взаємна ворожнеча; опонент сприймається вороже; сторони конфлікту прагнуть знищити чи підпорядкувати свого опонента; за способом взаємодії є серія раціональних та нераціональних ворожих дій і протидій.

Ігри та дебати (між Росією та коаліцією держав, що ввели санкції). Ігри (Росія-США): змістом конфлікту є консенсус, щодо правил досягнення несумісних цілей або ухиляння від боротьби; кожна сторона прагне перемоги у грі; за способом взаємодії є стратегічно продумані дії на досягнення результату. Дебати (Росія-США): змістом конфлікту є розходження щодо фактів або цінностей; різні погляди на міжнародні відносини; способом взаємодії є полеміка.

Насамперед виникає потреба сформувати сценарії застосування сил. Серед різноманітних методів прогнозування для формування сценаріїв таких складних і неструктурованих процесів, як застосування сил оборони найдоцільніше застосовувати метод сценарного прогнозування [92].

Цей метод передбачає проведення об'єктивного аналізу об'єкта, суб'єктів і рушійних сил (інтересів, цілей суб'єктів у „гібридній війні”, якщо суб'єкти є соціальними групами), а також визначення найімовірніших шляхів досягнення суб'єктами цілей.

Основним об'єктом впливу в гібридній війні є не противник, а населення, яке „визволяється”.

Завдання і метод такої війни є спонукання громадян до зради власної держави та підтримки агресора.

З урахуванням вище зазначених основних ознак, можна стверджувати, що „гібридна війна” характеризується такими складовими:

- суб'єктами конфлікту виступають держави, яка має суверенітет над спірною територією є Україна та сукупність незаконно створених збройних формувань, найманців, кримінальних елементів, диверсійно-розвідувальних сил за всебічної (військової, фінансової, інформаційної) підтримки державою, котра має приховані претензії (далі – „Росія”);
- здебільшого об'єктом конфлікту є території, на які Росія має приховані претензії, що не можуть бути висловлені відкрито, зважаючи на існуючу систему міжнародного права.

В цьому випадку основна мета суб'єктів конфлікту буде полягати в наступному:

- з боку України є гарантування безпеки всіх без винятку громадян, збереження територіальної цілісності й конституційного ладу на всій території держави, повернення політичної дискусії, зокрема і про статус зазначених територій, у правове поле;
- з боку Росії є виведення з-під суверенітету України певної території або її подальше перетворення на зону жевріючих конфліктів для недопущення її сталого розвитку. Таким чином, можна стверджувати, що на політичному рівні основними етапами „гібридної війни” можуть бути:

- формування незаконно створених організованих збройних формувань і здійснення ними різних видів акцій збройного насильства (у тому числі блокування військових об'єктів, захоплення органів державної влади, банків тощо), що можливо за умови значного зростання обсягів прихованої матеріальної та консультативної підтримки з боку Росії;
- формування в Україні або в окремих її регіонах опозиційного уряду, який намагається легітимізуватися на міжнародній арені;
- забезпечення політичної підтримки опозиційного уряду з боку інших держав і подальша легітимізація матеріальної та консультативної підтримки опозиційного уряду;
- загострення збройного протистояння із силами центрального уряду, можлива пряма військова допомога повстанцям „Російською Федерацією”;
- зміна керівництва України або легітимізація уряду „маріонеткової республіки” в окремому її регіоні;
- переформатування національного законодавства або прийняття нового в інтересах Росії;
- надання Росією значної матеріальної допомоги на відновлення цілковито або частково зруйнованої економіки для поглиблення залежності нового квазідержавного утворення.

Використаємо „дилему ув'язнених” для аналізу поведінки воєнного конфлікту між Україною і Російською Федерацією. Кожна з них повинна зробити простий вибір: продовжувати або не продовжувати ескалацію конфлікту. Якщо одна сторона проводить ескалацію, а інша ні, то перша сторона здобуває перемогу. Якщо обидві сторони проводять ескалацію, то вони зазнають збитків у порівнянні з політикою до ескалації. Ця гра являє собою гру типу „дилема ув'язненого”, як видно з наведеної нижче матриці. [37, с.68].

Альтернативи гравця 1 (країна Україна)	Альтернативи гравця 2 (країна Росія)		
	N	(3;3) деескалація	(1;4) перемагає 2
	E	(4;1) перемагає 1	(2;2) ескалація

E – означає ескалацію, N – деескалацію.

Тобто, основна проблема в тому, що ми не визначили стан наших відносин із Росією, що можна охарактеризувати як позицію „ні миру, ні війни”. Відтак, це позбавляє нас можливості діяти за правилами війни і спиратися на міжнародні конвенції, які регулюють такі відносини

Застосування моделювання для діагнозу сучасних воєнно-політичних конфліктів пов’язано з обробкою великого обсягу інформації й складними розрахунками, які можуть бути зроблені тільки за допомогою спеціальної обчислювальної техніки. Тому вже в 60-і роки ХХ століття були розпочаті перші спроби створення комплексних інформаційно-аналітичних систем для діагнозу й прогнозу політичних конфліктів.

Інформаційно-аналітичні системи дозволяють постійно оновлювати інформацію про досліджуваний об’єкт. Важливо те, що нагромадження даних відбувається не хаотично, а відповідно до розробленої структури (у нашому випадку у відповідності зі структурою воєнно-політичного конфлікту). За допомогою цих систем можна будувати моделі воєнно-політичних конфліктів на основі реальних даних, одержувати оцінки конкретних елементів конфліктної ситуації, прогнозувати розвиток конфліктного процесу, подавати отримані результати в наочному (графічному, табличному) вигляді, зручному для подальшої інтерпретації або у вигляді остаточного документа.

ІАС автоматизують аналітичну діяльність, дозволяють побудувати всі можливі сценарії розвитку ситуації, допомагають розробити відповідні стратегії поведінки, оцінити їхні ймовірні наслідки й знайти найбільш

оптимальну стратегію. Розглянуті системи істотно полегшують аналіз проблеми, роблять його більше об'єктивним, тим самим, знижуючи ризик помилок й можливих втрат. Таким чином, ІАС є невід'ємною частиною механізму прийняття рішень, які спрямовані на те, щоб процес врегулювання воєнно-політичних конфліктів більше ефективним.

Однією з перших спроб моделювання політичних конфліктів з використанням ЕОМ можна вважати систему CRISISCOM (Crisis Computer), яка імітує процес переробки інформації особами, що приймають рішення в кризовий період [29, с. 185].

Цікавим прикладом є інформаційно-пошукова система з локальних конфліктів CASCON (Computer-Aided System on Conflict), яка розроблена в Масачусетському технічному інституті під керівництвом професора Л. Блумфілда в 1969 році. Система CASCON складається з двох основних елементів: інформаційного банку й комплексу обслуговуючих програм [12, с. 76].

Спроби створення інформаційно-аналітичної системи були зроблені в рамках прогнозуючої системи WEIS (World Event/Interactions Survey). Система була розроблена Південнокаліфорнійським університетом під керівництвом Чарльза Маклеланда в 1971 р. Методологічною основою проекту WEIS послужив біхевіористський підхід [167, с. 20-27].

В останні роки також спостерігається перехід від моделювання міжнародних конфліктів і військово-політичних аспектів до аналізу невійськових аспектів міжнародної безпеки, в тому числі рівня розвитку науки і технологій, змін соціально-економічного становища різних країн світу, споживчих трендів та цінностей.

Окремим напрямком в комп'ютерному моделюванні міжнародних відносин є системи підтримки переговорів (Negotiation Support Systems). [265] важливий внесок в розвиток даного напрямку вніс Міжнародний інститут прикладного системного аналізу (International Institute for Applied System Analysis) в Лаксенбург, Австрія. Моделі, які використовуються в

міжнародних переговорах, можна розділити на кілька підвидів, - для «внутрішнього використання» (для вироблення об'єктивної позиції тієї чи іншої країни на міжнародних переговорах), або „для зовнішнього користування”, для вироблення узгодженої міжнародної позиції до оцінки складної глобальної проблеми. Наприклад, для делімітації морських кордонів Росії і Норвегії використана морська інформаційна система „Caris Lots Article 76”, розроблена відповідно до ст. 76 „Визначення морського шельфу” Конвенції ООН з морського права 1982 г. [48].

Отже, у даному розділі, здійснивши структурно-функціональний аналіз, автор уточнив, доповнив та систематизував основні статичні й динамічні елементи й параметри, за якими здійснюється діагноз сучасних воєнно-політичних конфліктів, а також висунув гіпотезу, що системне моделювання є одним з ефективних методів діагнозу воєнно-політичних конфліктів з метою прогнозування й застосування оптимальних способів їх врегулювання та спробував обґрунтувати її на конкретних історичних прикладах.

В якості основних структурних елементів й параметрів сучасних воєнно-політичних конфліктів розглядаються учасники конфлікту, форма й рівень залученості їх в конфлікт, їх інтереси, ресурси, цілі, причини, об'єкт, предмет, масштаб конфлікту, конфліктні установки, конфліктна поведінка, етапи й фази конфлікту, потенціал конфлікту, середовище, інформаційне спостереження за розвитком воєнно-політичного конфлікту. Для кожного з параметрів пропонується набір характеристик, по яких можна оцінити вплив змін параметрів на хід конфлікту.

Зроблено важливий, із практичної точки зору, висновок про те, що як оперативний показник спостереження за зміною стану конфлікту доцільніше всього брати потенціал конфліктної ситуації, під яким розуміється рівень загострення протиріч між учасниками конфлікту, обумовлений їхньою цілеспрямованістю, рішучістю, залученими засобами, ресурсами й можливостями їхнього поповнення. Якісною характеристикою потенціалу є

напруженість відносин між учасниками конфлікту. Потенціал конфлікту володіє майже безінерційним реагуванням на будь-які дії конфліктуючих сторін, широким спектром інформаційних потоків, можливістю безпосереднього виміру та високою вірогідністю.

В подальшому, досліджуючи воєнно-політичний конфлікт як процес, виокремлено три його глобальних етапи: передконфліктний стан; етап воєнної боротьби; постконфліктне врегулювання. Аналіз основних етапів розвитку конфлікту довів те, що жоден конфлікт не починається й не закінчується етапом воєнної боротьби й зовсім необов'язково, щоб кожен політичний конфлікт проходив через цей етап, притаманний виключно збройним конфліктам.

Проаналізувавши наукові розробки в проблематиці аналізу нелінійної війни, слід відмітити відсутність належної уваги наукової спільноти до цього важливого напрямку дослідження. Наявні дослідження носять здебільшого науково-публіцистичний та поверхневий просвітницький характер без глибокого аналізу цього феномену та його складників.

Конфлікт на сході України підтвердив тезу про зміну парадигми сучасної війни. Навіть за умови припинення активних бойових дій Росія продовжить використання методів нелінійної війни проти України, поки матиме для цього політичні та економічні ресурси.

Звідси можна стверджувати, що є можливості для превентивних дій з запобігання конфліктам і є нагальна потреба в необхідності постконфліктного будівництва миру.

Таким чином, метод моделювання дозволяє вибудувати цілісну картину конфлікту, з одного боку, виокремлюючи воєнно-політичний конфлікт із контексту політичних відносин, а, з іншого, – даючи можливість врахувати об'єктивні історичні умови еволюції конфлікту, встановити причинно-наслідкові зв'язки між структурними елементами конфлікту, ступінь впливу зміни структурних характеристик на коливання потенціалу конфлікту й імовірність переходу конфлікту з однієї стадії в іншу.

У результаті проведеного дослідження можна сформулювати висновок про те, що для одержання найбільш точних результатів діагноз сучасних воєнно-політичних конфліктів необхідно здійснювати на двох рівнях: використовуючи інтуїтивні методи або експертні оцінки, а також застосовуючи об'єктивні методи дослідження з використанням методів математичного аналізу.

Однак слід зазначити, що побудова формальних моделей і застосування методів математичного аналізу сполучено з рядом труднощів. Один із самих більших недоліків, що обмежують можливості застосування математичних моделей, пов'язаний саме з обмеженістю врахування в рамках подібних моделей впливу людського чинника. Доводиться навмисно спрощувати реальну ситуацію з тим, щоб математичне завдання мало рішення. Неможливо врахувати або кількісно виразити деякі якісні характеристики, що впливають на характер розвитку конфлікту.

У той же час, результати дослідження показують, що застосування моделювання, незважаючи на деякі труднощі, дає ряд переваг у порівнянні з логіко-інтуїтивним аналізом і повинно бути досить корисним допоміжним інструментом у роботі експертів. По-перше, це дає можливість кількісно оцінити деякі параметри конфлікту, причому інтерес представляють не абсолютні значення величин, а їхні співвідношення чи рівень досягнутих показників. По-друге, є засоби для оцінки ймовірності настання тієї або іншої стадії конфлікту, зокрема досягнення кризового стану. По-третє, виявляються всі можливі стратегії поведінки конфліктуючих сторін, частина з яких може бути упущена через їхню неочевидність при інтуїтивному підході й відшукується найбільш оптимальні способи врегулювання конфлікту. Нарешті, по-четверте, формальні моделі піддаються обробці за допомогою інформаційно-аналітичних систем, зокрема CRISISCOM (Crisis Computer), CASCON (Computer-Aided System on Conflict), WEIS (World Event/Interactions Survey), які дозволяють постійно оновлювати інформацію про досліджуваний об'єкт не хаотично, а відповідно до розробленої

структури, у нашому випадку у відповідності зі структурою воєнно-політичного конфлікту, одержувати оцінки конкретних елементів конфліктної ситуації, прогнозувати розвиток конфліктного процесу, представляти отримані результати в наочному (графічному, табличному) вигляді, зручному для подальшої інтерпретації або у вигляді остаточного документа.

Тому, підсумовуючи даний розділ, підкреслимо, що запропоновані принципи діагнозу й прогнозу воєнно-політичних конфліктів сучасності, незважаючи на ряд труднощів і недоліків, істотно полегшують і оптимізують процес врегулювання сучасних воєнно-політичних конфліктів, що дозволяє знизити рівень залученості ресурсів і вибрати найбільш ефективні способи їх врегулювання, що, в остаточному підсумку, знижує кількість втрат, у тому числі й людських.

РОЗДІЛ 3

СПОСОБИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СУЧАСНИХ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Більшість воєнних конфліктів у світі є відчутними для України, зокрема, це пов'язано із активізацією міграції населення з районів конфлікту через Україну, а також проблеми, пов'язані із евакуацією українських громадян із зони конфлікту. Україна бере активну участь у міжнародних миротворчих операціях і тому вивчення особливостей сучасних воєнно-політичних конфліктів, ролі і місця міжнародних організацій та окремих держав у їх врегулюванні є важливим питанням.

Мова йде про воєнні конфлікти, які відбувалися у період між 1991 та 2001 роками на території колишньої республіки Югославії, військовий конфлікт в Південній Осетії, Абхазії, Палестино-Ізраїльський конфлікт в Азії, конфлікт в Північній Ірландії, Іспанії, а також конфлікт на Сході України та інші, що в різних вимірах призвели до трагічних наслідків. Ось чому необхідно, щоб вся світова спільнота та кожна країна не залишалися байдужими до будь-яких протистоянь (особливо військових), навіть, якщо ті, на перший погляд, їх не стосуються.

Воєнно-політичний конфлікт на Сході України за активною участю Росії та санкції проти неї не лише ускладнюють, а й ставлять під сумнів подальші інтеграційні процеси на теренах пострадянських держав. Зокрема, трансформацію Митного Союзу в Євразійський економічний союз. Посилюються дезінтеграційні процеси у СНД – учасники цього формату знаходяться у стані війни (Вірменія-Азербайджан, Україна-Росія). Білорусь, Казахстан, Узбекистан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан – всі мають різні політичні та економічні цілі. По-суті СНД відіграв свою роль і „помер”. Проекти „єдиного економічного простору” (СЄП) та Митного Союзу, були зняті з порядку денного. На їх місці виник більш амбітний формат — Євразійського союзу, проте складності при його формуванні, суперечності та

приховані конфлікти інтересів між учасниками ставлять під сумнів його успішний розвиток у майбутньому.

Відомо з історії, що людство зіткнулося з конфліктами ще з моменту свого виникнення: війни та суперечки супроводжували його протягом всього історичного розвитку суспільства. І лише у XX столітті у Статуті ООН з'явилася стаття 33 „Мирне розв'язання спорів”, якою, у частині першій, передбачається: „Сторони, що беруть участь у будь-якому конфлікті, продовження якого могло б загрожувати підтримці міжнародного миру й безпеки, повинні насамперед намагатися вирішити конфлікт шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звертання до регіональних органів або угод чи інших мирних засобів на власний вибір” [217, с.194].

Діагноз та прогноз сучасних воєнно-політичних конфліктів є необхідними допоміжними заходами для успішного врегулювання даних конфліктів.

В конфліктології існує дві узагальнені концепції завершення конфлікту: врегулювання і вирішення. Сучасні дослідники по-різному ставляться до понять „вирішення конфлікту” і „врегулювання конфлікту”, більшість, із них, навіть, ототожнюють ці поняття, але деякі, цілком доцільно, проводять чіткі розмежування між ними.

Р. Дарендорф вважає, що застосування терміну „врегулювання” до конфлікту набагато точніше, ніж терміну „вирішення”. Поняття „вирішення конфлікту” „відбиває соціологічно помилкову ідеологію, згідно якої повне усунення конфлікту можливе” [61, с. 142-147]. Він справедливо стверджує, що соціальні конфлікти, які систематично виростають із соціальної структури протиріччя, принципово не можна „вирішити” в сенсі остаточного усунення.

Розрізняючи поняття „вирішення конфлікту” (як усунення джерел протиріч, що лежать у його основі) і „врегулювання конфлікту”, у даній роботі буде використовуватися саме другий термін. Врегулювання конфлікту

пов'язане зі зміною ситуації, що приводить сторони до необхідності припинити конфліктні дії, однак прагнення досягти первинних цілей у них може зберігатися.

Врегулювання конфлікту з точки зору управління є процесом цілеспрямованого впливу на ворогуючі сторони з метою досягнення продуктивного погодженого результату. Такий керуючий вплив може виявлятися як в погрозі, так і в стимулюванні, заохоченні. На основі цього різновиду мотивацій поведінки, а також виходячи з природи військових і політичних (цивільних) засобів можна виділити два види врегулювання конфлікту, перший з яких побудований на погрозі, а другий – на заохоченні.

Перший вид так званих „силових методів” досить глибоко розроблений західними конфліктологами і політологами. Ці методи покладені в основу застосування військової сили. Серед них – методи врегулювання конфлікту шляхом погрози силою і шляхом створення балансу сил. Ці методи застосовуються також у сфері дії політико-правових засобів. Їх різновидом є методи дипломатичного тиску, політичної ізоляції, судовий розгляд.

Технологія застосування силових методів під час врегулювання конфлікту така: нав'язування компромісного рішення – наслідки для супротивника у випадку прийняття ним даного рішення – погроза у випадку його відмови – покарання – нав'язування нового рішення і т.д.

Загальновідома теза Р. Дарендорфа, „хто вміє впоратися з конфліктами шляхом їх визнання і регуляції, той бере під свій контроль ритм історії” Він вказує на надзвичайно важливу історичну роль врегулювання. При цьому врегулювання можна розглядати як одну з технологій управління конфліктами. Зауважимо, що на відміну від інших технологій управління конфліктом, мета врегулювання полягає в мінімізації збитку та негативних наслідків для кожної з протидіючих сторін.

З погляду теорії управління, врегулювання політичного конфлікту – процес цілеспрямованого впливу на протидіючі сторони з метою досягнення продуктивно-узгодженого результату. Можливість врегулювання конфліктів

пов'язана з реалізацією теорії „соціальних кіл, що взаємоперетинаються”. Відповідно до даної теорії, соціальні групи, окрім притаманних їм несумісних інтересів, мають спільні інтереси, завдяки яким вони можуть виступати як однодумці й союзники в процесі взаємодії. Межі інтересів можуть бути розмитими й рухливими, що забезпечує можливість установа згоди, знаходження взаємоприйнятної рішення [143].

Таким чином, для успішного врегулювання конфлікту необхідно розділити об'єктивну сторону конфлікту (реальну проблемну ситуацію) і суб'єктивну (сприйняття реальної ситуації конфлікуючими сторонами). Лише після цього можна використати конкретні процедури, які дозволяють досягти консенсусу, або хоча б забезпечити стабільність ситуації, можливість діалогу.

Фахівцями-конфліктологами розроблений ряд прийомів мирного врегулювання конфлікту, в тому числі з'ясовані необхідні для цього фактори [66, с. 136-138] . В узагальненому вигляді дослідниками виокремлюються наступні види факторів успішного врегулювання конфліктів. Інституціональний: існування в суспільстві механізмів для проведення консультацій, переговорів і пошуку взаємоприйнятних рішень, в тому числі й механізмів у рамках законодавчої, судової й виконавчої влади. Консенсусний: наявність згоди між конфлікуючими сторонами з приводу того, що таке „взаємоприйнятне рішення”. З цього приводу приведемо зауваження В. Ядова: „конфлікти більш-менш регульовані, коли в їхніх учасників є загальна система цінностей” [108, с. 14]. При цьому й пошуки взаємоприйнятної рішення стають більше реалістичними.

Фактор кумулятивності: чим менша кількість суб'єктів та проблем, що визначають конфлікт, тим вища ймовірність його мирного врегулювання. Досягненню врегулювання також повинні сприяти наступні (принципи) умови:

- коли протиборчі сторони переконані, що збитки, понесені у ході конфлікту, видаються набагато більшими, ніж передбачувані здобутки;

- коли повна реалізація мети представляється кожній стороні недосяжною в ході конфлікту;
- коли для остаточної реалізації мети немає достатніх ресурсів;
- коли кожна сторона переконана, що не зможе досягти цілковитої перемоги у конфлікті;
- коли обидві сторони досить організовані і легітимні;
- коли обидві сторони дотримуються загальних правил і враховують аргументи один одного [140, с. 307].

Створення таких умов є серйозною науковою проблемою. Її вирішення можливе при наявності ефективних засобів врегулювання воєнно-політичних конфліктів, а також способів їх використання. Тому головним завданням дослідження є проблема знаходження найбільш оптимальних способів врегулювання воєнно-політичних конфліктів.

Способи врегулювання воєнно-політичних конфліктів повинні містити чіткі задачі та засоби за допомогою яких передбачається досягти врегулювання, а також план найбільш важливих заходів, пов'язаних з цим. Проблема знаходження ефективних методів врегулювання конфліктів здавна привертала і зараз привертає до себе увагу світової наукової думки через її величезного значення для людства.

Загальновідомо, що ще в міфах, висловлюваннях істориків, концепціях філософів минулих століть, епох містяться досить ґрунтовні розробки з причин різних конфліктів та шляхи їх подолання. За часів первісно-общинного ладу головним способом врегулювання конфліктів вважалося застосування „священної” влади старійшин, вождів племен. У стародавніх греків, як показують життєписи Фукідіда, якщо одна з держав вступає в суперечку з іншою державою, то нехай конфлікт буде переданий на розгляд державі, яку обидві сторони визнають посередницею. Дана теза підтверджує історія античності, адже багато народів за межами Римської імперії, щоб уникнути війни, на роль такого третейського судді у своїх конфліктах вибирали Марка Антонія.

Звернемося до соціально-політичних мислителів, що розглядають проблему конфлікту і вживають перші кроки до осмислення даного феномена з метою їх мінімізації негативного впливу. Цицерон написав, що „існують два способи вирішення спорів: один - шляхом переговорів, другий - шляхом застосування сили; оскільки перший спосіб притаманний людям, а другий тваринам, то слід вдаватися до другого лише в тому випадку, коли не можна скористатися першим”[203, с. 236]. Гуго Гроцій у своїй роботі „Про право війни і миру”, де одним із способів запобігання воєн запропонував „шлях третейського суду”, підкреслюючи, що їм, як правило, нехтують потужні правителі, однак це гідний шлях, на якому наполягають прихильники справедливості і миру . До того ж Г. Гроцій обгрунтував висновок про те, що воєн можна уникнути шляхом „конференції”, тобто шляхом переговорів [55, с.539, 546]. Звертав увагу на конкретні способи врегулювання конфліктів, відзначаючи, що на „кожен випадок хвороби” існують відповідні ліки, відомий англійський філософ Френсіс Бекон. Важливим способом врегулювання соціально політичних конфліктів він вважав мистецтво політичного маневрування. „Воістину мудрий той уряд, – пише Ф. Бекон, – який, задовольняючи потреби людей, вміло заколисує їх надіями і веде справи таким чином, щоб будь-яке зло було пом’якшено надією” [22, с. 382]. А роль і значення політики полягає в „розколі всіх ворогуючих державних об’єднань і партій за допомогою зіткнення їх між собою і створення між ними недовіри” [22, с.385]. Самостійним, як стверджував Ф. Бекон, способом подолання конфліктів є турбота влади про те, щоб у незадоволених не виявилось належного ватажка, який би міг їх об’єднати, і при цьому була в наявності, напоготові особистість, а краще група осіб, які в свою чергу володіли б здібностями до придушення народних бунтів або повстань. Причому ці люди повинні бути авторитетними і надійними, а не прихильниками розколів або шукачами дешевої популярності, бути в гарних стосунках з важливими державними особами, інакше ліки можуть стати гірше самої хвороби [22, с. 386].

Використання примусових заходів невоєнного характеру як способу тиску однієї держави на іншу з метою змусити уряд останньої піти на поступки та внести корективи щодо зовнішньої політики відоме ще з давніх часів, коли в 432 р. до н. е. афінський стратег Перікл наклав заборону на торгівлю із Мегарою, що стало одним із приводів до початку Пелопоннеської війни [220, с.225-290]. Відтоді такі обмеження застосовувались різними країнами для досягнення тих чи інших зовнішньополітичних цілей. У ХХ ст. використання міжнародних санкцій увійшло до арсеналу дипломатії провідних держав світу. Роль санкцій, насамперед економічних і фінансових, як чинника зовнішньополітичного впливу зростає і протягом ХХІ ст. у зв'язку із процесами глобалізації, що посилює взаємозалежність акторів на світовій арені, видозмінює параметри національної могутності держави, ускладнює архітектуру міжнародного співробітництва.

Сучасні засоби врегулювання політичних конфліктів деякі дослідники ділять на дві основні групи: політичні та військові. У міжнародній практиці їх прийнято називати цивільним і військовим елементом [138, с.172].

Поняття „політичні засоби” як рівноцінний заміник поняттю „цивільний елемент”, недоречно вживати в науковій літературі щоб не виникло термінологічної плутанини, адже в політології воєнні засоби розглядаються як особлива група політичних засобів зовнішньої політики [140, с. 283-285].

При тому, що політичні засоби охоплюють, насамперед, сферу дипломатичних відносин і використовуються у формі переговорів, зустрічей, участі в міжнародних організаціях, тривалий час найважливішими політичними засобами, за допомогою яких держави реалізовували свої головні політичні інтереси, були публічні демонстрації нових видів зброї, концентрація збройних сил у прикордонних районах, провокації на кордонах, миротворчі операції під егідою ООН і таке інше. [73, с. 182-191].

Тільки під впливом згубних наслідків Другої Світової війни та з появою ядерної зброї у середовищі політиків провідних країн світу

утвердилася думка про неприпустимість використання воєнної сили як засобу врегулювання міжнародних конфліктів, що знайшло своє відображення в Статуті ООН. Разом з тим сьогодні ми спостерігаємо унікальну ситуацію, коли воєнний елемент, активно опановує роль одного з головних важелів підтримки і зміцнення миру.

Воєнний елемент являє собою сукупність засобів і форм примусу конфліктуючих сторін до збереження чи встановлення миру між ними з використанням спеціальних формувань, оснащених засобами воєнної боротьби. Природа сили цивільного елемента в підтримці миру може мати дипломатичне, ідеологічне, економічне, гуманітарне, науково-технічне, міжнародно-правове вираження, тоді як природа сили воєнного елемента полягає в ефективності насильницького впливу на конфліктуючі сторони. Ефект примусу конфліктуючих сторін до миру за допомогою воєнного елемента досягається нанесенням чи погрозою нанесення матеріальної шкоди, обмежуючи тим самим їхні матеріальні можливості для ведення воєнної боротьби. Завдяки цьому, воєнний елемент здатний чинити найбільш відчутний вплив на конфліктуючі сторони. Проте величезний недолік воєнного елемента в підтримці миру полягає в тому, що його використання пов'язане з великими матеріальними витратами, людськими втратами, а також не збігається з ідеалами гуманізму і тому постійно потребує виправдання своєї миротворчої місії, „освячення” її вищими найбільш авторитетними міжнародними організаціями. Переваги і недоліки воєнного елемента породжують два протилежних погляди на його роль в підтримці миру.

Прихильники так званого „традиційного” підходу вважають, що тільки воєнний елемент є найкращим гарантом встановлення і збереження миру, найбільш радикальним засобом врегулювання збройних конфліктів [238, с. 36-38]. А от прихильники іншої точки зору, навпаки, вважають неприпустимим використання воєнного елемента у вирішенні міжнародних суперечок і конфліктів. На їхню думку, усі без винятку питання, пов'язані з

встановленням миру, повинні, вирішуватися тільки за допомогою цивільного елемента [252, с. 285].

Прикладом прояву таких протилежних точок зору можуть бути позиції, що займали США та Росія щодо проблеми врегулювання воєнно-політичного конфлікту в Боснії. США наполягали на проведенні там воєнної операції, у той час як Росія не припускала воєнного втручання. Мабуть, істина знаходиться на „золотій середині” між цими полярними точками зору. Для того щоб наблизитися до неї, необхідно дати більш змістовну характеристику силовим і несиловим способам використання засобів врегулювання воєнно-політичного конфлікту.

Процес врегулювання, передбачає ретельний аналіз учасників конфлікту, їх прагнення і особливості. У кінцевому рахунку, від учасників залежить подальший розвиток подій; чи продовжиться конфлікт або сторони прийдуть до мирної згоди. Протягом розвитку конфлікту його учасники, як прямі, так і непрямі, можуть мінятися. У ряді випадків непрямі учасники виявляються настільки задіяними у конфлікті, що стають його прямими учасниками. Можуть з'являтися нові сторони, в тому числі і з тих, хто намагався врегулювати конфлікт. І в цьому одна з істотних небезпек підключення до конфлікту. Вірогідні випадки виходу з конфлікту того чи іншого учасника, хоча сам конфлікт триває.

Виявлення учасників конфлікту не зводиться лише до питання про те, з ким вести переговори з врегулювання конфлікту. Воно має і більш глибокі підстави, а саме, чий інтереси і потреби необхідно враховувати при врегулюванні конфлікту [94, с.315].

Так, на думку відомого дослідника, що займається вивченням питань вирішення конфліктів, Дж. Бертон, невдача у врегулюванні конфлікту на Кіпрі на основі резолюції Ради Безпеки від березня 1964 пов'язана з тим, що вона не враховувала інтереси всіх сторін конфлікту, а до них крім грецької і турецької общин ставилися також Англія, НАТО і наддержави – СРСР і США. При визначенні суті конфлікту не звернули уваги на ту обставину, що

з XIX ст. Кіпр, де проживали греки і турки, знаходився під англійським пануванням. Наприкінці 50-х рр. XX ст. в рамках НАТО було вироблено рішення, згідно якому Кіпру надавалась незалежність; Греція відмовлялася від домагань на острів, а Туреччина - від вимог його розділу. На початку 60-х років почалися збройні зіткнення між греками і турками на острові. Кіпрський уряд звернулося до Ради Безпеки ООН, на основі резолюції якої на Кіпр були введені збройні сили цієї організації. Проте в подальші роки ситуація на острові неодноразово загострювалася [108, с.119].

Наступне поняття, яке часто зустрічається при врегулюванні конфліктів – предмет конфлікту, тобто те, з приводу чого виникає конфлікт між сторонами. Це може бути територія, право на використання ресурсів (наприклад, морських) і негативне ставлення до режиму, наявність або відсутність будь-яких прав або привілеїв, націоналізм, імперські амбіції, економічні проблеми, до яких відносяться, наприклад, проблеми рибальства, комерційного судноплавства, податків, і тарифів, і т.п.

У міру розвитку конфлікту можуть мінятися не тільки його учасники, а й предмет спору. З цього випливає, що конфлікт ніколи не буває статичним. Він постійно розвивається фактично за всіма параметрами. Сам факт розвитку, зміни конфлікту відкриває можливості для його врегулювання. Саме в силу появи нових аспектів у відносинах між сторонами-учасниками конфлікту вони можуть прийти до згоди, яке ще вчора здавалося неможливим. Таким чином, якщо конфлікт не врегулюється в даний конкретний момент, то це не означає, що він взагалі не підлягає врегулюванню. Суть врегулювання якраз і полягає в тому, щоб змінити ситуацію і зробити можливим знаходження мирного взаємоприйняттого рішення [10, с.164].

Звертаючись до історії проблеми, слід мати на увазі, що з давніх часів для врегулювання конфліктів, у тому числі і збройних, залучалася третя сторона для пошуку мирного їх вирішення. У давні часи третьою стороною часто виступали авторитетні в суспільстві діячі. Так, у середньовічній Європі

третьою стороною при врегулюванні конфліктів був Папа Римський, але він виконував, швидше, функції арбітра, а не посередника.

Починаючи з 1648 року, участь держав у врегулюванні конфліктів стала досить значною. В сучасному світі поряд з окремими державами третьою стороною виступають групи держав, що об'єдналися для врегулювання конкретного конфлікту, міжнародні та регіональні організації, церква, неурядові організації тощо.

Поняття „третя сторона” є широким бо воно охоплює такі поняття, як „посередник”, „спостерігач за ходом переговорного процесу”, „арбітр”.

Нині як третя сторона при врегулюванні конфліктів часто бувають неурядові організації („народна дипломатія”). Під третьою стороною розуміють також особу, що не має статусу посередника чи спостерігача, однак опікується питаннями врегулювання конфліктних відносин між іншими сторонами. Важливо, що третя сторона втручається у конфлікт саме з метою мирного врегулювання, а не для надання допомоги одному з учасників, коли, залежно від характеру втручання, третя сторона стає прямим чи непрямим учасником конфлікту.

Сам термін „кризовий регулювання” узвичаївся після Карибської кризи 1962 року і активно використовувався колишнім міністром оборони США Р. Макнамара. Під „кризовим врегулюванням” часто мають на увазі дії двох сторін, що намагаються реалізувати несумісні цілі: отримати перевагу над супротивником і одночасно запобігти глобальне зіткнення з ним. Іншими словами, мова йде не стільки про врегулювання, скільки про реалізацію власних цілей при наявності обмеження - глобального зіткнення. У зв'язку з цим австралійський дослідник Дж. Річардсон висунув ідею про перевагу використання іншого терміну - „кризова дипломатія”, під якою він розуміє діяльність, спрямовану на зниження напруженості [16, с.62].

Оскільки врегулювання воєнно-політичного конфлікту з погляду теорії управління являє собою процес цілеспрямованого впливу на протиборчі сторони з метою досягнення продуктивно погодженого результату, то такий

керуючий вплив може виражатися як у погрозі, так і в стимулюванні, заохоченні. Головне у врегулюванні воєнно-політичного конфлікту – досягти оптимального поєднання у використанні воєнного і цивільного елементу. Звідси, важливо правильно вибрати способи врегулювання конфлікту. У даному контексті під способом врегулювання воєнно-політичних конфліктів розуміється спосіб використання воєнного і цивільного елементу. Дані способи ефективні лише тоді, коли вони дозволяють найбільшою мірою реалізувати достоїнства як воєнного так і цивільного елементу, чи коли недоліки одного елементу перекриваються достоїнствами іншого.

Виходячи з природи воєнного і цивільного елементу можна виділити два види способів врегулювання воєнно-політичного конфлікту, перший з яких ґрунтується на погрозі (силові), а другий – на заохоченні (несилові). Серед найбільш важливих несилових способів необхідно виділити такі, як переговори, посередництво, діяльність міжнародних наднаціональних організацій.

Наприкінці 50-х років ХХ століття переговори розглядалися як складова частина конфлікту. Даний підхід був представлений відомим американським спеціалістом у галузі теорії конфлікту професором Гарвардського університету Т. Шеллінгом, який вважав що в загальній системі конфліктних взаємовідносин між двома сторонами (особистостями, партіями, державами, групами держав) головна ставка робиться на силовий фактор, на досягнення односторонньої перемоги. [73, с.182-191]. Переговорам у цій системі відносин відводилось місце „запасного виходу”, коли продовження конфлікту силовими способами не має жодних перспектив або просто не вигідно. Але і в цьому випадку переговори не приймають на себе всі труднощі у пошуку засобів врегулювання конфлікту, а є тільки доповненням у боротьбі за перемогу. За такого підходу не існує довіри й взаємозалежності та не потрібні чесність, порядність і щирість.

На даний час з'явилося багато матеріалів в американській та європейській історіографії присвячених політиці США та ЄС стосовно врегулюванню регіональних конфліктів. Погляди іноземних дослідників суттєво відрізняються від поглядів українських та російських авторів.

Так іноземні дослідники виділяють три напрямки в оцінці політики США та ЄС, щодо регіональних конфліктів та способів їх врегулювання на: апологетичні, помірно-критичні та радикально-критичні.

Представниками апологетичного напрямку (І. Даалдер і М. О'Хенлон, Р. Кейган, Х. Функе і А. Ротерта, М. Ортега), які виправдовували військове втручання в регіональні конфлікти, підтримували „гуманітарні інтервенції” та активнішу військову політику Заходу. Даний напрямок отримав більш широке поширення в американській історіографії. У європейській науковій літературі воно представлено публікаціями дослідників, що стоять на позиціях атлантизму та підтримують втручання НАТО в регіональні конфлікти [223, 85, 239, 255]

Представники помірно-критичного спрямування (Х. Локе, Д. Айзерманн, Е. Бацевич, Ч.-Х. Чанг), не піддають сумніву необхідність втручання в регіональні конфлікти, проте скептично ставляться до використання військової сили [231, 234, 213, 221]. З даних позицій написаний ряд робіт, присвячених думці західної громадськості щодо іракської та афганської військових кампаній [215, 242, 216].

У дослідженнях із загальної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС автори звертали увагу на недоліки в процесі прийняття рішень в Європейському союзі і в визначенні цілей участі в кризовому регулюванні [232].

Робіт, що відносяться до третього, радикально-критичного, напрямку, в західній історіографії значно менше. Представниками цього напрямку є: Н. Хомський, Т. Фотопулос, М. Хан, які дотримуються, як правило, лівих поглядів та негативно характеризують політику США і ЄС щодо регіональних конфліктів, трактуючи її як експансіоністську [222, 236, 246]

В політиці США та багатьох інших державах протягом тривалого періоду світової історії розуміння переговорів як тимчасового перимир'я було домінуючим. Проте на жаль реалії суспільного життя призвели до поступового перегляду розглянутого розуміння ролі переговорів. Все більше почали цінуватись поняття „згода”, „злагода”, а „ворога” почали сприймати як „партнера”.

Метою переговорів, широко розповсюджених у практиці врегулювання воєнно-політичних конфліктів, є досягнення згоди між протиборчими сторонами, але переговори можуть бути успішними лише в тому разі, якщо існує ряд необхідних для цього умов, головним з яких є готовність протилежних сторін змінити радикально-конфронтаційний тип поведінки на компромісний. Серед інших умов – достатня організованість, легітимність учасників переговорів, визнання ними обов'язковим дотримання ряду вихідних норм на шляху до переговорів [149, с. 75].

Успіх переговорів залежить також від вдалої стратегії їхнього проведення. На думку Роджера Фішера й Уільяма Юрі, вона повинна відзначатися трьома критеріями: приводити до розумної угоди, мати високу ефективність, поліпшити чи хоча б не зіпсувати відносини між сторонами [189, с.128-130]. Ці критерії особливо важливі для методів ведення переговорів саме з врегулюванню воєнно-політичних конфліктів, оскільки досить часто протиборчі сторони використовують переговорний процес для перегрупування сил і подальшої ескалації воєнної боротьби. Існує два основних методи ведення переговорів: позиційний торг і принциповий „переговори по суті”.

Одним із класичних прикладів позиційних переговорів можуть бути переговори в Чечні 1995 року, коли кожна з конфліктуючих сторін твердо відстоювала свої позиції, робила певні поступки, не поступаючись при цьому основними цілями, приховуючи свої справжні наміри, покидаючи стіл переговорів, неодноразово порушуючи раніше досягнуті домовленості. Подібний тип переговорів не сприяє відновленню дружніх відносин, він

перетворюється у змагання вольових якостей, де кожна сторона намагається примусити іншу змінити свою позицію (особливо це характерно для більш сильної сторони – Російської Федерації), що збільшує напруженість у відносинах, яка може залишитись на десятиліття й стати підґрунтям для поновлення конфліктів у майбутньому (події у тій же Чечні в 1999-2000 р. це підтверджують). Альтернативою даним переговорам, як зазначають Р. Фішер і У. Юрі [189, с. 134], є принципові переговори або як вони їх називають – „переговори по суті”, виконання яких може бути зведене до чотирьох основних пунктів, кожний з яких передбачає певні рекомендації:

- люди (необхідно зробити розмежування між учасниками переговорів та предметом переговорів);
- інтереси (доцільно зосередитись на інтересах, а не на цілях);
- варіанти (перед тим, як вирішувати що робити, треба виокремити коло можливих варіантів);
- критерії (доцільно наполягати на тому, щоб результат ґрунтувався на якійсь об'єктивній нормі).

Враховуючи те, що сучасні воєнно-політичні конфлікти характеризуються високим рівнем емоційної напруги, далеко не завжди конфліктуючі сторони можуть дійти згоди шляхом двосторонніх переговорів. У такому випадку способом, що сприяє врегулюванню конфлікту, є посередництво.

Хто б не виконував роль посередника, йому повинні бути притаманні нейтралітет, неупередженість стосовно інтересів кожної з протилежних сторін і високий авторитет. Посередниками можуть виступати окремі політичні лідери, різні політичні інститути, зокрема, держава як базовий інститут політичної системи, такі міжнародні організації, як ООН, ОБСЄ, окремі регіональні організації, діяльність яких може розглядатися як окремий спосіб врегулювання конфліктів.

Посередництво, як один з інструментів вирішення конфліктів, використовувалося протягом практично всієї історії людства, придбавши

популярність за часів стародавньої Греції і отримавши подальший розвиток вже в ХХ столітті. Рішення конфліктів на території колишньої Югославії та Північній Ірландії, припинення бойових дій в конфліктах на пострадянському просторі і на Кіпрі, врегулювання окремих питань співіснування конфліктуючих сторін на Близькому Сході не в останню чергу зумовлено саме діями міжнародних посередників.

Сучасні конфлікти дуже рідко складаються лише з двох безпосередньо ворогуючих сторін. Вельми часто конфліктуючі сторони отримують пряму або непряму підтримку від третіх сторін, які в свою чергу, мають власні прямі або непрямі інтереси в конфлікті. Варто відмітити що переважна більшість конфліктів після закінчення Другої світової війни вирішувалися саме завдяки залученню третіх сторін. Таким чином, вивчення ролі третьої сторони при управлінні конфліктом має як теоретичне, так і практичне значення.

Діяльність міжнародних організацій із приводу врегулювання конфліктів ефективна лише тоді, коли є об'єктивна основа для компромісу між конфліктуючими сторонами. Такою основою є баланс сил між ними, про який ішлося ще в другому розділі. Тому, способи врегулювання повинні бути взмозі вплинути на зміну балансу сил між протиборчими сторонами. В ролі такого способу може виступати підтримка, яка припускає зміну дисбалансу сил шляхом нарощування сил однієї зі сторін, адже це змушує стримуватись явно переважаючого за силою супротивника від активного воєнного наступу. Зазвичай, підтримка надається жертві агресії.

Під посередництвом розуміються невійськові дії третьої сторони індивідуума, держави, групи держав, міжнародної організації з метою мирного врегулювання конфлікту або досягнення компромісу між ворогуючими сторонами по окремому питанню, де інтерес остаточного вирішення конфлікту вище, ніж задоволення власних інтересів посередника.

Дж. Беркович і Т. Ананосон вважають, що успішним результатом посередництва є домовленість про припинення вогню, часткове

врегулювання або повне врегулювання конфлікту [214, с. 8]. На наш погляд, таке визначення досить абстрактно і фактично змішує поняття успішного врегулювання конфлікту і успішного посередництва, адже кінцевою метою посередника залишається лише факт врегулювання. У той же час, серед цілей посередника можуть бути і такі проміжні як домовленість про початок переговорів або домовленість про особисту зустріч лідерів ворогуючих сторін.

Деякі вчені вважають, що успіх це ситуація, в якій обидві сторони конфлікту формально чи неформально приймають посередника і посередницьку спробу протягом п'яти днів після першої спроби [239, с. 69]. При такому визначенні ефективності питання успішності посередництва взагалі перестає бути пов'язаним з процесом врегулювання конфлікту, а, отже, втрачається сама сутність посередництва і його цілей.

Необхідно відзначити, що досягнення компромісу не обов'язково є метою посередництва. На думку Дж. Бартон в будь-яких людських відносинах є постійні незгоди щодо розподілу ресурсів, ролей і прав. У деяких випадках існують прийнятні компроміси і пристосування зазвичай це відбувається, коли матеріальні ресурси є джерелом розбіжностей. У таких випадках, з його точки зору, можуть бути використані традиційні засоби врегулювання з позиції сили, переговори, посередництво і арбітраж. Однак існують і інші конфлікти, в яких здається, що неможливо знайти компроміс. Це випадки, коли задіяні такі цілі і цінності, як групова ідентичність і персональне визнання, які не можуть бути розподілені як матеріальні ресурси. До таких конфліктів, зокрема, відносяться етнічні [219]. Таким чином, він залишає посередництво як інструмент врегулювання лише тих конфліктів, де матеріальні ресурси є основною причиною розбіжності, і де можливо досягти компромісу. Однак сучасні конфлікти рідко мають в основі лише одне протиріччя, є комплексною проблемою взаємин, а іноді і маніпуляцією громадської думки щодо своїх причин, що залишає можливість

для третіх сторін виступити з мирними ініціативами щодо його вирішення в якості посередника.

Ще одна група авторів, серед яких В. Зартман і В. Сміт, прирівняли успіх посередництва до ефективності, беручи за відправну точку цілі посередника (або сторін). Ця теорія зазнала найбільшої критики, адже цілі важко порівнювати, особливо, коли вони переходять в категорію символічних. [245].

Більшість сходяться на думці, що, хоча найкращим є рішення конфлікту на ранній стадії його розвитку, проте, посередництво найуспішніше, коли конфлікт вже досяг „Мертвої точки” і сторони не в змозі самі домовитися про припинення конфлікту або його врегулюванні.

Поточна ситуація в Сирії демонструє неготовність сторін конфлікту до його врегулювання. Ще в липні 2012 року міжнародне співтовариство сподівалося на тодішнього головного посередника колишнього Генерального секретаря ООН Кофі Аннана, який свого часу зарекомендував себе як непоганий парламентар. Протягом декількох місяців дипломати практично зосередилися на його плані мирного врегулювання, який передбачав проведення переговорів про припинення вогню під моніторингом спостерігачів і формування тимчасового уряду єдності. Однак цей план фактично провалився. Проблема посередників полягає в тому, що сторони конфлікту, ще мають сили продовжувати бойові дії, вони не виснажені, не зайшли до глухий кут, і відчули смак перемоги, а, отже, не готові йти на поступки. Більш того, незважаючи на узгоджений мандат і кандидатуру, на яку погодилися не тільки всі члени Ради Безпеки ООН, а й Ліга арабських держав, основні міжнародні гравці все ще втручаються в процес самостійно, в обхід колишнього Генерального секретаря ООН, а також конкурують між собою, не даючи можливості сприйняття позиції офіційного посередника як консолідованої позиції міжнародного співтовариства.

Прикладом у цьому відношенні може бути підтримка Сполученими Штатами Кувейту під час війни в Перській затоці. „Володіння величезними

політичними, військовими і фінансовими ресурсами дозволяє США мати найбільші серед інших країн світу і міжнародних організацій можливості з врегулюванням конфліктів” [138, с. 326].

Втручання посередника в момент, коли сторони досягли взаємної руйнівної точки, швидше за все, на наш погляд, призведе лише до підписання угоди про припинення вогню. У той же час, для того, щоб досягти великих результатів, посереднику необхідно враховувати і загальнополітичну ситуацію на світовій арені. Так, на думку відомого посередника, колишнього президента США Джими Картера, в кінці 1970-х років відбулися обнадійливі зміни, одним з найпомітніших був відхід Єгипту від союзу з СРСР в сторону нейтралітету, або навіть дружніх відносин з США. [237, с. 21]. Для Вашингтона це був „правильний момент” для втручання і пропозиції чергових посередницьких ініціатив, адже тоді вважалося, що саме світ з Єгиптом може стати базою для подальшого мирного процесу на Близькому Сході, тому, маючи шанс на зближення з цієї арабської країною, знімалося і недовіру, що існувала, коли країни перебували по різні боки ідеологічних протистоянь.

Сторони конфлікту, зі свого боку, дивилися на ситуацію інакше, хоча і визнавали, що прийшов час для посередництва. Для Ізраїлю крихітка припинення вогню, разом з економічними і психологічними витратами на мобілізацію генерували значний стимул для посередницьких ініціатив, які могли дозволити одночасно знизити військові витрати і заблокувати арабські вимоги повного виведення військ з окупованих територій. Єгипет також був відкритий до пропозицій США, адже А. Садат хотів зберегти тактичні військові переваги, уникнути багатостороннього переговорного формату в Женеві і підтримати свою позицію лідера в арабському світі. Таким чином, відсутність альтернатив і тиск обставин змусили сторони прийняти американське посередництво на чолі з Г. Кіссінжера [264, с. 52]. Успіх посередництва завдяки правильному часу втручання стосується не тільки питання внутрішньої зрілості конфлікту, а й питання відповідних умов

зовнішнього середовища. Так було на початку 1990-х рр. під час врегулювання конфлікту в Камбоджі, коли атмосфера кінця „холодної війни” і страх поширення конфлікту на сусідні держави привели до нечуваного до того часу єдності всіх п'яти членів Ради безпеки ООН і стали критичними для вирішення конфлікту. Автори книги „Herding cats” відзначають, що „унікальні історичні поворотні моменти мають потенціал ставати потужними моментами для миротворців”. Але такі моменти не тривають довго.

Варто зазначити, що міжнародний контекст і втручання третіх сторін не посередників, може мати як позитивний, так і негативний ефект. Особливо це стосується питання впливу не посередника, адже вони можуть бути як зацікавленими, так і незацікавленими в остаточному вирішенні конфлікту, навіть не будучи безпосередніми його учасниками і не підтримуючи жодну зі сторін. Такі сторони можуть мати вигоду саме з ситуації дестабілізації в регіоні, просуваючи власні інтереси або піднімаючи свої позиції за рахунок ослаблення інших. подібна ситуація спостерігається в поведінці Китаю навколо врегулювання конфліктів на території Судану. Концепція ефективності посередництва дуже тісно пов'язана з відповіддю на питання, чому спроба була невдалою. Крім відповіді з точки зору тимчасової перспективи конфлікт ще не „дозрів” для втручання посередника.

До несилових способів врегулювання воєнно-політичних конфліктів можна віднести метод стимулюючого впливу, зокрема, спосіб модифікаційної поведінки, коли кроки протилежних сторін до компромісу досягаються за допомогою винагороди за їхню бажану поведінку. На основі способів стимулюючого впливу М. Дойч [229, с. 215] розробив стратегію деескалації конфлікту. Як стимул у цій стратегії виступають однобічні поступки тієї сторони, що зацікавлена у врегулюванні конфлікту. За допомогою невеликих поступок і демонстрації бажання до примирення можна викликати адекватну реакцію іншої сторони, а потім, крок за кроком, здійснюючи взаємні поступки, прийти до остаточного врегулювання

конфлікту. У випадку, якщо ініціатива буде відкинута супротивником, необхідно виждати, обороняючи свої позиції на існуючому рівні інтенсивності воєнно-політичного конфлікту, і знову продемонструвати прагнення до переговорів і примирення. Спроба використовувати таку стратегію була розпочата чеченською стороною в період блокади і штурму російськими федеральними військами м. Грозного, коли вона в односторонньому порядку припиняла вогонь для того, щоб „збити” ескалацію воєнного протистояння [139, с.93-94].

Остання чверть ХХ ст. продемонструвала ще один „силовий спосіб” врегулювання конфліктів – односторонні, короткотермінові військові акції держав – лідерів у царині міжнародних відносин. США періодично здійснюють повітряні напади на об’єкти в інших країнах з використанням високоточної зброї, а також інтервенції до деяких країн (Афганістан, Сомалі, колишня Югославія та Ірак). Не менш парадоксальним виглядають заяви представників США та НАТО про готовність здійснювати повітряні удари по ядерним об’єктам Ірану з метою „запобігання розповсюдженню ядерної зброї”.

Особливий тип збройного насильства становить інтервенція – насильницьке втручання у внутрішні справи інших держав через введення військ або іншим чином, несумісним з цілями і принципами статуту ООН однієї або декількох держав у внутрішні справи інших держав і спрямоване проти їх суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності.

Розрізняють збройну інтервенцію, гуманітарну, економічну, дипломатичну. Найнебезпечнішою формою інтервенції для сучасного світового порядку слід вважати збройну, яку важко диференціювати від неспровокованої агресії [203, С. 50].

Щодо позиції України у врегулюванні збройних конфліктів, то на переконання українського науковця О. В. Батрименко, особливо активну участь Україна повинна брати у врегулюванні конфліктів на території СНД та забезпечувати контрольовану інтернаціоналізацію цих конфліктів.

Пріоритет повинен надаватися несилевим способам врегулювання, що найбільше відповідає реальним фінансовим і військовим можливостям сучасної України [19].

Другий вид, так звані „силові способи”, доволі глибоко розроблений західними конфліктологами і політологами. В основному сутність цих способів полягає в ефективному застосуванні або погрозі застосування воєнного елементу, але не вичерпується цим.

Оскільки в воєнно-політичному конфлікті, незважаючи на те, що він є зіткненням несумісних політичних інтересів, доведених до найвищого рівня загострення, можуть співіснувати два типи відносин між конфліктуючими сторонами: радикально-конфронтаційний (нераціональний) та конфліктно-компромісний [59, с. 39], (сутність яких ми розкрили у другому розділі), то врегулювання конфлікту за допомогою цивільного елементу можливо тільки при наявності компромісного типу відносин між протидіючими сторонами. Відповідно, філософія застосування воєнного елементу в даному контексті полягає в переводі радикально-конфронтаційних відносин у площину компромісних шляхом зміни балансу сил.

При всій радикальності воєнного елементу необхідно відзначити, що його одностороннє застосування, навіть, якщо воно проводиться вдало, остаточно не вирішує проблему врегулювання. У кращому випадку воно створює лише передумови для цієї мети. Остаточний результат залишається за цивільним елементом.

Звідси основна роль воєнного елементу у врегулюванні конфлікту зводиться до нейтралізації конфліктуючої сторони, що прагне в односторонньому порядку збройним шляхом домогтися перемоги чи діяти з позиції сили і таким чином перевести радикально-конфронтаційний тип відносин у компромісний.

Таким чином, головна мета воєнного елементу як засобу врегулювання воєнно-політичного конфлікту полягає у встановленні балансу сил, необхідного для ефективного застосування цивільного елементу.

Серед силових способів врегулювання воєнно-політичного конфлікту, що базуються на примусі, погрозі силою або спрямовані на створення балансу сил, при цьому не відносяться до воєнного елемента, і застосовуються у сфері дії політико-правових норм, можуть бути: дипломатичний тиск, політична ізоляція, судовий розгляд, санкції [140, с. 333].

Для прикладу розглянемо санкції, які можуть застосовуватися в економічній, фінансовій і воєнній сфері. У 1993 - 1994 роках залишалися в силі обов'язкові санкції, що здійснювалися, головним чином, у формі ембарго на постачання зброї і нафти, які були введені Радою Безпеки стосовно Іраку, Лівії, Югославії, Боснії і Герцеговини. Щодо Гаїті, то санкції також здійснювалися у формі ембарго на постачання зброї і нафти, а також заморожування закордонних активів уряду [217, с. 194].

Хоча санкції, й відіграють важливе значення у врегулюванні конфлікту, проте вони завдають шкоди не тільки урядам, проти яких спрямовані, а й ні в чому не винним людям, населенню певної країни, яке в результаті лише й страждає від дій даних санкцій. Орім того, вплив санкцій відчувається не миттєво, а поступово. Зазвичай, санкції застосовуються проти агресора. Санкції дозволяють розвиненим економічно країнам тиснути на учасників конфлікту, примушуючи їх до миру на умовах схвалених світовим співтовариством.

„Труднощі, пов'язані з врегулюванням конфлікту в Боснії, багато в чому визначаються дисбалансом сил між боснійськими хорватами, боснійськими мусульманами і боснійськими сербами. Ембарго, введене одночасно стосовно всіх конфліктуючих сторін при початковій перевазі в силі сербів, навряд чи може призвести до конструктивного результату у врегулюванні даного конфлікту. Тому для більш кардинальної зміни балансу сил підтримка і санкції застосовуються одночасно” [140, с. 327].

Поєднанням силових і несилових способів врегулювання воєнно-політичних конфліктів може виступати, так званий, спосіб „батога та

пряника”. Технологія застосування цього способу у врегулюванні воєнно-політичного конфлікту може бути наступна. „Протиборчим сторонам пропонується розроблений на основі їхніх загальних чи усереднених інтересів варіант врегулювання конфлікту. У випадку прийняття даного варіанта настає заохочення, а у випадку відмови – покарання” [140, с.334].

Проблема знаходження оптимального співвідношення у використанні силових і несилових способів врегулювання конфліктів вирішується індивідуально для кожного конфлікту. Але загалом, пріоритетність надається несиловим способам врегулювання, при необхідності уможлиблюється короткострокове застосування силового підходу, який в обов’язковому порядку супроводжується відповідними несиловими методами. Також, відповідно до сучасних уявлень врегулювання воєнно-політичних конфліктів передбачає використання точно вивірених способів на кожному етапі розвитку конфлікту. Якщо діагноз та прогноз здійснюються на всіх етапах конфлікту, то врегулювання можна здійснювати на різних етапах конфлікту в такий спосіб: превентивна дипломатія на предконфліктному етапі, примус до миру, підтримка миру на етапі воєнної боротьби (кризи), і нарешті, будівництво миру на постконфліктному етапі.

Оскільки на передконфліктному етапі існують найкращі умови для запобігання конфлікту, адже в цей період конфлікт тільки зароджується, то головна мета врегулювання на даному етапі полягає в тому, щоб виявити конфлікт на ранніх стадіях зародження і вчасно вжити заходів щодо його упередження. Досягається ця мета шляхом цілого комплексу спеціальних заходів і процедур, який класифікують як „превентивна дипломатія” [217, с. 151-153].

Ще в законах Ману дається визначення дипломатії, як мистецтва, що залежить від послів і полягає у вмінні попередити війну і забезпечити мир [7, с. 169].

Методологія „провеншин”, за Дж. Бьортоном – це більш фундаментальне вивчення й вирішення проблем. Це такий процес прийняття

рішень, у якому аналізується й передбачається майбутній розвиток подій (довгострокові наслідки), і в результаті прийняті політичні рішення спрямовані на усунення джерел можливих суперечок і конфліктів. Таким чином, „провеншин” – це усунення причин конфлікту на стадії прийняття рішень.

На думку Бьортон, більш ефективним для суспільства є вкладення ресурсів у попередження різного роду соціальних конфліктів і девіантної поведінки, чим спроби подальшого контролю над ними. Цивілізація поки не знайшла такої конкретної репрезентативної політичної системи, у якій пріоритет віддається майбутньому. Методологія „провеншин” повинна зайняти центральне місце в політичній філософії [219, с. 96].

Дискусії з приводу визначення терміну „превентивна дипломатія” призвели до появи досить розпливчатого формулювання, яке констатує, що превентивна дипломатія є консенсуальною дипломатичною й політичною акцією з метою: запобігати виникненню суперечок конфліктів між державами, які представляли б серйозну загрозу регіональному миру й стабільності; стримувати ескалацію таких суперечок і конфліктів у збройну конфронтацію; обмежувати інтенсивність насильства й конфліктів і запобігати їхньому географічному поширенню [268, с. 2].

Тлумачення превентивної дипломатії доповнене набором важливих принципів, що уточнюють її сутність. Підкреслюється, що мова йде тільки про мирні способи (переконавання, переговори, запити, посередництво й примирення); превентивна дипломатія носить добровільний характер, тобто може застосовуватися не інакше як з прохання безпосередньо залучених сторін; вона не може зводитися до примусу, до актів, що вимагають застосування засобів воєнного насильства, а також інших примусових заходів, таких як санкції. „Превентивна дипломатія вимагає довіри всіх залучених сторін до будь-якого посередника; всі дії в рамках превентивної дипломатії повинні відповідати принципам міжнародного права; вона базується на принципах поваги суверенітету й невтручання у внутрішні

справи держав; нарешті, превентивна дипломатія повинна проводитися вчасно, найбільшого ефекту від неї можна чекати на ранній стадії суперечки або кризи” [268, с.26].

У доповіді Бутроса Галі Б. „Порядок денний для миру” превентивна дипломатія визначена як дії, спрямовані на попередження виникнення спорів й зіткнень між різними сторонами, недопущення переростання існуючих суперечок у конфлікти й обмеження масштабів конфліктів після їхнього виникнення. Далі уточнюється, що превентивна дипломатія спрямована на врегулювання спорів до того, як відбувається спалах насильства [189, с. 121].

Першочерговим завданням превентивної дипломатії є своєчасне виявлення конфліктів, що зароджуються, виявлення учасників, інтересів, цілей і рівня напруженості. Вирішується це завдання за допомогою таких акцій, як представницькі місії і місії спостерігачів, місії для виявлення фактів з метою одержання повної і достовірної інформації, раннє попередження про наявність явищ і тенденцій, що спонукають до конфліктів, розміщення в конфліктогенних зонах цивільних і воєнних спостерігачів для контролю за розвитком ситуації, ведення експертно-конфліктологічного моніторингу. Отже, превентивна дипломатія включає в себе складний комплекс заходів запобігання воєнно-політичного конфлікту. До них відносяться: відновлення довіри, раннє попередження, превентивне розгортання миротворчих сил, створення демілітаризованих зон і інші заходи.

Початковим етапом у превентивній дипломатії є раннє попередження. Верховний Комісаріат ОБСЄ зі справ національних меншин дав терміну „раннє попередження” наступне визначення: „під раннім попередженням можна розуміти будь-яку інформацію з будь-якого джерела про тенденції ескалації, будь то повільна й поступова або швидка й несподівана ескалація, коли така інформація отримана завчасно для того, щоб національний уряд або регіональна організація могли вчасно й швидко відреагувати на цю ескалацію. І, якщо це можливо, мати у своєму розпорядженні час для превентивних заходів непримусового й невоєнного характеру” [32, с. 3-4].

Раннє попередження дозволяє завчасно розробляти й приймати стратегічно продумані рішення, а не діяти постфактум. Основними заходами в рамках цього етапу є збір і аналіз інформаційних даних, моніторинг ситуації, що включає фіксування нових позитивних або навпаки несприятливих змін, а також побудова прогнозних сценаріїв можливого подальшого розвитку подій на основі отриманої інформації.

Одним із драматичних прикладів, коли відсутність глибокого стратегічного прогнозування в системі прийняття вищих політичних рішень призвела до катастрофічних наслідків, є історія введення радянських військ в Афганістан наприкінці 1979 року. Створюється враження, що кремлівські структури того часу не знали або свідомо ігнорували історію виникнення „лінії Дюранда” і колоніальну історію британського вторгнення в субрегіон наприкінці XIX століття. Багатотисячна радянська армія виявилася неспроможною перед іррегулярною стратегією й тактикою афганських моджахедів, що взяли незабаром під свій контроль близько 2/3 території країни. Афганська авантюра різко погіршила міжнародне становище СРСР. США вбачали в ній пряму загрозу своїм життєвим інтересам у Південній Азії й зоні Перської затоки. У відкритій опозиції виявилися Пакистан, Іран, Саудівська Аравія, багато інших мусульманських країн. ООН в 1982 році та наступні роки приймала резолюції з вимогою негайного припинення радянської окупації [68, с. 203].

Ще одним сумним прикладом відсутності яких би то не було вагомих заходів у рамках раннього попередження є конфлікт у Чечні, коли не тільки не було застосовано ніяких превентивних заходів, але й після кризи в 1992 році дії державних структур з врегулюванню цього гострого питання не мали скільки-небудь продуманого стратегічного характеру [153, с. 98].

Головною задачею превентивної дипломатії стає усунення можливих чи вже існуючих причин і умов конфлікту. Шляхом створення системи „добрих послуг”, вечорів, диспутів, брифінгів, неформальних зустрічей потрібно уникнути несумісності інтересів, спірних пропозицій, радикальних

рішень. В даному випадку доцільним є керуючий вплив на суб'єкти з метою формування в них компромісних ліній поведінки.

Важливу роль у раннім попередженні відіграють регіональні домовленості й організації, які мають можливості для забезпечення більш активного обміну відповідною інформацією з урахуванням обмежень, необхідних для захисту секретних відомостей, для того щоб полегшити й розширити доступ до інформації, що стосується раннього попередження. Збір даних для раннього попередження може здійснюватися з різних джерел, до яких належать офіційні спеціалізовані мережі або системи, такі як гуманітарна система раннього попередження ООН, мережа запобігання конфліктів, фінансована Європейською комісією, система розвідки й попередження НАТО, наукові або неурядові організації й дослідницькі центри, що публікують результати своїх досліджень або розміщують їх в Інтернеті.

Важливою задачею превентивної дипломатії є обмеження конфронтуючих сторін в озброєннях й інших воєнно-технічних ресурсах та відновлення атмосфери довіри між ними. Дуже дієвими заходами в цьому відношенні можуть бути: встановлення ембарго на постачання зброї, контроль над озброєннями, угода про роззброювання, посилення прикордонного режиму, збільшення військової прозорості [242, с. 44-47]. Для відновлення довіри дуже важлива передача конфліктуючим сторонам об'єктивної інформації, роз'яснення поглядів і позицій супротивника його опоненту. Досягненню консенсусу на цьому етапі сприяє розвиток урядових і неурядових контактів, конфіденційних зустрічей, посередницьких послуг, проведення переговорів, використання міжнародних правових інститутів, звернення до допоміжних і правових інструментів, до арбітражного суду й узгоджувальних процедур.

На заключній фазі зародження воєнно-політичного конфлікту основне завдання превентивної дипломатії полягає в запобіганні початку воєнної боротьби. У цих випадках проводяться такі заходи, як невідкладні

консультації, створення погоджувальних комісій, скликання нарад впливових міжнародних організацій і прийняття ними відповідних рішень, превентивне розгортання цивільного персоналу і збройних сил у зоні потенційного конфлікту.

Воєнний елемент на даному етапі використовується в непрямій формі, адже повинен сприяти дипломатичному вирішенню кризових ситуацій, які виникли. За допомогою нього здійснюється контроль за дотриманням міжнародно-правових актів у воєнній сфері, демілітаризацією конфліктних зон у формі постійної чи тимчасової присутності в зонах потенційних конфліктів, включаючи такі компоненти як спостереження за діями конфліктуючих сторін, демонстративні дії стосовно потенційного агресора, контроль за озброєннями тощо. Будучи формою воєнного тиску на ініціатора воєнно-політичного конфлікту, демонстративні дії створюють для нього стан невизначеності, що вподальшому може змусити його стати на шлях мирного врегулювання конфлікту.

Одним зі способів використання воєнного елементу на цьому етапі є, так звані, операції „прикриття”, коли війська прикривають потенційну жертву агресії від можливої інтервенції ззовні. Так було, зокрема, південніше 32 градуса паралелі, коли ВПС і ВМС США проводили операцію „прикриття” на території Іраку для захисту курдського населення

На першому передконфліктному етапі врегулювання задачі превентивної дипломатії ускладнюються поступово, в залежності від рівня розвитку конфлікту. Коли врегулювання починає здійснюватися на початку безпосереднього наближення воєнної боротьби, першочерговими стають найбільш складні завдання: запобігання бойових дій, розведення конфліктуючих збройних угруповань тощо [140, с. 336-337].

Отже, раннє попередження є лише одним з перших елементів усього комплексу заходів у рамках превентивної дипломатії або ще більш широкого поняття запобігання конфліктів.

Теоретично можна взагалі говорити про „пряме” і „структурне” запобігання. До структурного запобігання конфліктів відносяться такі заходи, як установлення міжнародних стандартів відносно прав людини, правової держави, демократичного управління, навколишнього середовища тощо. Ці стандарти націлені на заохочення або насадження відповідних інститутів і державної моделі поведінки (наприклад, принципи, установлені ОБСЄ, міжнародними конвенціями про права людини тощо). Встановлення цих норм може розглядатися як ефективний спосіб структурного запобігання конфлікту.

До прямих заходів запобігання, які можуть застосовуватися, коли політичне протиріччя вже явно загрожує перерости в воєнно-політичний конфлікт, можна віднести всі інші несилові методи впливу включаючи демонстрацію воєнної сили, рішучості її застосування, превентивне розміщення військових контингентів.

А. Анцупов і А. Шипілов, розглядаючи особливості міждержавних конфліктів, виділяють такі основні напрямки їх запобігання.

1. Інтернаціоналізація життя співтовариства в господарсько-економічній, політичній і культурній сферах.

2. Суворе дотримання усіма країнами та народами принципу мирного співіснування. Головне в цьому принципі - визнання всіма суб'єктами міжнародних відносин права кожного народу на вільний вибір шляху розвитку та недопущення його нав'язування будь-якій державі і суспільству, а також визнання об'єктивно існуючої багатоваріантності суспільного розвитку.

3. Зниження рівня військового протистояння - безперервне, послідовне та рівномірне скорочення озброєння, насамперед зброї масового знищення. Це один із важливих напрямків у запобіганні конфліктів із застосуванням збройних сил, зниження їх руйнівних наслідків.

Роззброєння може стати тією основою більш інтенсивного соціально-економічного прогресу, яка піднесе міжнародну безпеку на більш високий

рівень, покращить умови життя людей, знизивши, таким чином, і небезпеку появи воєнно-політичних конфліктів. По-перше, роззброєння повинно бути взаємним, рівномірним і рівноцінним для всіх конкуруючих сторін. По-друге, недопустимість монополії однієї зі сторін у розробленні нової зброї, в тому числі, яка має на меті оборонний характер. По-третє, в сучасних умовах, коли неможливий абсолютний контроль за процесами роззброєння та розробкою нової зброї, необхідна розбудова атмосфери довіри і співпраці в цих областях.

4. Посилення ролі міждержавних міжурядових організацій, таких, як ООН, ОБСЄ, в області правового регулювання взаємовідносин між країнами. Головна мета цих організацій в контексті проблеми, що розглядається - очолити будівництво системи міжнародної регіональної та світової безпеки [8, с. 393].

Статут ООН за своїм духом націлений насамперед на превентивну дипломатію, починаючи зі ст. 1, особливо тієї її частини, де ставиться завдання „проводити мирними засобами згідно з принципами справедливості й міжнародного права розв’язання суперечок і ситуацій, які можуть призвести до порушення миру” [32, с.120].

Більше десяти років тому Генеральний секретар ООН Бутрос Галі Б. у своїй доповіді „Порядок денний для миру” визначив превентивну дипломатію як один із пріоритетних напрямків діяльності організації. Прикладом щодо успішного запобігання конфлікту міжнародним співтовариством може слугувати превентивне розміщення сил ООН у Македонії, яка була стурбована перспективою втягування її в югославський конфлікт, тому в 1992 році попросила ООН направити спостерігачів. За згодою РБ ООН в 1992 році на кордонах цієї держави з Югославією й Албанією були розміщені Сили превентивного розгортання ООН, яким вдалося забезпечити стабільність і сприяти стримуванню конфлікту [117, с. 86]. Після того, як всі превентивні заходи виявляються вичерпаними, а запобігання конфлікту на передконфліктному етапі все ж таки не досягнуто, і

він перейшов у форму воєнного протиборства, настає час для використання арсеналу миротворчості з метою припинення бойових дій і досягнення перемир'я. При цьому необхідно створити такий баланс у співвідношенні сил, що сприяв би переходу від радикально-конфронтаційного до компромісного типу поведінки протилежних сторін; налагодити комунікації між конфліктуючими сторонами; підписати угоди про припинення вогню.

Слід зазначити, що останнім часом відбувається термінологічна плутанина в змісті понять „підтримка миру”, „миротворчість”, „примус до миру” [140, с. 64]. Іноді „миротворчість” вживається в широкому сенсі слова. Тоді під „миротворчістю” розуміють весь комплекс заходів, спрямований на врегулювання конфлікту на всіх етапах його розвитку [107, с.141], що включає превентивну дипломатію (більш широко - запобігання конфліктів), операції з підтримки миру, постконфліктне врегулювання й роззброювання [107, с. 165]. У вузькому сенсі миротворчість тлумачать як конкретний вид операцій з підтримки миру, що має на меті військову підтримку дипломатичних зусиль і превентивне розміщення військ [256, с. 98].

Тому виникає необхідність розробити більш чітке визначення усіх вищевказаних термінів, ґрунтуючись на логіці процесу врегулювання конфлікту й аналізі миротворчих концепцій ООН.

У доповіді Бутроса Галі Б. „Порядок денний для миру” миротворчість визначено як „дії, спрямовані на те, щоб схилити ворогуючі сторони до угоди, головним чином за допомогою таких мирних засобів, які передбачені в Главі VII Статуту ООН” [32, с. 3]. Окремо виділяється підтримка миру як забезпечення присутності ООН у даному конкретному районі, що, як правило, пов'язане з розгортанням військового, поліцейського або цивільного персоналу ООН [32, с. 13].

Загалом раніше миротворчість трактувалася лише як зусилля ООН, спрямовані на мирне врегулювання конфліктів на основі положень розділу VI Статуту ООН. Такі заходи передбачали, головним чином, традиційне посередництво, арбітраж, переговори, судовий розгляд та інші мирні засоби

(Стаття 33)[217]. Наступним етапом у процесі формування підтримки миру в рамках ООН стала доповідь, зроблена Б. Галі з нагоди 50-річчя Організації Об'єднаних Націй. Цей документ увійшов в історію під назвою „Доповнення до Порядку денного для миру”. У цьому документі найбільш важливими інструментами з підтримки миру й безпеки оголошені превентивна дипломатія, миротворчість, підтримка миру, будівництво миру, роззброєння, санкції і примус до миру [217, с. 95]. При цьому зазначається, що перші три види діяльності можуть проводитися тільки за згодою сторін, залучених в конфлікт. Санкції й примус до миру вже не вимагають згоди безпосередніх учасників колізії [217, с. 95].

І якраз починаючи з кінця 40-х років минулого століття, а особливо в останні десятиліття вагому роль відіграє використання воєнного елемента. Миротворчі операції, здійснення яких передбачає використання збройних сил, тісно пов'язані з гострою і важливою проблем – допустимості застосування воєнної сили у відносинах між державами. Сучасне міжнародне право встановлює обов'язкові для всіх держав загальноновизнані принципи й норми щодо використання збройних сил під час міждержавних і внутрішньодержавних збройних конфліктів.

Терміна „миротворчі операції” в Статуті ООН немає. Термін „операції з підтримки миру” з'явився після участі ООН у Суецькій кризі в 1956 році. Яка ж правова база для проведення таких операцій і як вони співвідносяться із загальними принципами міжнародного права щодо застосування воєнної сили?

Статут ООН заборонив застосування воєнної сили у відносинах між державами, визнавши тим самим незаконним використання війни як засобу здійснення зовнішньої політики й міжнародних суперечок.

Заборонивши війну, Статут ООН визначив, у яких випадках може використовуватися збройна сила. По-перше, державою при здійсненні права на самооборону. По-друге, за рішенням Ради Безпеки ООН проти держави,

що здійснила агресію, що порушила мир або створює загрозу миру (стаття 39 Статуту).

Проте, з міжнародно-правової точки зору, миротворчі операції не підпадають під право на самооборону. Застосовуючи військову силу проти держави-агресора, держави, що порушила мир або створює загрозу миру, ООН практично веде воєнні операції проти такої держави. За таких умов суб'єкт миротворчих операцій фактично перетворюється на прямого учасника воєнно-політичного конфлікту.

Поряд із застосуванням військової сили Рада Безпеки наділена правом застосувати й інші санкції, без використання збройних сил: економічна блокада, розрив дипломатичних відносин і інші заходи (стаття 41 Статуту). Всі ці заходи іменуються примусовими діями ООН. Члени ООН зобов'язані виконати рішення Ради Безпеки щодо застосування таких заходів і брати участь у них „залежно від того, як це визначить Рада Безпеки” (статті 25 і 48 Статуту). Що створює загрозу миру або є його порушенням, визначає сама Рада Безпеки. Так, наприклад, в 1993 році Рада визнала, що акти міжнародного тероризму створюють загрозу миру, і прийняла економічні санкції проти Лівії (резолюція № 883 від 11 листопада 1993 року).

Установлені Статутом ООН правила застосування примусових заходів стосуються підтримки миру між державами. Вони не поширюються на збройні конфлікти, що відбуваються в межах держави – учасниками яких виступають різні соціальні спільноти, політичні, економічні, кримінальні організації (неміжнародні збройні конфлікти). Відносини держави із державою, на території якої відбувається збройний конфлікт, і його учасниками регламентуються іншими нормами міжнародного права. Вони передбачають, що уряд країни, де відбувається збройний конфлікт, має право захищати національну єдність і територіальну цілісність держави. На його прохання інші держави мають право надавати йому допомогу, у тому числі військову (законна інтервенція). Наприклад, спрямування індійських військ

у Шрі-Ланку під час загострення боротьби з тамільськими збройними формуваннями в країні.

Що стосується антиурядових збройних угруповань, то інші держави не повинні надавати їм допомогу. Разом з тим держави мають право визнавати ці угруповання як воюючу сторону, національно-визвольний рух, звичайно, якщо вони при цьому відповідають певним критеріям (здійснюють контроль над певною територією країни, мають централізовані організаційні структури, дотримуються права збройних конфліктів). Це є початком їхнього визнання як суб'єктів міжнародного права, що відкриває можливість надавати їм допомогу. Такий процес активно проходив під час боротьби колоній за визволення, у тому числі після другої світової війни. Країни, що підтримували національно-визвольні рухи, виходили з цих міжнародно-правових норм.

ООН створювалася як організація, що не втручається у внутрішні воєнно-політичні конфлікти. У її Статуті було записано (стаття 2 пункт 7), що ООН не втручається „у справи, що входять у внутрішню компетенцію” держави. Однак було відзначено, що цей принцип „не зачіпає застосування примусових заходів на підставі глави VII Статуту” (а в ній визначається, які примусові дії може вживати Рада Безпеки ООН у випадку загрози миру, порушення миру й актів агресії), що може інтерпретуватися для обґрунтування права ООН втручатися у внутрішні воєнно-політичні конфлікти. Цим шляхом і пішла надалі Рада Безпеки ООН.

У період „холодної війни”, США й інші західні країни, що мали до 60-70-х років більшість у Генеральній асамблеї ООН, активно домагалися, і не без успіху, того, щоб рішення про застосування примусових дій ООН приймалися не тільки Радою Безпеки, але й Генеральною асамблеєю, що суперечило Статуту ООН. Відповідно до Статуту Генасамблея може тільки обговорювати такі питання й давати рекомендації Раді Безпеки, причому в тих випадках, коли він не виконує свої функції. Але Генасамблея не має права ухвалювати рішення щодо застосування примусових дій (статті 11 і 12

Статуту). В 1950 році на V сесії Генеральної асамблеї ООН західні країни домоглися прийняття резолюції 377 (V) під назвою «Єдність на користь миру» для того, щоб обходити Раду Безпеки при прийнятті рішень про використання примусових заходів від імені ООН. Рішення про спрямування Надзвичайних збройних сил у Єгипет - перша операція ООН з підтримки миру з використанням військ, було прийнято в 1956 році не Радою Безпеки, а Генеральною асамблеєю ООН. 20 липня 1962 року Міжнародний Суд ООН виніс консультативний висновок на користь позиції західних країн у зв'язку з операціями ООН у Єгипті й Конго.

В останні роки також з'явилася доктрина, так званої, „гуманітарної інтервенції”, у якій говориться про право світового співтовариства на втручання у внутрішні справи держав не тільки для підтримки міжнародного миру й безпеки, але й з „гуманітарних причин”. Наявність гуманітарного виміру було визнано РБ ООН у конфліктах у Боснії, Сомалі, Руанді, на Гаїті й ін. В той же час ряд західних країн уже не раз ухвалювали рішення щодо застосування воєнної сили в односторонньому порядку, в обхід РБ ООН з гуманітарних міркувань (операції в Іраку в січні-лютому 1998 р. і на території СФРЮ в березні-червні 1999 р.).

У зв'язку з цим виникає безліч запитань. Що таке „гуманітарна катастрофа”? Скільки тисяч або мільйонів чоловік повинні бути вбиті, вигнані, позбавлені даху, медичної допомоги й т.д., для того щоб кваліфікувати ситуацію як таку, що дає підстави для втручання? Хто має приймати рішення? Як гарантувати, що „втручання з гуманітарних причин” не буде використане лише як прикриття корисливих воєнно-політичних або інших негуманітарних інтересів держав, які це втручання здійснюють? Як виключити випадки, коли „втручання з гуманітарних причин” супроводжується загибеллю цивільного населення країни, проти якої відбувається втручання? Крім того, очевидно, що сьогодні не може бути забезпечене універсальне об'єктивне неупереджене застосування принципу „втручання з гуманітарних причин”. По-перше, ніхто не ризикне втручатися

в справі ядерних держав навіть у тому випадку, якщо буде встановлена наявність у них „гуманітарних катастроф”. По-друге, порушення прав людини ще має місце в такій великій кількості держав, що світове співтовариство й провідні країни не зможуть втручатися в кожному випадку. А при відсутності універсальності, природно, виникає питання: чому втручаються в справи однієї, а не втручаються в справи іншої держави? Наприклад, у справі Сербії, що переслідує косовських албанців, а не Туреччини, яка проводить в основному таку ж політику стосовно курдів. Прихильники „втручання з гуманітарних причин” визнають обґрунтованість цих сумнівів, але стверджують, що світове співтовариство досягло такого ступеня єдності й моральної зрілості, що не може більше миритися з геноцидом і масовими порушеннями основних прав людини [107, с. 21].

Доктрина „гуманітарної інтервенції” породжує багато питань і сумнівів. Однак ясно, що міжнародне співтовариство не може ігнорувати ситуації, коли існують всі ознаки гуманітарної катастрофи й повинне, але не в порядку одностороннього втручання, вживати заходів з нормалізації обстановки з санкції РБ ООН. Причому, щоб уникнути необхідності силового втручання, акцент варто було б робити на превентивні дії.

Реальною політичною метою миротворчих операцій може бути так зване „заморожування” конфлікту. Це означає, що учасники конфлікту, зберігаючи несумісні інтереси, під тиском обставин, міжнародного співтовариства або в результаті зниження значимості цих інтересів, відмовляються від їхньої реалізації. Одним з варіантів „заморожування” конфлікту може бути свого роду безвихідь, усвідомлення його учасниками безперспективності продовження протистояння, оскільки жодна з його сторін не має шансів на успіх. Зміст миротворчої операції полягає в тому, щоб створити обом сторонам конфлікту гарантії того, що поновлення воєнних дій неможливо або вкрай мало реально. Такі гарантії досить важливі для створення військово-психологічної атмосфери, що сприяє поступовому

зниженню рівня конфлікту й розвитку відносин співробітництва між його учасниками.

Є. Барановський пропонує всі миротворчі операції розділити на три групи: по-перше, „першого покоління”, або традиційні операції з підтримки миру часів „холодної війни” (1948-1989 роки); по-друге, „другого покоління”, або багатофункціональні й полікомпонентні періоду 1989-1995 років; і, по-третє, „третього покоління”, здійснювані з 1995 р. до теперішнього часу, що характеризуються впровадженням елементів силового примуса при їхньому виконанні [15, с. 67].

В останні роки миротворчі зусилля зазвичай описуються за розробленими західними експертами такими поширеними поняттями як операції з „підтримки миру” (Peacekeeping) і „примусу до миру” (Peaceenforcement) [232, с. 85]. Але при цьому на практиці зміст цих процесів, які віддзеркалюють ці поняття набагато складніший ніж їх теоретичне визначення. В чому сутнісна різниця між операціями з „підтримки миру” і „примусу до миру?”. В одному випадку збройні сили стріляють, а в іншому патрулюють. Це звичайно гранично спрощене, але достатньо реальне уявлення. Але головне, що це взагалі досить різні операції, при яких переслідуються різні цілі, застосовуються різні комбінації засобів, різні системи озброєнь, різне тилове забезпечення, навіть для їх підкріплення використовуються відмінні пропагандистсько-психологічні методики та й загалом проводитися вони повинні на різних фазах воєнно-політичного конфлікту.

Примус до миру – це самий радикальний спосіб врегулювання конфлікту, тому що припускає безпосередню участь у бойових діях миротворчих сил. У цьому випадку миротворчі сили змушені діяти за законами війни, що порушує принципи їхнього використання в миротворчих операціях, таких як довіра і нейтралітет. Тому головною умовою для проведення „примусових” акцій із залученням збройних сил є прийняття відповідної резолюції Ради Безпеки ООН, у якій би чітко визначалися мета

подібного акту і вказувалися рамки й умови проведення бойової операції. В іншому випадку життя особистого складу воєнних контингентів миротворчих сил виявиться під загрозою, а репутації ООН буде нанесений серйозний збиток, як це відбулося після захоплення миротворців боснійськими сербами [234, с. 157-159].

Примусове встановлення миру за допомогою воєнної сили на стадії ескалації воєнно-політичного конфлікту зазвичай використовується для відновлення порушеного суверенітету держави. Таким було застосування сили проти Іраку з метою звільнення Кувейту. Іншою ситуацією може бути проведення бойових операцій збройних сил ООН з метою захисту жертв агресії чи в інтересах самооборони, як це було в Боснії.

Після досягнення необхідного балансу і зриву воєнних планів початкової фази воєнно-політичного конфлікту створюються умови для відновлення комунікації між протиборчими сторонами. Вирішується поставлене завдання за допомогою таких способів, як надання „добрих послуг”, посередництво, консультації, дипломатичні кроки впливових міжнародних урядових і неурядових організацій.

Кінцевим завданням примусу до миру є угода про припинення вогню, що досягається за допомогою двосторонніх, тристоронніх і багатосторонніх переговорів, після чого починається підтримка миру [234, с. 76-78].

Підтримка миру – це спосіб врегулювання, що повинен використовуватися після досягнення перемир'я і передбачає сукупність дій, спрямованих на остаточне врегулювання воєнно-політичного конфлікту за допомогою цивільного елемента. Головне призначення воєнної сили в цей період - забезпечення режиму перемир'я у відносинах між протиборчими сторонами. Для вирішення цих завдань створюються спеціальні контингенти миротворчих сил, що діють у чіткій відповідності з критеріями і принципами підтримки миру.

У ході спеціальних операцій з підтримки миру воєнні контингенти виконують наступні заходи: спостереження за воюючими сторонами і їх

роз'єднання вздовж встановленого кордону і демаркаційних ліній; створення буферних зон, демілітаризованих зон і зон безпеки, здійснення контролю в них, заборона польотів у регіоні конфлікту [140, с. 341].

Ліквідація матеріальних основ конфлікту досягається миротворчими силами шляхом роззброювання і розпуску протилежних збройних угруповань. В останні роки, як зазначає Р. Рейдер, ООН значно розширила характер воєнних операцій з підтримки миру, включивши в них охорону доставки гуманітарної допомоги і захист біженців [199, с. 75].

З 1945 року було проведено 47 операцій ООН з підтримки миру. На відміну від бойових дій застосування воєнної сили в даному випадку для врегулювання воєнно-політичного конфлікту має специфічні, чітко окреслені критерії і принципи.

М. Неліп і О. Мережко виокремлюють наступні критерії, яких необхідно дотримуватись для того щоб застосування воєнної сили під час гуманітарної силової операції було правомірним:

- об'єктивна кваліфікація гуманітарної кризи;
- терміновість застосування сили для вирішення гуманітарної проблеми;
- співробітництво з місцевими органами державної влади;
- повне вичерпання мирних засобів вирішення суперечки (переговорів, добрих послуг, посередництва, розслідування тощо);
- нейтральність та неупередженість сил ООН до ворогуючих сторін;
- правильний підбір етнічного, расового складу контингенту ООН;
- постійний контроль операції Генеральною Асамблеєю ООН для запобігання зловживанням;
- пропорційність сил ООН розмірові гуманітарної кризи [121, с. 124-125].

Єдине що можна додати - неодмінною умовою використання воєнної сили в даних операціях є згода на це конфліктуючих сторін. Виключення можливі тільки в тому випадку, якщо операція за рішенням Ради Безпеки ООН проводиться на основі Глави VII Статуту ООН.

Що стосується бойових дій воєнних контингентів, що класифікуються як „примусове встановлення миру”, то вони застосовуються у випадках: а) самооборони; б) примусового роззброювання збройних формувань; в) порушення тією чи іншою стороною угоди й умов перемир'я чи режиму зон безпеки; г) боротьби з незаконними збройними формуваннями й іншими злочинними угрупованнями, що створюють загрозу безпеки; д) оборони конвоїв з гуманітарною допомогою, зон безпеки, офіційно взятих ООН під свій захист. Бойові дії воєнного контингенту в цей період спрямовані, головним чином, на те, щоб поставити під контроль локальні спалахи воєнного протистояння. Відновлення порядку й умов мирного життя в зоні конфлікту здійснюється правоохоронними діями поліції і цивільного персоналу миротворчих місій. При цьому проводяться заходи щодо розмінування і відновлення комунікацій життєзабезпечення [201, с. 342].

Проте з огляду на досвід Косово і Македонії можна дійти висновку, що знайти співвідношення між *Peacekeeping* і *Peaceenforcement*, як у політичному, так і воєнному аспектах залишається все ще одним з пріоритетних завдань, яке виноситься на порядок денний всіх зацікавлених країн. Причому особливо важливо щоб було знайдене певне універсальне розуміння цієї проблеми, адже без нього не може бути і взаємоприйняттого вирішення багатьох „заморожених” все ще не остаточно врегульованих конфліктів.

Весь комплекс проблем, наявний на сьогоднішній день у цій області, можна розглянути на прикладі миротворчої діяльності ООН на території колишньої Югославії, у якій гостро постала дилема застосування або незастосування військової сили, зокрема під час кризи в Сребреніце [151, с 59; 145].

По-перше, миротворчий контингент не мав необхідних сил й засобів для виконання своїх завдань з примусу до миру, по-друге, не були чітко прописані правила застосування сили, і, по-третє, миротворці керувалися

засадами й поняттями, властивими операціям з підтримки миру, а аж ніяк не операціям з примусу до миру [234, с. 108].

У миротворчих операціях найчастіше, вільно або мимоволі, відбувається змішання дій з примусу до миру й зусиль з підтримки миру. У якості показового (але аж ніяк не єдиного) прикладу можна послатися на проблему „зон безпеки”. Резолюції РБ ООН з приводу „зон безпеки” вимагали, щоб сторони розглядали такі зони як „безпечні”, при цьому автори виходили з того, що присутність сил ООН буде стримувати напад на ці зони. Укладачі цих резолюцій уникали посилань на те, що сили ООН повинні „обороняти” або „захищати” ці зони, але надали силам ООН право викликати авіацію з метою „самооборони”. Чим більш очевидним ставало те, що тільки силою можна реально захистити території, які перебували в самому епіцентрі бойових дій, сили ООН потрапили у безвихідь - вони були змушені використати авіацію для нанесення ударів по позиціях, у самому центрі яких перебували люди, від співробітництва з якими залежав весь успіх операції й кінцеве досягнення мети врегулювання. Надзвичайно важко підтримувати мир і одночасно вести бойові дії на одній і тій же території, у той самий час, використовуючи тих самих людей [236, с. 82].

Варто відзначити, що операції з примусу до миру, запобігаючи воєнно-політичним конфліктам, породжують нові види загроз: дестабілізацію сусідніх регіонів, потоки біженців, фінансово-економічні втрати, нейтралізація яких уже неможлива суто за допомогою воєнного елемента.

Але, незважаючи на всі складнощі й колізії, які виникають у ході миротворчих операцій, вони залишаються на сьогоднішній день основними способами врегулювання воєнно-політичних конфліктів.

Розглядаючи мотивацію дій Російської Федерації у зоні „заморожених” конфліктів слід враховувати те, що у зовнішньополітичному плані Росія не лише не відмовляється від відновлення статусу великої держави, а й все наполегливіше прагне і надалі залишатись впливовим центром формування всього геополітичного ландшафту Європи, особливо ж – Східної Європи та

регіону Чорноморського басейну. Придністров'я й Південний Кавказ є важливими військово-стратегічними плацдармами Росії: присутність у Придністров'ї забезпечує їй вплив у Південно-Східній Європі та на Балканах, а контроль над розташованим на перетині Європи й Азії Закавказзям дає можливість просування вглиб Середнього і Близького Сходу, до басейнів Каспійського, Чорного і Середземного морів. З'ясуємо основні чинники впливу Росії в регіонах „заморожених” конфліктів.

Ці конфлікти є запорукою російської присутності, у тому числі й військової, та сприяють підтримці російського впливу у регіоні, який РФ вважає зоною своїх особливих інтересів. Тобто існування цих конфліктів допомагає Росії не тільки утримувати контроль над ситуацією у регіоні, але й не дозволяє новим незалежним державам просуватися на шляху інтеграції до євроатлантичних структур безпеки.

Значний вплив на збереження конфліктів у „замороженому” присутність у зоні конфліктів російських військ та озброєнь. Так, у стані має Придністров'ї, де, згідно зі Стамбульськими домовленостями 1999 р. Росія зобов'язалась ліквідувати наявні там з радянської доби військові озброєння до 2002 р., попри часткове виконання Москвою взятих зобов'язань, основна частина озброєнь залишається на території Східної Молдови. Крім очевидного небажання влади Придністров'я втрачати військові ресурси, що надають відчуття захищеності від потенційного військового тиску офіційного Кишинева, причиною невирішеності цього питання є небажання Росії залишити останній військовий форпост у цьому регіоні і, таким чином, втратити один з дієвих інструментів впливу на ситуацію в ньому, адже Придністров'я є також важелем політичного впливу Росії на Україну. Тому Придністровська Молдавська Республіка (ПМР) є стратегічним партнером РФ.

Неврегульованість конфлікту в Придністров'ї є вигідною для Кремля, позаяк дозволяє закріпитися в регіоні задля тиску на Молдову й Україну. У зв'язку з цим можна констатувати, що придністровський конфлікт

залишається замороженим у силу геополітичних обставин та факторів, головним з-поміж яких є російський геополітичний інтерес.

У нових незалежних державах Південного Кавказу існує три „заморожені конфлікти”, у яких задіяні всі три закавказькі республіки – Грузія, Вірменія та Азербайджан. Усі ці конфлікти, незважаючи на свою специфіку, мають декілька загальних рис, а саме: вони активізувалися з розпадом СРСР, мають статус етнічних (а у випадку з Нагорним Карабахом етнічно-релігійний), у них дуже сильно відчувається російський вплив.

Поряд з військовою присутністю та інститутом російського громадянства для збереження свого геополітичного впливу Росія активно сприяє використанню сепаратистськими режимами такого інструментарію як проведення референдумів, що надають видимості легітимності рішенням маріонеткових режимів. Показовою у цьому сенсі є передісторія сепарації Південної Осетії зі складу Грузії.

Європейський Союз тривалий час не приділяв конфліктам у кавказьких державах належної уваги майже до початку XXI ст. на пострадянському просторі ЄС намагався мати справи тільки з Росією, фактично не звертаючи увагу на нові незалежні країни. Тому саме РФ на свій розсуд займалася врегулюванням конфліктів у регіоні, що дозволяє їй використовувати існуючі протиріччя у зоні конфліктів у власних цілях. Російська політика щодо „заморожених конфліктів” більшою мірою орієнтована на попередження силового протистояння, ніж на мирне врегулювання [16, с. 61].

Конфлікт на Донбасі, який триває вже більше ніж півтора роки та завдав дуже важкої травми українському суспільству. Територія Донбасу перетворилася на зону бойових дій. Учасники конфлікту з обох сторін понесли людські значні втрати. Важливим наслідком конфлікту є перетворення на заручників мирного населення, яке, перебуваючи під обстрілами конфліктуючих сторін, зазнало серйозної психічної травми. Фахівці оцінюють теперішнє становище Донбасу як гуманітарну катастрофу, зумовлену руйнуванням промислової, транспортної, соціальної

інфраструктури, втратою частиною населення можливості задовольняти потреби в безпеці, харчуванні, питній воді, елементарних побутових послугах тощо. Гуманітарні конвої, що прибувають в Донбас, не вирішують проблеми нормалізації життя його населення. Почався процес переосмислення загроз, що несе конфлікт.

Конфлікт, який відбувається в Україні та вже призвів до анексії Криму і збройного протистояння на сході країни, у низці випадків помилково або односторонньо трактується як виключно внутрішньоукраїнська проблема (громадянський конфлікт) або як конфлікт між Україною та Росією (українсько-російська війна). Звужене або одностороннє розуміння суті конфлікту призводить до того, що пропонувані шляхи його врегулювання не дають очікуваних результатів.

Нинішню кризу, яку можна назвати і українською, і російською, і європейською, і навіть загальносвітовою чи геополітичною, потрібно розглядати комплексно. Вона стала результатом збігу в одній точці і в один час трьох різнорівневих конфліктів: геополітичного (глобального), українсько-російського (регіонального) та власне внутрішньоукраїнського (локального).

На глобальному рівні - конфлікт між провідними гравцями на міжнародній арені, насамперед, між Росією та Заходом (під терміном „Захід” ми розуміємо США, ЄС, НАТО та інших гравців, які дотримуються спільних з ними норм поведінки на міжнародній арені). Передумови виникнення конфлікту зумовлені помилками у процесі створення та розбудови європейської та північноатлантичної архітектури безпеки та співробітництва на початку 1990-х років, хибними параметрами залучення країн пострадянського простору до європейської та євроатлантичної інтеграції. Провідні гравці на світовій арені порушили норми міжнародного права та застосували подвійні стандарти (від іракської авантюри до проголошення незалежності Косово) послабили моральний авторитет Заходу, створили низку прецедентів порушення міжнародного права. Косовський прецедент

став бомбою уповільненої дії, відмова від надання Україні та Грузії Плану дій щодо вступу в НАТО розв'язали руки російському імперіалізму, а анексія Криму призвела до остаточної руйнації пост-біполярної системи міжнародних відносин, яка існувала протягом останніх двох десятиліть.

На регіональному рівні маємо справу з двостороннім конфліктом між Україною та Росією, який був викликаний руйнуванням пострадянської системи відносин у регіоні та бажанням Росії відновити „історичну справедливість”, повернути свої втрачені позиції у регіоні, який вона вважає власною сферою впливу, а також забезпечити собі належне місце у світовій та європейській архітектурі безпеки та співробітництва. Росія розглядає Україну насамперед як предмет свого впливу та ключову складову пострадянських інтеграційних процесів.

Наголошено, що женевський формат переговорів (Україна, Росія, ЄС та США) є форматом за участю усіх глобальних гравців, у якому бере участь Україна. Врегулювання на глобальному рівні є предметом переговорів у рамках самітів Великої сімки та Великої двадцятки, участь в яких беруть усі провідні актори міжнародних відносин.

Нормандський формат за участю України, Росії, Німеччини та Франції виключає США і переводить дискусії щодо врегулювання конфлікту з геополітичного на регіональний рівень. На цьому рівні спостерігається менше геополітичної конкуренції, що унеможливорює, в повній мірі, розгляд питань оновлення архітектури міжнародної безпеки, ролі та місця всіх сторін конфлікту в світових процесах співробітництва та інтеграції.

Мінські домовленості виявилися способом часткової деескалації конфлікту на Сході України, але доводять свою неспроможність як інструменту його остаточного врегулювання. Разом з тим наголошено, що повернення Донбасу на умовах спотвореної імплементації мінських домовленостей призведе до „боснізації” України з подальшим наростанням внутрішньої конфліктності та закрие для нас перспективи євроатлантичної інтеграції.

Відзначено, що у зв'язку з тим, що позаблоковість України не змогла гарантувати їй безпеку і забезпечити надійний захист національного суверенітету й територіальної цілісності, актуальним є негайна інтеграція оборонного потенціалу нашої держави в існуючу систему євроатлантичної безпеки.

Встановлено, що сучасні воєнно-політичні конфлікти є однією з основних загроз як національній, так і міжнародній безпеці, тому необхідне втручання світового співтовариства у їхнє врегулювання.

Від українсько-російського врегулювання та способу примирення буде залежати мир, стабільність та добробут не лише обох країн, але і інших країн регіону Східної Європи, Південного Кавказу та Центральної Азії.

На локальному (внутрішньо-українському) рівні маємо справу з конфліктом між закритими політичними та економічними суспільними інституціями і новим громадянським суспільством, якого не влаштовувала олігархічна латиноамерикансько-пострадянська модель побудови держави та суспільно-економічних відносин.

Значення України для безпеки в ЄС і навіть в світі, підкреслював дуже сильно Збігнєв Бжезінський ще у 1997 році у своїй книзі „Велика Шахівниця”. Професор Бжезінський зазначав у ній, що в разі тісної співпраці в рамках Веймарського трикутника (Франція, Німеччина та Польща), розширеного приєднанням України, така вісь держав становитиме фундамент безпеки, не будучи одночасно загрозою для Росії та інших акторів на міжнародній арені [270, с. 85-86].

Штучність проблеми сепаратизму на Сході України та інспірованість конфлікту Росією обумовлює безпрецедентність такого типу конфлікту у світовій практиці.

Проблема розв'язання східноукраїнського конфлікту відноситься до суперечностей українського суспільства, які визначатимуть його долю на найближчі десятиліття. Проте у ході цього конфлікту склалася ситуація, за якої національні інтереси українського народу підмінюються інтересами

правлячих кіл України, що позбавляє можливості знайти спільну основу для інтеграції доведених до розколу частин суспільства, що представлені населенням Донбасу та іншої частини України.

Радник Президента України, директор Національного інституту стратегічних досліджень В. Горбулін, визначив п'ять сценаріїв подальшого розвитку україно-російських відносин [53]

Сценарій „тотальної війни” можливий за умови прийняття керівництвом Росії рішення про початок відкритої воєнної агресії з метою отримання сухопутного коридору в Крим чи доступу до свого воєнного контингенту в Придністров'ї. Україна буде позбавлена вибору можливостей врегулювати конфлікт у Донбасі миром і буде змушена захищати свою незалежність, використовуючи всі наявні ресурси.

Сценарій „відтинання” або „стіни” передбачає остаточну відмову України від окупованих територій і повний розрив з ними. Подальша історична доля цих територій цікавитиме Україну лише з точки зору забезпечення її власної безпеки. Можливість реалізації цього сценарію базується на наявності значного ментального розриву між певною частиною жителів тимчасово окупованих районів Донбасу та більшістю українського суспільства.

Сценарій „сателітності” передбачає пошук способів сепаратного миру з Росією на вигідних для неї умовах, нехтування інтересів західних партнерів, визнання автономії Донбасу, відмова від повернення Криму. Подібне примирення позбавить зовнішню політику Української держави значної частини незалежності та прив'яже її історичну долю до історичної долі Росії [231]

Четвертий сценарій – „заморожування” конфлікту. Він полягає в „заморожуванні” конфлікту за зразком Придністров'я, Абхазії, Південної Осетії. В такому рішенні зацікавлена Росія, частина країн Євросоюзу і найбільш конформістські та проросійські шари європейського суспільства. Сутність такого врегулювання в тому, що постраждали в результаті конфлікту

райони, так звані „ДНР” і „ЛНР”, залишаються в складі України, можливо, на умовах надання їм особливих владних повноважень. За оцінкою В.Горбуліна, реалізація цього сценарію відповідає інтересам як Росії, так і ЄС, але не України.

Сценарій „ні війни, ні миру” або „обмеженої війни та перманентних переговорів” передбачає обмежену і стримуючу війну проти Росії і колабораціоністів на сході з метою нанести їм якомога більше демотивуючих втрат, постійний переговорний процес, без остаточного фіксування результатів. На думку В.Горбуліна, такий сценарій робить можливим досягнення максимального результату з найменшими жертвами, хоча й потребує багато часу, вміння і терпіння[53].

Отже, з п'яти сценаріїв В.Горбуліна перший і останній розглядають розв'язання конфлікту воєнним шляхом і по суті своїй відводять домінуючу роль „партії війни”, хоча в першому сценарії ведення війни залежить від Росії, а в п'ятому – від України. Три інших сценарії розвитку україно-російських відносин („стіни”, „сателітності” та „заморожування”) по своїй суті є сценаріями мирного врегулювання конфлікту і саме від вибору влади України залежить реалізація будь-якого з них.

Сценарій вирішення конфлікту на Сході України шляхом реінтеграції територій виглядає найбільш складним, але з точки зору національних інтересів України, забезпечення довгострокової регіональної стабільності та цілей розвитку держави виглядає найбільш прийнятним. Він передбачає: 1) спільне забезпечення сторонами конфлікту деескалації протистояння і демілітаризації регіону; 2) інституційне забезпечення громадянського діалогу і формування консенсусу в суспільстві щодо реінтеграції постконфліктних територій; 3) утворення Громадської ради у питаннях Донбасу та забезпечення постійних соціальних комунікацій з участю осіб „поза політикою”; 4) узгодження в робочих групах та можливість прийняття нових законів про формування особливих районів з окремими адміністративними статусами – Північний Донбас і Південний Донбас (замість

самопроголошених „ЛНР” та „ДНР”), а також вирішення питань про нове регіональне утворення на основі територій Луганської та Донецької областей, що не увійдуть до складу особливих районів; 5) закріплення в Конституції України поняття „особливих районів”, статус і повноваження яких має визначити закон про регіональне самоврядування (додатково до закону про місцеве самоврядування), що визначить їх повноваження щодо транскордонного співробітництва (без права на підписання міждержавних угод); 6) проведення виборів до органів місцевого самоврядування в „особливих районах” та довиборів до Верховної Ради України в округах, де ці вибори не відбулися у 2014 році; 7) досягнення домовленостей з представниками Північного та Південного Донбасу щодо приведення їх внутрішніх нормативно-правових актів у відповідність до закону про статус особливих районів та роззброєння парамілітарних утворень, що діють поза межами закону та непідконтрольні владі особливих районів; 8) проведення виборів керівництва особливих районів згідно до Конституції України та відповідного закону [71].

Отже, за умов, що склалися в українському суспільстві в цілому і на території Донецької та Луганської областей зокрема, цей план реінтеграції Донбасу неухильно орієнтує на відновлення цілісності соціального організму України та протидію тим чинникам, що вже зробили розкол суспільства реальністю. План реінтеграції можливо реалізувати лише за безумовного домінування „партії миру”. Цієї умови ще немає, але для неї вже формуються соціально-психологічні передумови і суспільні настрої.

Альтернативою плану реінтеграції є сценарій сецесії – відокремлення Донбасу від України. М. Погребінський прогнозує, що з часом Україна перейде на відносини з Донбасом за прикладом тих, що склалися між Китаєм і Тайванем. Суперечливість цих відносин проявляється в політиці та бізнесі: вони брязкають зброєю, адже Китай ніколи не відмовиться від права на Тайвань, але в той же час між ними здійснюється товарообіг у 250 млрд. дол.

Політолог вважає, що внаслідок конфлікту на Сході України щось подібне складеться і в нас, адже економічно Україна зацікавлена в співробітництві з Донбасом [71].

Існує дві основні моделі миру на Сході України – „Автономізація” та „Окупація”.

Модель „Автономізація” - ця модель передбачає надання автономії тій частині України, яка знаходиться під контролем сепаратистів, – створення Автономної Східної Республіки (далі Автономія). Ніякої мови не може йти про розширення підконтрольної сепаратистам території. Автономія передбачає юридичне знаходження території у складі України, а отже поширення дії всіх інфраструктур України на цю територію. Автономія передбачає свій Парламент та свій Уряд на цій території. Коротко кажучи, – все будується за моделлю Криму, як це прописано в Конституції України. Це означає також оплату видатків з державного бюджету на пенсії та зарплати бюджетникам. Це означає також укладення особливої економічної угоди з Автономією, де передбачуються правила торгівля, функціонування інфраструктури і т.д. Однак це також означає відсутність військової незалежності у цієї території. Якщо на цю територію не поширюватиметься захист української армії, тобто якщо територія матиме свою армію, то це означатиме її вихід зі складу України. Отже територія має повністю перейти під захист та юрисдикцію української армії.

Отже в цьому разі:

- 1) Україна повинна контролювати україно-російський кордон ;
- 2) Всі російські війська залишають територію ;
- 3) Відбувається відведення з території України всієї бойової техніки або ж в разі залишення її на території України, вона буде націоналізована;
- 4) Всі бойовики, незаконні формування складають зброю;
- 5) Україна гарантує амністію щодо їх військових дій колишніх бойовиків, ополченців, незаконних формувань, які не застосовували зброю проти військослужбовців збройних сил України та мирного населення до

часу укладання угоди, але лише щодо військових дій і лише до моменту укладання угоди. Після чого всі військові дії після кваліфікуються вже як військові злочини.

6) Помилування не поширюється на всі немотивовані обстріли мирного населення, які розслідуються, і винуваті у цьому будуть покарані.

7) Амністія також не розповсюджується на тероризм і бандитизм щодо мирного населення, а також на мародерство. Все це розслідується і винуваті несуть покарання.

8) Росія повертає Україні всіх військових злочинців, для розслідування їх злочинної діяльності проти України. Цей процес ведеться до повного його вирішення.

Модель „Окупація” - відбувається прийняття закону про тимчасово окуповану територію, яка підпадає під всі ті санкції, під які на даний час підпадає окупований Крим. З цією окупованою територією можливі дуже обмежені економічні відносини України, але в рамках чіткої Угоди, яка також узгоджується Україною з рештою країн, що мають ввести санкції.

Криза на Україні вимагає спільного підходу не тільки США, але Заходу в цілому. В рамках спільної політики Заходу в аспекті повсталого конфлікту, необхідне опрацювання врівноважених медіальних комунікатів, а також пошук раціональних розв'язань в моментах поглибленої міжнародної пропагандистської риторики, що поляризує суспільство. Щоб цього досягти необхідним є детальніший аналіз міжнародної ситуації та більш старанна її презентація в ЗМІ. Обов'язковим є також прийняття наслідків дій західної спільноти, а не тільки сама необхідність якихось дій.

Варто підкреслити те, на що звертає увагу Збігнєв Бжезінський в кожному своєму виступі на тему Росії: щоб надати можливість Кремлю вийти з повсталого конфлікту влюбій ситуації. Занадто гострі дії Заходу, що компрометують Кремль та послаблює владу Росії, на думку професора, можуть мати колосальні наслідки. Це пов'язано з системою влади в Росії, де багаті олігархи, що володіють величезними фінансовими засобами, охоплені

надзвичайно радикальними ідеологіями вже багато років борються за владу з нинішнім президентом. Тому, перш за все, необхідні неофіційні переговори між США, ЄС і Росією, але і з участю української влади, щоб змусити Кремль припинити підтримку сепаратистів у східній Україні. Важливо також дозволити самим українцям приймати рішення та гарантувати їх дотримання як і у всіх демократичних державах.

Єдиним виходом збереження Української держави є євроатлантичний вибір України, адже НАТО в своєму програмному документі – Вашингтонській угоді 1946 року передбачає низки чітких і прозорих положень, ознайомлення з котрими переконає неупередженого пересічного громадянина в відсутності будь-яких зазіхань на права і безпеку третіх держав. П'ять основоположних вимог до претендентів на членство в НАТО чітко й рельєфно формулюють миролюбний характер відносин як у самому Північно-Атлантичному союзі, так і з державами–сусідами, і не членами НАТО. Стосовно претендентів на членство в НАТО є чіткі вимоги: „Країна претендент має відповідати базовим принципам Вашингтонського Договору”. Від країни претендента вимагається: по-перше, вирішувати міжнародні суперечки мирним шляхом; по-друге, демонструвати відданість принципам верховенства права і права людини; по-третє, вирішувати мирним шляхом міжетнічні конфлікти і зовнішні територіальні суперечки, спірні питання внутрішньої юрисдикції відповідно до принципів ОБСЄ та з метою прагнення до встановлення добросусідських відносин; по-четверте, встановлювати належний і демократичний цивільний контроль над своїми Збройними силами; по-п'яте, утримуватися від загрози силою чи застосування сили будь-яким методом, що не відповідає меті ООН. Сприяти розвитку мирних і дружніх міжнародних відносин шляхом зміцнення своїх вільних інститутів і завдяки зміцненню стабільності і благополуччя, продовжувати надавати цілковиту підтримку та брати участь у раді Євроатлантичного партнерства, програмі „Партнерство заради миру” та розвитку співробітництва з країнами-партнерами, що не є членами НАТО”.

Наразі існує чотири чотири варіанти стратегічного вибору моделі безпеки, відкритих на сьогодні для України 1) неприєднання/нейтралітет; 2) європейська інтеграція без членства в НАТО (так звана „фінляндизація”); 3) двосторонні союзи та субрегіональне партнерство; 4) вступ до НАТО.

Реалізація традиційного для України курсу позаблоковості у різних формах та модифікаціях протягом тривалого часу фактично призвела до повної беззахисності держави. При цьому міжнародно-правові гарантії суверенітету та територіальної цілісності України виявилися порожніми. В силу лише цих причин збереження такого курсу буде невиправдано небезпечним. Позаблоковість підриває український суверенітет, звужує простір для зовнішньої політики та залишає Україну у „сірій зоні безпеки” Східної Європи. Це – найбільш ризикована та водночас затратна стратегія національної безпеки, здатна розв’язати лише частину короткострокових завдань.

Фінляндизація зовнішньої політики частково долає обмеження позаблоковості. Відмова від членства в НАТО в обмін на свободу участі у європейських інтеграційних процесах могла б стати прийнятним компромісом, в силу того, що він враховує першочергову зацікавленість Росії не допустити вступу України до НАТО. Такий вибір сприяв би також і внутрішньому розвитку України під впливом „гравітаційного поля” ЄС. Але специфіка сприйняття України в Кремлі робить реалізацію моделі у такому вигляді малоімовірною. Вважаючи Україну частиною „руського світу”, в Москві розуміють „фінляндизацію” України як таку, що включає відмову і від євроінтеграційного курсу. Крім того, власними діями Росія поставила хрест на будь-яких власних гарантіях безпеки, а відповідно й серйозно підірвала життєздатність моделі „фінляндизації” в цілому. Ця стратегія залишається предметом торгів та компромісів. Її вибір може бути виправданий лише за умов дієвих гарантій та збереження свободи участі України в європейському житті.

Стратегія союзницьких відносин та створення субрегіональної системи безпеки найбільшою мірою підходить для досягнення короткострокових цілей. Вона вимагатиме високих видатків, чіткого визначення поля співпадіння інтересів у сфері безпеки, в той же час залишаючи сумніви у здатності держави реалізовувати її достатньо довго. Зокрема, союзницькі відносини із США потребуватимуть довгострокових зобов'язань Вашингтону. З іншого боку, ставка на субрегіональне співробітництво вже робилася Україною, однак за дещо інших умов. Сьогодні така стратегія базуватиметься на класичній теорії стримування і потребуватиме встановлення рівноваги в регіоні, де Росія володіє незаперечним силовим домінуванням. Це робить її відносно мало пристосованою для досягнення довгострокових цілей.

Зрештою, отримання членства в ЄС та НАТО є найбільш ефективним шляхом зміцнення безпеки України. Основна проблема такої стратегії полягає в тому, що вона вимагає часу, якого в Україні немає. Відповідаючи найбільш повною мірою потребам реформувати політичну систему та економіку України, такий шлях може тривати десятиліттями. Його сила в тому, що в разі досягнення успіху, Україна стане частиною найбільш дієвою системи колективної безпеки у світі.

В силу, можливо, саме цієї причини, протидія Росії буде максимальною. Подолання цієї протидії може виявитися надто складним завданням. Однак збереження питання членства в НАТО на порядку денному є принципово важливим для зміцнення позицій України.

Після агресії Росії українці переосмислили загрози, які стоять перед державою і зрозуміли, в чому, власне, полягає перевага колективної безпеки. З іншого боку, Росія шляхом військової агресії проти України суттєво ускладнила потенційну інтеграцію України до НАТО.

По-перше, так зване Дослідження НАТО з питань розширення від 1995 року наголошує, що неврегульовані конфлікти чи зовнішні територіальні суперечки можуть стати на заваді членству в Альянсі. Окуповані території та

загроза подальшої ескалації на європейському континенті робить перспективу членства в НАТО для України дуже віддаленою.

По-друге, російська агресія в Криму і на Сході України перетворила Україну з контрибутора безпеки, який брав участь у всіх без винятку миротворчих операціях Альянсу, на її користувача, понад те конфлікт між Росією і Україною є джерелом загрози для європейської безпеки.

Україна опинилась у певному зачарованому колі. З одного боку, НАТО всіяко повторює, що в Україні є право на власний вибір, зокрема і в тому, що стосується інтеграції до НАТО. З іншого боку, реакція НАТО на сам факт обговорення членства України в НАТО, означає, що насправді в Україні такого вибору на сьогодні не існує.

Для України єдиним очікуваним дивідендом від членства в НАТО на сучасному етапі є збереження територіальної цілісності та суверенітету. З очевидністю для України, як і для всіх країн регіону, найбільш актуальним є питання не стільки перспективи членства в НАТО, скільки перспективи існування України як суверенної держави й можливості запобігти розгортанню повномасштабної війни та докорінної зміни архітектури регіональної та глобальної безпеки.

Отже, підсумовуючи розділ можна зробити такі висновки, що міжнародні миротворчі операції, незважаючи на видозміну окремих підходів до них в останній період з боку Організації Об'єднаних Націй, не змінюють своєї сутності. Вони залишаються дієвим політичним інструментом врегулювання воєннополітичних конфліктів, що забезпечує вирішення комплексу завдань, які не можуть бути вирішені жодною державою окремо.

Для того, щоб у майбутньому мати змогу повернути втрачені території та відновити свій суверенітет, Україні потрібно вже сьогодні докласти максимум зусиль як всередині країни, так і на міжнародному рівні:

Перекопати все суспільство та міжнароду спільноту в тому, що Дондас і Крим є тимчасово окупованою Росією територією України, від якої вона за жодних обставин не відмовиться, і рано чи пізно поверне їх до свого складу.

Що важливо, що розмови навколо повернення втрачених територій мають включати не тільки Донбас, але також і Крим. Донбас та Крим мають завжди розглядатися разом. На жаль, сьогодні Росії вдалося розділити дискусії про ці два регіони.

Мінський процес слід розглядати як механізм зниження інтенсивності військової складової конфлікту та переведення його в розряд заморожених. Спотворена імплементація Мінських домовленостей є не вигідною для України. Адже вона повертає до складу України зруйновані території, повністю контрольовані та керовані місцеві бандитські угруповання та величезну кількість озлобленого електорату з промитою російською пропагандою свідомістю.

Повна економічна блокада окупованих територій (як Криму, так і окупованого Донбасу). Це рішення болюче і напевно не зовсім гуманне, проте воно дуже необхідне. Це повинно змусити Росію або взяти на себе повне утримання Донбасу і збільшення витрат на утримання Криму, або дозволити соціально-економічний колапс цих регіонів, особливо Донбасу.

Активна просвітницька робота в прифронтових районах з одночасним розвитком соціально-економічної інфраструктури. Особливо важливо, щоб програми розвитку реалізовувалися із широким залученням європейських організацій для того, щоб розвінчувати всілякі міфи стосовно ЄС та НАТО.

Максимально сприяти переселенцям з окупованих територій. Це буде максимально означати, що Україна як держава здійснює піклування про своїх громадян. Особливу увагу слід приділити молодій інтелігенції і високоосвіченим громадянам.

ВИСНОВКИ

Комплексне дослідження особливостей врегулювання воєнно-політичних конфліктів дало змогу зробити наступні висновки:

Все частіше останнім аргументом для відстоювання своїх політичних інтересів є „мова зброї”, що перетворює політичний конфлікт в воєнно-політичний. Воєнно-політичний конфлікт – це зіткнення політичних інтересів суб’єктів політики з використанням воєнної сили.

Воєнно-політичні конфлікти важко піддаються управлінню, характеризуються різкими переходами від деескалації до ескалації, відносною локальністю, асиметричністю та слабкою інституціоналізацією. Надзвичайно важливим етапом управління конфліктами є недопущення переходу ворожнечі у збройну сутичку, недопущення поширення конфлікту на інші території із залученням більшої кількості суб’єктів у конфліктну взаємодію. Прямими учасниками воєнно-політичних конфліктів все частіше виступають не тільки держави в єдності їхніх інститутів, а різні соціальні спільноти, економічні, політичні, терористичні та кримінальні організації. Водночас відбувається інтернаціоналізація конфліктів, зростає коло держав, національні інтереси яких вони зачіпають. Характерними рисами сучасних воєнно-політичних конфліктів є посилення їх зв’язку з глобальними політичними процесами, що впливає на учасників конфліктів, та інші суб’єкти, які швидко втягуються в збройну боротьбу в тих чи інших формах.

Системне моделювання є одним з ефективних методів діагнозу воєнно-політичних конфліктів з метою прогнозування й застосування оптимальних способів їх врегулювання та спроб обґрунтування її на конкретних історичних прикладах. В якості основних структурних елементів й параметрів сучасних воєнно-політичних конфліктів розглядаються учасники конфлікту, форма й рівень залученості їх в конфлікт, їх інтереси, ресурси, цілі, причини, об’єкт, предмет, масштаб конфлікту, конфліктні установки, конфліктна поведінка, етапи й фази конфлікту, потенціал конфлікту, середовище, інформаційне спостереження за розвитком воєнно-політичного

конфлікту. Для кожного з параметрів пропонується набір характеристик, по яких можна оцінити вплив змін параметрів на хід конфлікту. У результаті проведеного дослідження можна сформулювати висновок про те, що для одержання найбільш точних результатів діагнозу сучасних воєнно-політичних конфліктів необхідно здійснювати на двох рівнях: використовуючи інтуїтивні методи або експертні оцінки, а також застосовуючи об'єктивні методи дослідження з використанням методів математичного аналізу.

Побудова формальних моделей і застосування методів математичного аналізу сполучено з рядом труднощів. Один найбільших недоліків, що обмежують можливості застосування математичних моделей, пов'язаний саме з обмеженістю врахування в рамках подібних моделей впливу людського чинника. Доводиться навмисно спрощувати реальну ситуацію з тим, щоб математичне завдання мало рішення. Неможливо врахувати або кількісно виразити деякі якісні характеристики, що впливають на характер розвитку конфлікту. Застосування моделювання, незважаючи на деякі труднощі, дає ряд переваг у порівнянні з логіко-інтуїтивним аналізом і повинно бути досить корисним допоміжним інструментом у роботі експертів.

Застосовано комплексний підхід до врегулювання воєнно-політичних конфліктів, що передбачає можливість оптимального поєднання силових і не силових способів врегулювання конфліктів. Врегулювання воєнно-політичних конфліктів є важливою умовою забезпечення безпеки на національному та міжнародному рівнях. Засоби врегулювання мають бути ефективними і відповідати природі воєнно-політичного конфлікту. Виходячи з останньої вимоги їх можна умовно поділити на дві групи: політичні та військові. У міжнародній практиці їх прийнято позначати цивільним і військовим елементом. Природа цивільного елемента в підтриманні миру може мати дипломатичне, економічне, ідеологічне, міжнародно-правове виявлення, тоді як природа сили військового елемента полягає в ефективності насильницького впливу на конфліктуючі сторони. Ефект

примусу конфліктуючої сторони до миру військовими засобами досягається нанесенням або погрозою нанесення матеріального збитку. У такий спосіб обмежуються її матеріальні можливості для ведення війни. Завдяки цьому військовий елемент здатний чинити найсильніший вплив на конфліктуючі сторони.

Збереження і встановлення миру доцільно розглядати як процес, що складається з трьох основних етапів, які відповідають трьом фазам розвитку конфлікту — його зародженню, ескалації і врегулюванню. Умовно ці етапи можна назвати так: запобігання агресії (воєнного конфлікту); припинення агресії або врегулювання воєнного конфлікту; ліквідація їх наслідків. З метою встановлення миру застосовують дипломатичні дії після початку конфлікту з метою досягти мирного врегулювання. Вони включають в себе посередництво, примирення, а також ізоляцію.

Безпека України безпосередньо пов'язана із безпекою Європи. Однією з найважливіших умов забезпечення національної безпеки і реалізації стратегічної мети як зовнішньої так і внутрішньої політики України є її інтеграція в європейські структури та набуття членства в Північноатлантичному альянсі.

Конфлікт, який відбувається на Сході України підтвердив тезу про зміну парадигми сучасної війни. Навіть, якщо будуть припинені активні бойові дії Росія продовжить використання методів „гібридної війни” проти України, поки матиме для цього політичні та економічні ресурси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абаев Л. Ч. Игровое моделирование и анализ кризисов и конфликтов в международных отношениях. / Л. Ч. Абаев // Информация. Дипломатия. Психология. – М.: Известия, 2002. – С. 376-390.
2. Аганини А. Р. Гидростратегический аспект палестино-израильских отношений / А. Р. Аганини // Страны Ближнего Востока, Среднего Востока и Африки в начале нового века. – М., 2002. – С. 31-37
3. Адаменко А. А. Методика формування множини факторів воєнного конфлікту та системи взаємозв'язків між ними / А. А. Адаменко // Наука і техніка Повітр. сил Збройн. сил України. – 2011. – № 1. – С. 141–145.
4. Акулов С. Міжнародні миротворчі операції як політичний інструмент врегулювання воєнно-політичних конфліктів / С. Акулов // Політичний менеджмент. – 2005. – № 2 (11).
5. Аникин В. А., Шаруненко Н. М., Аникин С. В. Основные направления, методы прогнозирования и моделирования во внешнеполитической деятельности./ В. А. Аникин , Н. М.Шаруненко, С. В. Аникин – М., 2000. – 236 с.
6. Антипенко А. В. Антитерористична складова права збройних конфліктів / А. В.Антипенко // Наук. пр. Нац. авіац. ун-ту. Серія «Юридичний вісник. Повітряне і космічне право». – К., 2013. – № 1. – С. 135–139.
7. Анцупов А. Я., Шипилов А. И. Конфликтология: Учебник для вузов. / А. Я.Анцупов, А. И. Шипилов – М.: ЮНИТИ. 1999. – 534 с.
8. Арон Р. Мир і війна між націями / Р. Арон ; [пер. з фр.]. — К. : МП «Юніверс», 2000. – 687 с.
9. Арцибасов И. Н., Егоров С. А. Вооруженный конфликт: право, политика, дипломатия / И. Н. Арцибасов, С. А. Егоров – М.: Международные отношения, 1989. – 230 с.

10. Арцибасов И. Н. Международное право (закон и обычаи войны) / И. Н. Арцибасов. – М. : Междунар. отношения, 1975. – 245 с.
11. Атлас Б. И., Бабинцев В. С, Барсукова И. В. Информационные системы по мировой экономике и международным отношениям. / Б. И. Атлас, В. С. Бабинцев, И. В. Барсукова – М., 1976. –323 с
12. Бадах Ю. Г. «Холодна війна» та її виміри (1946–1991 рр.) : монографія / Ю. Г. Бадах ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2009. – 457 с.
13. Базов В.П. Кримінальна відповідальність за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права: Навч. посіб. / В. Базов. – К. : Істина, 2003. – 136 с.
14. Банников А. В. Флавий Вегеций Ренат о кризисе римской военной системы / А. В. Банников // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2008. – Вып. 1. – С. 121–127.
15. Барановский Е. Г., Владиславлева Н. Н. Методы анализа международных конфликтов. / Е. Г. Барановский, Н. Н. Владиславлева – М. : Научная книга, 2002. – 155 с.
16. Бардін О. Насильство, війна, тероризм як способи розв'язання конфліктної ситуації: політологічний аналіз / О. Бардін // Людина і політика. – 2003. – №5. – С.83-94.
17. Барынькин В. М. Локальные войны на современном этапе (характер, содержание, классификация) // Военная мысль. – 1994. – №6. – С. 7 – 11.
18. Барынькин В.М. Оценка эффективности мер по разрешению военных конфликтов на ранних фазах их развития / В.М. Барынькин // Воен. мысль. – 1996. – № 2. – С. 2–8.
19. Батрименко О. В. Особливості сучасних збройно-політичних конфліктів : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / О. В. Батрименко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 18 с.
20. Батрименко О. В. Типологія збройно-політичних конфліктів / О. В. Батрименко // Політологічний вісник: Зб-к наук. Праць. – К.: ТОВ “XXI СТОЛІТТЯ: ДІАЛОГ КУЛЬТУР”, 2004. – Вип. 16. – С. 296-304.

21. Бебешко О. В. «П'ятиденна війна» на Кавказі 2008 р.: причини та геополітичні наслідки / О.В. Бебешко // Український науковий журнал «Освіта регіону». – 2010. – № 2. – С. 87–90.
22. Бекон Ф. Сочинения: / Ф. Бекон – В 2 т. 2-е изд. М., 1979. Т. 2. – 575 с.
23. Бестужев-Лада И.В. Рабочая книга по прогнозированию./ И.В. Бестужев-Лада – М., 1982. – 517 с.
24. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы./ З. Бжезинский – М.: Международные отношения, 1998. – 176с.
25. Блищенко И. П. Региональные конфликты и международное право (вторая половина XX – начало XXI века) / И. П. Блищенко, М. М. Солнцева. – М. : Изд. дом «Городец», 2005. – 496 с.
26. Богданов С. А. Вероятный облик вооруженной борьбы будущего / С. А. Богданов // Военная мысль. — 2003. — № 12. — С. 2-7.
27. Богданович В.Ю. Военна безпека України: методологія дослідження та шляхи забезпечення: [монографія] / В.Ю.Богданович. — К.: Тираж, 2003. — 322 с.
28. Богданович В.Ю. Теоретичні основи забезпечення національної безпеки України в умовах позаблоковості: монографія / В.Ю. Богданович, І.С. Романченко, І.Ю. Свіда. — Львів: АСВ, 2011. — 414 с.
29. Боришполец К. Методы, методики и процедуры прикладного анализа международных отношений / К. Боришполец / Международные отношения: социологические подходы. - М., 1998. - 189 с.
30. Бочарников И. В., Лемешев С. В., Люткене Г. В. Современные концепции войн и практика военного строительства/ И. В. Бочарников, С. В. Лемешев, Г. В. Люткене. – М.: Экон – информ, 2013. – 144 с.
31. Будаев А. В. Основные подходы к использованию «мягкой силы» в интересах реализации внешней политики Российской Федерации // Тренды и управление. – 2014. – № 2. – С. 175–187.

32. Бутрос Гали Б. Повестка дня для мира. ООН. / Бутрос Гали Б – Нью-Йорк, 1992. – 127 с.
33. Василенко В. А. Війна 2014 року: спроба системного аналізу / В. А. Василенко : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://i.tyzhden.ua/content/photoalbum/2014/10_2014/17/26-42.pdf
34. Василенко О.В. Основні світові тенденції розвитку озброєння та військової техніки для ведення війн у майбутньому / О.В. Василенко// Наука і оборона. – 2009. – № 4. – С. 18–22.
35. Василенко В. Агресія Росії: генеза, мета, способи протидії та правові наслідки / Василенко В. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uaba.org/Resources/Documents/Blog%20Docs/140320%20Vassylenko%20Russian%20Aggression%20origins%20purpose%20>.
36. Вентцель Е.С. Элементы теории игр. / Е.С. Вентцель – М.: Физматгиз, 1961. – 68 с.
37. Владиславлева Н. Н. Новый характер современных конфликтов. Применение метода размытых множеств при построении моделей конфликтов / Н. Н. Владиславлева // Актуальные проблемы международных отношений в начале XXI века. – М., 2002.– С. 170-180.
38. Вовк С. О. Проблема кореляції понять «неміжнародний збройний конфлікт» та «громадянська війна» / С. О. Вовк // Політологічний вісник : зб. наук. пр. / Політолог. центр при Київ. нац. ун-ті ім. Т. Шевченка. – К., 2012. – Вип. 64. – С. 216–222.
39. Военная сила в международных отношениях :учебное пособие / В. И. Анненков, О. П. Иванов, В. В. Круглов, А. В. Моисеев ; Под общ. ред. В. И. Анненкова. – М. : КноРус, 2011. – 496 с.
40. Военна доктрина України, затверджена Указом Президента України від 15.06.2004 року № 648 (в редакції Указу Президента України від 08.06.2012 року №390/2012) // Сайт ВРУ / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/648/2004>.

41. Воєнні конфлікти другої половини ХХ століття : зб. наук. ст. / Ін-т історії НАН України, Нац. акад. оборони України, Укр. ін-т воєн. історії ; ред. С. В. Кульчицький. – К. : Ін-т історії України НАНУ, 2004. – 100 с.
42. Вступ до НАТО – стратегічний вибір України / За загальною ред. О. І. Соскіна. – К.: Вид-во «Інститут трансформації суспільства», 2008. – 192 с.
43. Галака О. М., Ільяшов О. А., Павлюк Ю. М. Основні тенденції розвитку та ймовірні форми воєн і збройних конфліктів майбутнього/ О. М. Галака, О. А. Ільяшов, Ю. М. Павлюк // Наука і оборона.– 2007.– № 4.– С. 10–15.
44. Гегель Г. В. Ф. Основи філософії права / Г. В. Ф. Гегель. – К.: Юніверс, 2000. – 336 с.
45. Геоeкономічні сценарії розвитку і Україна: монографія / М.З. Згуровський, Ю.М. Пахомов, А.С. Філіпенко та ін. – К. : Академія, 2010. – 328 с.
46. Герасименко И. Я., Юсупов Р. М. Условия безопасности международной системы и конфликт / И. Я. Герасименко, Р. М. Юсупов // Международные исследования. - 1991. - № 1-2.- С. 26-28
47. Глобальная безопасность: инновационные методы анализа конфликтов. Под общ. ред. Смирнова А. И. — М.: Общество «Знание» России, 2011. — 272 с..
48. Герасимов В. Ценность науки в предвидении / В. Герасимов // Военно-промышленный курьер. – 2013. – 8(476) 27 февраля – 5 марта. – с. 3,с. 4
49. Гнатовський М. М. Кваліфікація міжнародних збройних конфліктів у практиці міжнародних судових установ / М. М. Гнатовський // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2012. – Вип. 65. – С. 139–146.
50. Гоббс Т. Левіафан, або суть, будова і повноваження держави церковної і цивільної / Т. Гоббс. – К.: Дух і Літера, 2000. – 600 с.
51. Головин Н. Наука о войне: избранные сочинения / Н. Головин. – М.: Астрель, 2008. – 1006 с.

52. Горбунов В. Н., Богданов С. А. О характере вооруженной борьбы в XXI веке / В. Н. Горбунов, С. А. Богданов // Воен. мысль. – 2009. – №3. – С. 2–25.
53. Горбулін В.П. „Гібридна війна” як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / Горбулін В.П. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrumentrosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-.html>.
54. Гоубл П. ОБСЄ: вибірковий нагляд / П. Гоубл // ППЧ. – 2000. – № 1-2. – С. 22–26.
55. Гроций Г. О праве войны и мира : три кн., в которых объясняются естеств. право и право народов, а также принципы публич. права / Г. Гроций ; [под общ. ред. и с предисл. проф. С. Б. Крылова] ; пер. с лат. А. Л. Саккетти ; [вступ. ст. А. А. Желудкова]. – М. : Ладомир, 1994. – 867 с.
56. Гуменюк А. Г. Роль ООН у врегулюванні конфліктів на терені колишньої Югославії (перша половина 90-х рр.) : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Гуменюк Алла Германівна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. – К., 2000. – 22 с.
57. Гуржій О. І., Пилявець Р. І. Проблемні питання сучасної української військової термінології / О. І. Гуржій, Р. І. Пилявець // Воєнні конфлікти другої половини ХХ століття. Зб. наук. статей. – К., 2004. – С. 6–13
58. Давыдов Ю. Понятие «жесткой» и «мягкой» силы в теории международных отношений / Ю. Давыдов // Международные процессы. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/four/006>
59. Данільян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації: Навчальний посібник / Худож.-оформлювач С. І. Правдюк./ О. Г. Данільян, О. П. Дзьобань, М. І. Панов - Харків: Фоліо, 2002. – 285 с.
60. Даниленко Л. І. Перспективи та виклики євроінтеграційних процесів для України: навч.метод. матеріали / Л. І. Даниленко, І. В. Поліщук. – К.: НАДУ, 2013. – 132 с.

61. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта. / Р. Дарендорф // Социс. - 1994. - №5. - С. 142-147.
62. Декларация про принципи міжнародного права від 24 жовтня 1970 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_569.
63. Денисова Т. Политические конфликты в Африке: причины возникновения и способы урегулирования. / Т. Денисова // Восток. 2010. № 4. С.168-176.
64. Дериглазова Л.В. Концепция асимметрии в теории и практике международных отношений / Л.В. Дериглазова – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/kontseptsiya-asimmetrii-v-teorii-i-praktike-mezhdunarodnyh-otnosheniy>
65. Динис Г. Проблематика ефективності механізму міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів (на прикладі міждержавного збройного конфлікту Росії та Грузії) / Г. Динис // Геополітика України: історія і сучасність : зб. наук. пр. / Закарпат. держ. ун-т. – Ужгород, 2009. – Вип. 1. – С. 61–76.
66. Дмитриев А. В. Конфликтология. / А. В. Дмитриев – М., 2000. - 325 с.
67. Дорошко М.С. Конфлікт у Придністров'ї: політичне підґрунтя / М.С. Дорошко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб.наук. пр. - К.: Київ. нац. ун-т імені Т. Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2005. - Вип.53. – Ч.2. - С.13-14.
68. Дугин А. Философия войны. /А. Дугин – М.: Яуза, Эксмо, 2004.– 256 с.
69. Дяченко В. І., Цюрупа М. В., Шумський П. В. Міжнародне гуманітарне право: філософсько-правова доктрина регулювання збройних конфліктів: Ч. І. Історія становлення. / В. І. Дяченко, М. В. Цюрупа, П. В. Шумський – К.: Сфера, 1999. – 128 с.
70. Єрмаков С. Г. Арабо-єврейський конфлікт в Палестині (1947–2003) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / С. Г. Єрмаков ; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2011. – 16 с.

71. Єрмолаєв А. Нові реалії – нові сценарії. Донбас між сецесією та реінтеграцією / А. Єрмолаєв // Інститут стратегічних досліджень «Нова Україна». – <http://newukraineinstitute.org/new/544>.
72. Жиров Г. Б. Анексія Криму, причини та наслідки / Г. Б. Жиров // Зб. наук. пр. Військ. ін-ту Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. – К., 2014. – Вип. 45. – С. 68–72.
73. Загребельный А.В. Несиловые способы урегулирования военно-политических конфликтов: концептуальные подходы / А.В. Загребельный // PolitBook. 2013. №1., с. 182-191.
74. Загребельний О.В. Громадянська війна як воєнно-політичний конфлікт / О.В. Загребельний // Політологічний вісник. Зб-к наук. праць. – К.: «ВАДЕКС», 2014. – Вип.75. – С. 213–223.
75. Закажурников С. Ю. Методика анализа межгосударственного конфликта. (на примере Фолклендского конфликта 1982 г.). / С. Ю. Закажурников - М., 1992.- 147 с.
76. Захарченко Г. Гражданская война как основа и составляющая революции / Г.Захарченко // Гражданская война в России (1917–1922): взгляд сквозь десятилетия: сб. матер. науч. конф., Самара, 9-10 апреля 2009 г. – М., 2009. – С. 123–134.
77. Здравомыслов А.Г. Межнациональные конфликты в постсоветском пространстве. / А.Г. Здравомыслов - М., 1997. – 257 с.
78. Зеленков М. Ю. Конфликтология: Учебник / М. Ю. Зеленков. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2013. – 324 с.
79. Зінько С. Ю. Інформаційно-пропагандистські операції у збройному конфлікті в Південному Лівані у 2006 році / С. Ю. Зінько // Стратегічні пріоритети / Нац. ін-т стратег. дослідж. – К., 2008. – № 1. – С. 199–208.
80. Іжнін І. І. Особливості застосування воєнної сили у збройних конфліктах 90-х рр. ХХ ст. : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Іжнін Ігор Ігорович ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2004. – 169 арк.

81. Кант И. К вечному миру / И. Кант // Кант И. Сочинения в 4-х томах на немецком и русском языках. Том 1. «Трактаты и статьи» (1784–1796). – М.: Ками, 1993. – С. 352–477.
82. Капітоненко М. «Сила» в основних парадигмах міжнародних відносин (Частина друга) / М. Капітоненко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kiev.convdocs.org/docs/1096/index-33777.html>.
83. Капица С. П. Синергетика и прогнозы будущего / С. П. Капица, С. П. Курдюмов, Г. Г. Малинецкий. – 3-е изд. – М.: Едиториал, 2003. – 288
84. Карпович О. Г. Конфликты цивилизаций: актуальные проблемы / О. Г. Карпович // Международные отношения. – 2014. – 1. – С. 62–67.
85. Кейган, Р. Сила и слабость / Р. Кейган // Pro et contra. – 2002. – Т. 7, № 4. – С. 127–157
85. Кизка Василь. Придністров'я: геополітичне перехрестя на кордонах України / Василь Кизка // День. – 2000. – 19 вересня.
86. Кирилюк Ф. М. Батрименко О. В. Історія зарубіжних політичних вчень. Навчально-методичний посібник. / Ф. М. Кирилюк, О. В. Батрименко – К., ТОВ “XXI СТОЛІТТЯ: ДІАЛОГ КУЛЬТУР”, 2005. – 256 с.
87. Клаузевиц К. О войне / К. Клаузевиц; пер. с нем. – М.: Эксмо, Мидгард, 2007. – 861 с.
88. Клаузевиц К. О войне. / К. Клаузевиц – М., 1997. – С. 685
89. Клименко А. Ф. К вопросу о теории военных конфликтов / А. Ф. Клименко // Военная мысль. – 1992. – №10. – С. 24–35.
90. Клямкин И. М. 2014. Год Украины / И. М. Клямкин. – Москва : Фонд «Либеральная Миссия», 2015. – 212 с.
91. Ковальчук С. Міжнародно-правова регламентація збройних конфліктів. Кодекс поведінки учасника бойових дій / С. Ковальчук // Захист Вітчизни – обов'язок громадян України. – Івано-Франківськ, 1998. – С. 61–73.
92. Колесник В. А. Форми і способи застосування сил швидкого реагування провідних країн світу у збройних конфліктах кінця ХХ ст. / В. А. Колесник // Воєнні конфлікти другої половини ХХ століття : зб. наук. ст. / Ін-

- т історії України, Нац. акад. оборони України, Укр. ін-т воєнної історії. – К., 2004. – С. 50–56.
93. Колесов Е. Інформаційна боротьба як засіб досягнення мети в сучасних збройних конфліктах / Е. Колесов // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика : зб. ст. / Ін-т історії України. – К., 2007. – Вип. 11. – С. 462–466.
94. Колосов, Ю.М., Международное право: учебник / Ю.М Колосов, В.И. Кузнецов. М.: «Международные отношения», 1998. 624 с., с.315
95. Комлева Н.А. Войны сверхдержав: от «горячих» к гибридным // Вестник Московского государственного областного университета. – 2015. – № 1 (9). С. 23–29.
96. Конфликты и войны после распада СССР / В.Ю. Богданович, А.Я. Маначинский, Ю.В. Егоров, В.А. Муха, А.А. Бортник. – К.: Вид-во «Кий», 2008. – 420 с.
97. Коньшев В. Н. Военная стратегия современного государства: Учебное пособие / В.Н. Коньшев, А.А. Сергунин – СПб: Изд-во Родные просторы, 2012. – 158 с.
98. Косолапов Н. А. Эпистемология и методы анализа. / Очерки теории и политического анализа международных отношений. / Н. А. Косолапов - М., 2002.- 232 с.
99. Коровин В.М. Удар по России : геополитика и предчувствие войны / В. М. Коровин. - Санкт-Петербург : Питер, 2014. - 302 с.
100. Корж М. О. Політичні конфлікти та кризи. / Політологія. Навчально-методичний комплекс: Підручник. / М. О. Корж – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 704 с.
101. Костенко Г. Типи, види воєнних конфліктів та їх класифікація / Г. Костенко // Науковий вісник Дипломатичної академії. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 48–57.
102. Кохейн Р. Реалізм і взаємозалежність / Р. Кохейн, Дж. Най. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.djerele.com/international->

[relations/135-teoria-mizhnarodnuh-vidnosun-robot-o-koheyn-dzhozef-s-naymol-realizm-i-vzayemozalezhnist.](#)

103. Кудров Е. А. Политические процессы в Судане после государственного переворота 1989 г. : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02. / Е. А. Кудров – М., 2009 – С. 21-23.
104. Кузьмович А.В. Эволюция взглядов на теорию современной войны // Армия и общество. – № 1 (33) / 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-vzglyadov-nateoriyu-sovremennoy-voyny>.
105. Кучик О., Цебенко О. Участь України у врегулюванні етнополітичних конфліктів на пострадянському просторі / О. Кучик, О. Цебенко // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. Випуск 28. – 2011. – С. 4-11.
106. Кревельд М. ван. Трансформация войны / Мартин ван Кревельд. Трансформация войны. М.: Альпина Бизнес букс, 2005. – 344 с.
107. Кременюк В.А. Международные конфликты: проблемы управления и контроля / В.А. Кременюк. – М.: Ин-т США и Канады РАН, 2006. – 121 с.
108. Лебедева М.М. Политическое урегулирование конфликтов. / М.М. Лебедева - М.: Аспект пресс, 1999. – 229 с.
109. Лиддел-Гарт Б.Г. Стратегия непрямых действий. / Б.Г. Лиддел-Гарт – М., 1957, 285с.
110. Лукьянов Н. Насилие в современной геополитике: истоки, причины и тенденции / Н. Лукьянов // Безопасность Евразии. - 2003. - №2. – С. 68–72.
111. Люткен Г. В. Некоторые новшества в интерпретации войны на Западе / Г.В. Люткене // Вестник Военного университета. — 2010. — № 2 (22). — С. 170—174.
112. Ляшенко В. Я. Аналіз застосування високоточної зброї у ході останніх локальних конфліктів та перспективи її подальшого розвитку / В. Я. Ляшенко, І. М. Олійник, П. Ф. Гарнець // Наука і техніка Повітр. сил

- Збройних сил України / М-во оборони України, Харків. ун-т Повітр. Сил ім. І. Кожедуба. – 2009. – № 2. – С. 18–24.
113. Магда Є.В. Гібридна війна: Сутність та структура феномену / Є.В. Магда. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2489/2220
114. Макіавеллі Н. Державець. Флорентійські хроніки / Н. Макіавеллі. – К.: Основи, 2000. – 610 с.
115. Маликова Н.П. Социологическое видение современных локальных войн / Н.П. Маликова // Социология современных войн. Материалы научного семинара. Вып. 1. – М., 2004. – С. 66.
116. Малиновський О. Стратегія юридичного опору російській агресії / О. Малиновський, О. Чалий : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/internal/strategiya-yuridichnogo-oporu-rosiyskiy-agresiyi-.html>
117. Мангейм Дж. Б., Рич Р. К. Политология. Методы исследования. / Дж. Б. Мангейм, Р. К. Рич - М., 1997.- 485 с.
118. Мандрагеля В. А. Причини та характер воєн (збройних конфліктів): філософсько-соціологічний аналіз / В. А. Мандрагеля ; Нац. акад. оборони України, Ін-т вищої освіти АПН України. – Київ, 2003. – 570 с.
119. Марченко В. Воєнно-політичний конфлікт: методологія наукового аналізу та прогнозування / В. Марченко, М. Цюрупа // Вісник національної академії оборони України. – 2008. – № 4 (8). – С. 163–167.
120. Махонин В.А., Ткачев В.С. Военные конфликты: теория, история, практика. Учебное пособие. / В.А. Махонин, В.С. Ткачев – М., 1994. – 253с.
121. Міжнародне право: військові аспекти: Навч. посібник / Під заг. ред. В.Б. Толубка. – К. : НАОУ 2003. – 252 с.
122. Минюшев Ф.И. Духовная составляющая современной войны, ведущаяся государством и коалицией государств. / Ф.И. Минюшев

- // Социология современных войн. Материалы научного семинара. Вып. 1. – М., 2004. – с. 110-124.
123. Мессер Е.Э. Хочешь мира - победи мятежвойну! / Е.Э. Мессер // Российский военный сборник. Вып. 21. М., 2005.
124. Мэхэн А. Т. Роль морских сил в мировой истории / А. Т. Мэхэн ; пер. с англ. Л. А. Игоревский. – М. : Центрполиграф, 2008. – 606 с.
125. Мочалов В. В. Большая ложь о малых войнах. / В. В. Мочалов – М.: Воениздат, 1960. – 115 с., с. 7, 10
126. Мысли Е. Месснера о сути современной мятежевойны. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http:// milresource.ru/Quotations-Messner.html](http://milresource.ru/Quotations-Messner.html).
127. Навроцький В.О. Глумачний словник (Особливої частини кримінального законодавства України) / В.О. Навроцький, З.А. Тростюк. – Львів, 1997. – 127 с.
128. Най Дж. (мл.). После Ирака: мощь и стратегия США // Россия в глобальной политике. – 2003. – № 3. – с.37-45
129. Насиновский В. Е. Вооружённые конфликты: поиск решений / В. Е. Насиновский. – М.: Объединённая редакция МВД РФ, 1996. – 128 с.
130. Никсон Р. Победа без войны. / Р. Никсон – М., 1989, 425с.
131. Огнев В. О. Боротьба з іррегулярними формуваннями в локальних війнах і збройних конфліктах ХХ ст. / В. О. Огнев // Воєнні конфлікти другої половини ХХ століття : зб. наук. ст. / Ін-т історії України, Нац. акад. оборони України, Укр. ін-т воєнної історії. – Київ, 2004. – С. 75–87.
132. Онищук М. І. Інформаційно-психологічне забезпечення застосування збройних контингентів США в сучасних локальних війнах і збройних конфліктах / М. І. Онищук // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія: Військово-спеціальні науки. – Київ, 2010. – Вип. 24/25. – С. 36–38.
133. Орехов, О. В. Характерные особенности вооруженной борьбы в войнах и конфликтах последнего десятилетия / О. В. Орехов, С. Г. Чекинов // Военная мысль. —2004. — № 10. — С. 13-18.
134. Основи стратегії національної безпеки та оборони держави: підруч. /

- В.Г. Радецький, О.П. Дузь-Крятченко, В.М. Воробйов, В.П. Грищенко та ін.. – К.: НУОУ, 2009. – 596 с.
135. Пасека В. П. Терористичний акт як передумова збройного конфлікту / В. П. Пасека // Кримський юридичний вісник / Крим. юрид. ін-т Одес. держ. ун-ту внутр. справ. – Сімферополь, 2010. – Вип. 2, ч. 1. – С. 185–189.
136. Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива? / За загальною ред. О. І. Соскіна. – К.: Вид-во «Інститут трансформації суспільства», 2007. – 336 с.
137. Пашина А.Д. Применение силы в международном праве, автореф. дисс. ... канд. юрид. наук; спец. 12.00.08 / А.Д. Пашина. - Казань, 2008. - 22 с.
138. Перепелиця Г. М. Генезис конфліктів на посткомуністичному просторі Європи / Г. М. Перепелиця– К.: Стилос, 2003. – 254 с.
139. Перепелиця Г.М. Природа конфліктів у посткомуністичному світі. / Г.М. Перепелиця // Політична думка. – 2000. – № 1. - С. 89 –100.
140. Перепелиця Г. М. Конфлікти в посткомуністичній Європі : монографія / Г. М. Перепелиця ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – Київ : Фоліант, 2003. – 430 с.
141. Перепелиця. Г. Трансформація моделі відносин НАТО Україна/ Г. Перепелиця // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://old.niss.gov.ua/book/2004_html/014.htm
142. Перелигін Є. Україна в системі європейської безпеки: виклики і перспективи / Є. Перелигін // Центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, 2015 – 16 с.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD115_ukr_3.pdf
143. Петровский В.Ф. Стратегия и инструменты урегулирования конфликтов / В.Ф. Петровский // Дипкуррьер. 2001. 21 июня.
144. Петрук В. Геродот – батько нашої історії / В. Петрук // Українська культура. – 2002. – №9–10. – С.37–39.

145. Печуров С. О. некоторых аспектах военных реформ в зарубежных странах / С. О. Печуров // Зарубежное военное обозрение. – 2004. – № 2. – С. 4–9.
146. Плаксенко М.Л. Роль та інтереси Росії в урегулюванні Придністровського конфлікту / М.Л. Плаксенко // Стратегічні пріоритети. – 2008. - № 3(8). – С. 233-239.
147. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
148. Поздняков Э. А. Внешнеполитическая деятельность и межгосударственные отношения. / Э. А. Поздняков - М, 1986. - 221 с.
149. Полецкий К. Об использовании теории конфликта в исследовании проблем социалистических обществ. / К. Полецкий / Вопросы общественных наук. – 1990. - №83.- С. 68-76.
150. Почепцов Г. Г. Психологические войны / Г. Г. Почепцов. – М. ; К. : Рефл-бук, Ваклер, 2000. – 528 с.
151. Пригожин А.И. Особенности четвертой мировой войны. / А.И. Пригожин // Социология современных войн. Материалы научного семинара. Вып. 1. – М., 2004. – с. 55-60.
152. Про санкції : Закон України від 14 серпня 2014 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1644-18>
153. Протопопов А. С., Козьменко В. М., Елманова Н. С. История международных отношений и внешней политики России 1648–2000. — М.: Аспект Пресс, 2001.
154. Пряхин В.Ф. Региональные конфликты на постсоветском пространстве: (Абхазия, Южная Осетия, Нагорный Карабах, Приднестровье, Таджикистан) / В.Ф. Пряхин. – М.: Гном и Д, 2002. – 312 с.
155. Пухов Р. Миф о «гибридной войне» / [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://nvo.ng.ru//realty/2015-05-29/1_war.html.]

156. Радковець Ю. «Гібридна політика» сучасної Росії як стратегія реалізації її національної геополітики / Юрій Радковець – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/article/gibrid-politics/>.
157. Резолюція 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiev1.org/rezolyutsiya-3314-opredelenie-agressii.html>
158. Репьева А. М. Феномен конфликта в политическом исследовании: понятие, виды и фазы протекания политического конфликта. // Конфликтология / nota bene. – 2015. – № 1. – С. 17 - 23.
159. Рубан Л.С. Чеченский узел кавказского кризиса. / Л.С. Рубан – М., 1996. – 230с.
160. Руссо Жан-Жак. Об общественном договоре./ Жан-Жак Руссо– Кн.1. – Гл. IV
161. Рыхтик М.И. Фактор военной силы в современной мировой политике. / М.И. Рыхтик // Социология современных войн. Материалы научного семинара. Вып. 1. – М., 2004. – С. 31-32.
162. Саати Томас Л. Математические модели конфликтных ситуаций. / Томас Л. Саати - М., 1977. - 198 с.
163. Савин Л. В. Сетевая война. Введение в концепцию / Л. В.Савин. М.: Евразийское движение, 2011. – 130 с.
164. Савин Л. Гибридная война. Об истоках концепции [Электронный ресурс] /Л. Савин. — Режим доступа : http://communitarian.ru/publikacii/setevye_voyny_i_tekhnologii/gibridnaya_voyna_28022015.
165. Савченко В. А. Аналіз досвіду застосування космічних систем у локальних війнах й збройних конфліктах кінця ХХ – початку ХХІ століть в інтересах матеріально-технічного забезпечення / В. А. Савченко, Р. І. Рансевич // Наука і техніка Повітр. сил Збройн. сил України / М-во оборони України, Харків. ун-т Повітр. Сил ім. І. Кожедуба. – Харків, 2010. – № 1. – С. 206 - 207.

166. Саркисян Т. Геополитическая роль России в Закавказье / Т. Саркисян. – М.: РИЦ ИСПИ РАН, 2005. – 101 с.
167. Светлов В. А. Конфликт: модели, решения, менеджмент. / В. А. Светлов – СПб.: Питер, 2005. – 544с.
168. Сенявская Е. Противники России в войнах XX в.: эволюция «образа врага» в сознании армии и общества / Е. Сенявская. – М.: РОССПЭН, 2006. – 287 с.
169. Серебрянников В. Социология войны / В. Серебрянников. – М.: Ось – 89, 1989. – 320 с.
170. Серебрянников В.В. Эволюция представлений о войне / В.В. Серебрянников // Социология современных войн. Материалы научного семинара. Вып. 1. – М., 2004. – С. 46-53.
171. СППРІ 2013: Щорічник: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека: Пер. з англ./Стокгольм. міжнар. ін-т дослідження миру; Укр. центр екон. і політ. досліджень ім. О.Разумкова; Редкол. укр. вид.: Л.Шангіна (головний редактор) та ін. – К.: Заповіт, 2014. – 520с.
172. Сірий С. В. Соціально-політичний контекст локальних війн і воєнних конфліктів в умовах глобалізації : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / С. В. Сірий ; НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – Київ, 2008. – 20 с.
173. Сірий С. Особливості локальних війн і воєнних конфліктів в умовах глобалізації / С. Сірий // Політичний менеджмент. – 2007. – № 2. – с.144-154.
174. Слипченко В.И. Войны шестого поколения. Оружие и военное искусство будущего / В. И. Слипченко . — М. : Вече, 2002 . — 382 с.
175. Слонь Н. П. Виявлення основних причин збройних конфліктів між країнами у другій половині XX ст. статистичним методом / Н. П. Слонь // Україна в системі глобального інформаційного обміну: теоретико-методологічні аспекти дослідження і підготовки фахівців : матеріали Всеукр. наук. конф., 27 трав. 2011 р., Львів / Нац. ун-т «Львів. політехніка», Ін-т приклад. математики і фундамент. наук. – Львів, 2011. – С. 90 - 93.

176. Смолянюк В. Військова могутність України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку (політологічний аналіз досвіду 1990-х років) : монографія / В. Смолянюк. – К. ; Ірпінь : ВТОР “Перун”, 2000. – 448 с.
177. Смолянюк В. Фактор НАТО у формуванні військової могутності Української держави / В. Смолянюк // Людина і політика. – 2000. - №3. – С. 24-33.
178. Смутьский С. В. Теоретико-методологические проблемы управления конфликтами в международных системах. Докт. дисс. М, 1998. – 265 с.
179. Статут ООН від 24 жовтня 1945 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010
180. Сунь-цзы. Искусство войны и искусство управления / Сунь-цзы, Г. Галиарди ; [пер. с англ. Чех А.]. - Санкт-Петербург : Нева, 2002. - 159 с.
181. Супряга А. В. О войнах XXI века / А. В. Супряга // Военная мысль. — 2002. — № 6. — С. 15-18.
182. Сытых Е. Л. Агрессия и насилие: грани сопряжения понятий / Е. Л. Сытых // На рубеже тысячелетий. Материалы научных исследований преподавателей, аспирантов и студентов ЧГАКИ и др. вузов. Вып. 2 / ЧГАКИ. – Челябинск, 2001. – С. 91–97.
183. Тараканов К.В. Математика и вооруженная борьба./ К.В. Тараканов – М.: Воениздат, 1974. – 250 с.
184. Телелим В. М. Найважливіші аспекти розвитку збройної боротьби / В. М. Телелим // Військо України. – 2012. – № 1. – С. 3–8.
185. Толубко В. Б., Бут Ю. І., Косевцов В. О. Основні закономірності сучасних локальних війн та збройних конфліктів. / В. Б Толубко, В. О. Косевцов – К.: НАОУ, 2002. – 68 с.
186. Томпкинс Дж. Оружие третьей мировой войны. / Дж. Томпкинс – М., 1969. – 383с.
187. Требин М. Войны XXI века / М. Требин. – М. : АСТ ; Минск : Харвест, 2005. – 608 с.

188. Требін М. Інформаційне суспільство. Війни нової епохи / М. Требін // Віче. – 2002. – № 4. – С. 64–68.
189. Фишер Р., Юри У. Путь к согласию или переговоры без поражения. / Р. Фишер, У. Юри – М.: Наука, 1990. – 140 с.
190. Фриц Кальсховен. Ограничения методов и средств ведения войны / Фриц Кальсховен. – М.: МККК. – 1994. – 231 с.
191. Фролова Н. Феномен війни: його сутність та історичні трансформації / Н. Фролова // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2011. – № 3 (101). – С. 29–39.
192. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. / Политические исследования. / С. Хантингтон – 1994. - №1. - С. 33-48.
193. Харин А.Н. Межцивилизационные пространства: Промежуточный регион или Большой лимитроф? / А. Н. Харин // Власть. - 2014. - № 1. - С. 152-156.
194. Хрусталеv М. А. Анализ международных ситуаций и политическая экспертиза: очерки теории и методологии. / М. А. Хрусталеv— М.: НОФМО, 2008. — 230с.
195. Хрусталеv М.А. Диверсионно-террористическая война как военно-политический феномен / М.А. Хрусталеv // Международные процессы. – Май-август 2003. – № 2. – С. 56-62.
196. Царенко М. В. Участь російських козаків у Придністровському збройному конфлікті 1992 р. / М. В. Царенко // Наукові записки. Серія: Історія / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2005. – Вип. 9. – С. 317–321.
197. Целуйко В. Война в Ираке / Чужие войны; [под ред. Р.Н. Пухова] / В.А. Целуйко. – М.: Центр анализа стратегий и технологий, 2012. – 272 с.
198. Целуйко В. Сурогатні армії та їх роль у сучасних військових операціях Заходу на прикладі Афганістану, Іраку та Лівії / В.О. Целуйко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна Серія „Питання політології”. – 2012. – №1013. – С. 180-185.

199. Цыганков П. А. Международные отношения / П. А. Цыганков. – М., 1996. – 320 с.
200. Цыганков П.А. Проблема войны в социологии международных отношений / П.А. Цыганков // Социология современных войн. Материалы научного семинара. Вып. 1. – М., 2004. – С. 14-27.
201. Цыганков П. А. Теория международных отношений. / П. А. Цыганков – М.: Гардарики, 2002. – 590с.
202. Цымбурский В.Л. Россия – Земля за Великим Лимитрофом: цивилизация и ее геополитика / Рос. акад. наук, Ин-т философии. – Изд 2-е. – М.: Едиториал УРСС, 2010. – 144 с.
203. Чікін О. А. Ескалація розвитку збройних конфліктів / О. А. Чікін // Персонал. – 2006. – № 9. – С. 48–51., С. 50
204. Чуев Ю.В. Исследование операций в военном деле. / Ю.В. Чуев – М.: Воениздат, 1970. – 256 с.
205. Шевченко М. М. Еволюція війни в контексті цивілізаційних трансформацій другої половини ХХ – початку ХХІ століть / М. М. Шевченко // Філософія і концептуальні засади наукового вивчення війни : монографія / кол. авт. – К. : НАОУ, 2007. – С. 126–139.
206. Шевченко М. М. Можливості подолання дестабілізуючого впливу геополітичного фактора: Україна і балканський досвід / М. М. Шевченко // Морська держава. – 2004. – № 3. – С. 21–25.
207. Шептулин А. П. Диалектический метод познания. / А. П. Шептулин – М.: Политиздат, 1983. – 219 с.
208. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник./ П. П. Шляхтун – К.: Либідь, 2002. – 576 с
209. Шумка А. В. Досвід локальних війн і збройних конфліктів другої половини ХХ століття у формуванні концепцій інформаційної війни : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 20.02.22 / А. В. Шумка ; Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Львів, 2006. – 20 с.

210. Яворська Г. Безпекова політика України в контексті формування системи колективної безпеки в Європі / Г. Яворська // Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.niss.gov.ua/articles/421/>
211. Эко У. Война, мир и ни то ни се // У.Эко. Полный назад.– М., 2007, с. 20.
212. Arreguin-Toft Ivan. How the weak win wars: A theory of asymmetric conflict. Cambridge: Cambridge University press, 2005. 250 p.
213. Bacevich, A. J. American Empire: The Realities and Consequences of US Diplomacy / A. J. Bacevich. – London; Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2003. – 302 p.
214. Bercovitch J. Some Conceptual Issues and Empirical Trends in the Study of Successful Mediation in International Relations / J. Berkovitch, J.T. Anagnoson and D.L. Wille // Journal of Peace Research. – 1991. Vol. 28, No.1. P. 8.
215. Berinsky, A. J. The Polls – review: public opinion research and support for the Iraq War / A. J. Berinsky, J. N. Druckman // Public Opinion Quarterly. – 2007. – Vol. 71, No. 1. – P. 126–141.
216. Biehl, H. United We Stand, Divided We Fall? Die Haltungen europäischer Bevölkerungen zum ISAF-Einsatz / H. Biehl // Der Einsatz der Bundeswehr in Afghanistan: Sozial- und politikwissenschaftliche Perspektiven / A. Seiffert, P. C. Langer, C. Pietsch (Hrsg.). – Wiesbaden: Verlag Springer, 2012. – S. 169–186.
217. Boulding K. Conflict and Defence. / K. Boulding – New York, 1988. XIV. P. 330.
218. Boutros-Ghali, B. Boulding Peace and Development 1994. / B. Boutros-Ghali, New York, United Nations Press, 1994. – P. 194.
219. Brecher M, James P. Crisis and Change in World Politics. / M. Brecher, P. James – Westviewpress, 1986. – P. 182.
220. Burton J. Conflict: Human Needs Theory. L., 1990. P. 152.
220. Croix G. The Origins of the Peloponnesian War / G. Croix. – Ithaca; NY : Cornell University Press, 1972. – 444 p., p. 225-290

221. Chang, C.-H. Ethical Foreign Policy?: US Humanitarian Interventions / C.-H. Chang. – Burlington, VT: Ashgate, 2011. – 190 p.
222. Chomsky, N. The new military humanism: lessons from Kosovo / N. Chomsky. – Monroe, ME: Common Courage Press, 1999. – 199 p.
223. Daalder I. H. Winning ugly: NATO's war to save Kosovo / I. H. Daalder, M. E. O'Hanlon. – Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2001. – XI, 343 p.
224. Darendorf R. Classes and Class Conflict Society. Stanford, 1965. – P. 294
225. Darendorf R. Gesellschaft und Demokratie in Deutschland. – Munchen, 1965. – P. 295.
226. Darendorf R. The modern social conflict. An essay on the politics of liberty. L., 1988.- P. 236.
227. Derek S. Reveron. «Military – Political» Relation: The Need for Officer Education / S. R. Derek // Joint Force Quarterly. – 2009, – P. 52–76.
228. Detter I. The Law of War. / I. Detter – Cambridge, 2000. – P. 11.
229. Deutsch M. The Analyses of International Relations. Englewood Clieffs. N. J., 1968,- P. 215.
230. Dufour J.L. Quel avenir pour la guerre? Actualite et perspectives des conflicts armees // Le trimestre du monde. 3-e trimestre 1996. Dossier Theorie et pratique de la confluctualite dans le relations internationales. – P.23.
231. Eisermann, D. Der lange Weg nach Dayton: Die westliche Politik und der Krieg im ehemaligen Jugoslawien 1991 bis 1995 / D. Eisermann. – Baden-Baden: Nomos, 2000. – 443 s.
232. European Security and Defence Policy. The first 10 years (1999–2009) / Ed. by G. Grevi, D. Helly, D. Keohane. – Paris: EU Institute for Security Studies, 2009. – 448 p.
233. Encyclopedia Americana, vol. 28. New York, 1970. – P. 494
234. Loquai, H. Der Kosovo-Konflikt-Wege in einen vermeidbaren Krieg: Die Zeit von Ende November 1997 bis März 1999 / H. Loquai. – Baden-Baden: Nomos, 2000. –183 s.

235. Lipset S. M. Consensus and Conflict: Essays in political sociology. New Brunswick. 1985. - P. 249
236. Fotopoulos, T. New world order and NATO's war against Yugoslavia / T. Fotopoulos // *New Political Science*. – 2002. – Vol. 24, No. 1. – P. 73–104.
237. Fought S., Holman G. Nation Building: The View from the Pointy End of the Spear / S. Fought, G. Holman // *The Brown Journal of World Affairs*. Vol. II. – Winter 1994. – №1. – P. 21.
238. Fraser N. M., Hipel K. W. Conflict Analysis. Models and Resolutions. / N. M. Fraser, K. W. Hipel – New York, 1984. – 243p.
239. Funke, H. Unter unseren Augen: ethnische Reinheit. Die Politik des Regime Milosevic und die Rolle des Westens / H. Funke, A. Rhotert. – Berlin: Das Arabische Buch, 1999. – 375 s.
240. Heywood A. Political Ideologies. An Introduction. / A. Heywood – London, 1998. – 232p.
241. Hoffman Frank G. Hybrid Threats: Reconceptualizing the Evolving Character of Modern Conflict / F.G.Hoffman // *Strategic Forum*. – Institute for National Strategic Studies (INSS), National Defence University (NDU). Washington, DC, April 2009. – No. 240. – P. 1 - 8.
242. Holsti, O. R. American public opinion on the Iraq War / O. R. Holsti, G. C. Jacobson. – Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2011. – 238 p.
243. Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Report [Электронный ресурс] // September. – 2009. – P. 10 – 21. – Режим доступа: http://www.ceiig.ch/pdf/IIFFMCG_Volume_I.pdf.
244. Ivan Arreguin-Toft , 'How the Weak Win Wars', *International Security*, Vol. 26, No.1 (Summer 2001). P.98
245. Kilcullen D. The Accidental Guerilla. Fighting Small Wars in the Midst of a Big One / David Kilcullen. – New York : Oxford University Press, 2009. – 384 p.
246. Krahe B. Aggression und Gewalt: Aktueller Erkenntnistand und Perspektiven künftiger Forschung / Barbara Krahe und Werner Greve // *Zeitschrift für Sozialpsychologie*. – 2002. – № 33 (3). – S. 123–142.

247. Mack A. Why big nations loose small wars: the politics of asymmetric conflict / A. Mack // World Politics. – 1975. – Vol. 27. – № 2. – P. 175–200.
248. Mattis J.N. Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars / J.N. Mattis and Frank G Hoffman // Proceedings. – 2005. – November. – P. 18–19.
249. Mattern J. B. The Concept of Power and The (Un)discipline of International Relations / J. B. Mattern. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа до джерела:
http://www.academia.edu/1141872/The_Concept_of_Power_and_The_Un_discipline_of_International_Relations.
250. McCuen J.J. Hybrid Wars / J.J. McCuen // Military Review. – 2008. – April-May. – P. 107–113.
251. Metz Steven. Strategic Asymmetry / Steven Metz // Military Review. 2001. Vol. 81.
252. Mitchell C.R. The Structure of International Conflict. The Macmillan Press LTD, 1981. – P. 285.
253. Morgentau U. Politics among Nations. The struggle for Power and Peace. N.Y. 1971. – P. 233.
254. Nye J. S., Jr. Get Smart Combining Hard and Soft Power / J. S. Nye, Jr. / Foreign affairs. – 2009. – July/August. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.foreignaffairs.com/articles/65163/joseph-s-nyejr/get-smart>.
255. Ortega, M. Military intervention and the European Union / M. Ortega; Institute for Security Studies. Western European Union. – Paris: Institute for Security Studies of WEU, 2001. – 133 p.
256. Quade E. S. Analysis for Publik Decisions.- Neey Jersey.: Prentice Hall, Enqlewood Cliffs, 1989. – P. 166.
257. Rapoport A., Chammah A., Orvvanl C. Prisoner's Dilemma: A Study in Conflict and Cooperation– N.Y., 1965. – P. 278.
258. Rapoport A. Fights, Games and Debates./ A. Rapoport – N.Y., 1960. – 238p.

259. Rapoport A. Strategy and Conscience./ A. Rapoport – N. Y., 1964. . – 263p.
260. Simpson E. Thinking about Modern Conflict: Hybrid Wars, Strategy, and War Aims / E. Simpson // Conference paper presented at the Midwest Political Science Association, Palmer House Hilton, Chicago, Illinois, April 7, 2005. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.allacademic.com/meta/p84945_index.html.
261. Small M., Singer J.D. Resort to Arms. / M. Small, J.D. Singer– N.Y., 1982., 263p.
262. Spykman N.J. The Geography of the Peace, (New York: Harcourt, Brace and Company, 1944) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.exploringgeopolitics.org/Publication_Boon_von_Ochssee_Timothy_Mackinder_and_Spykman_and_the_new_world_energy_order.html
263. The European Union as a global conflict manager / edited by R. G. Whitman, S. Wolff. – Abingdon, Oxon; New York: Routledge, 2012. – XVIII, 253 p.
264. The International Spread of Ethnic Conflict: Fear, Diffusion and Escalation / Ed. by D. A. Lake, D. Rothchild. Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1998. – 374 p.
265. Vandiver John. SACEUR: Allies must prepare for Russia ‘hybrid war’ [Электронный ресурс] / John Vandiver. – Режим доступа: <http://www.stripes.com/news/saceur-allies-must-prepare-for-russia-hybrid-war-1.301464>.
266. Varger R. Barber G. The Army War College Methodology for Determining Interests and Levels of Intensity. Carlisle Barraks, PA: Army War Colleg , 1997. - P. 273
267. Wilkie R. Hybrid Warfare: Something Old, Not Something New / R. Wilkie // Air & Space Power Journal. – 2009. – Winter. – Vol. XXIII, No. 4. – P. 13–17.
268. Woodcock A.A. Conflict Structure Code for Conflict Definition and Resolution / The Cornwallis Group II: Analysis for and of the Resolution of

Conflict. The Lester B. Pearson Canadian Int. Peacekeeping Training Centre, 1998.
P. 327

269. Wright Q. A. Study of War, vol. 1. Chicago, 1965. - P. 257.

270. Z. Brzeziński, Wielka Szachownica, Warszawa 1998, c. 85-86